

ΥΓΙΟΥΚΑΣ

Ε' ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ

002
ΚΛΣ
ΣΤ2Α
388

ΡΩΜΑΪΚΗ
ΚΑΙ
ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ — ΑΘΗΝΑΙ 1982
Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΙΣΤΟΡΙΑ Ε/Δ = 110

ΡΩΜΑΪΚΗ
ΚΑΙ
ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΔΡΡΕΑΝ

ΟΔΗΓΙΕΣ

1. Κάθε μεγάλο ιστορικό κεφάλαιο πιάνει αρκετές σελίδες σε λευκό πλαίσιο και συνοδεύεται από πρόσθετες πληροφορίες σε κίτρινο πλαίσιο και εργασίες σε γαλάζιο.
2. Τό κείμενο τῶν λευκῶν σελίδων διάβαζέ το ἀρκετές φορές, ἀλλά μὴν προσπαθεῖς νά τό ἀποστηθίζεις. Εἶναι ἀρκετό νά μπορεῖς νά ἀπαντᾷς μέ δικά σου λόγια στίς ἐρωτήσεις τοῦ δασκάλου καί τῶν συμμαθητῶν σου.
3. Ἡ Ἱστορία σου ἔχει πολλές χρονολογίες καί πολλά ὀνόματα τόπων καί προσώπων. Τά ἔχει γιά νά κατατοπίζεσαι εὐκόλα γιά τό «πότε;», τό «πού;» καί τό «ποιός;». Ἀλλά ἀπό αὐτά ὅλα θά συγκρατήσεις ἐλάχιστα, τά ἐντελῶς ἀπαραίτητα, ὅσα εἰς ὁ ἴδιος μαζί μέ τό δάσκαλό σου θεωρεῖτε σημαντικά.
4. Τίς πρόσθετες πληροφορίες στό κίτρινο πλαίσιο (ΤΟ ΗΞΕΡΕΣ ΑΥΤΟ;) μπορεῖς νά τίς ἀνακοινῶνεις στήν τάξη. Δέν εἶσαι πάντως ὑποχρεωμένος νά τίς μαθαίνεις, ἂν δέν τίς βρίσκεις ἐνδιαφέρουσες.
5. ΟΙ ΕΡΓΑΣΙΕΣ σέ γαλάζιο πλαίσιο εἶναι γιά συμπλήρωση μέ μολύβι ἐπάνω στό βιβλίο, ἐκτός ἀπό ὅσες εἶναι προφορικές. Θά τίς βρεῖς εὐχάριστες σάν παιχνίδι. Δέν εἶσαι ὑποχρεωμένος νά τίς συμπληρῶνεις ἀπ' ἔξω. Ὅπου δέ θυμάσαι κάτι, μπορεῖς νά συμβουλευέσαι τίς προηγούμενες σελίδες. Στό τέλος μαζί μέ τό δάσκαλο καί τούς συμμαθητές σου νά κάνετε ἐπαλήθευση τῶν ἀπαντήσεων μέσα στήν τάξη.
6. Τό βιβλίο σου ἔχει πολλούς χάρτες καί πλούσια εἰκονογράφηση. Πάντα, ὅταν μελετᾷς τό μάθημά σου, νά τό ἐντοπίζεις ἐπάνω στόν ἀντίστοιχο χάρτη. Νά περιεργάζεσαι ἐπίσης προσεχτικά ὅλες τίς σχετικές εἰκόνες.

Εἰκόνες ἐξωφύλλου : Ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος προσφέρει τήν Πόλη στή Θεοτοκό. Ψηφιδωτό 10ου αἰ. ἀπό τή νότια εἴσοδο τῆς Ἁγίας Σοφίας (λεπτομέρεια).
Στήν ἄλλη ὀψη : Κέντημα ἀπό βυζαντινό μεταξωτό ὑφάντο.

ΣΤ

89

ΣΧΒ

Α. ΒΟΥΓΙΟΥΚΑΣ

Βουγιούκας, Αρ

ΡΩΜΑΪΚΗ
ΚΑΙ
ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

Ε' ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ - ΑΘΗΝΑ 1982

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

002
ΛΝΕ
ΣΤ2Α
388

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ
ΕΔΩΡΗΣΑΤΟ

οργ. Έκδ. Βιβλίων
3214 Έτος 1982

Τό βιβλίο άρχικά γράφηκε στή σειρά έκδόσεων τής «Σχολής Μωραΐτη»

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ ΚΑΙ ΓΝΩΣΕΙΣ

1. 'Ο άνθρωπος τής ιστορίας καί ή αιωνιότητα

Σύμφωνα μέ ένα παλιό, ξένο παραμύθι, στίς μακρινές χώρες του βορρά βρίσκεται ένα παράξενο βουνό: χίλια χιλιόμετρα ψηλό καί άλλα τόσα πλατύ. Κι είναι ολόκληρο από καθαρό διαμάντι. Μιά φορά κάθε χίλια χρόνια κάθετα, περαστικό από εκεί, ένα πουλάκι καί ξύνει επάνω στό βουνό τό μικρό ράμφος του. 'Ο χρόνος πού χρειάζεται, γιά νά φαγωθεί από τό ξύσιμο ολόκληρο τό διαμαντένιο βουνό, είναι μία μόνο στιγμή απέναντι στην αιωνιότητα.

Σύμφωνα μέ τούς γεωλόγους, ή γή έχει ηλικία δύο μέ τρία δισεκατομμύρια χρόνια. 'Η ζωή πρωτοεμφανίστηκε στά νερά των ωκεανών πρίν από ένα καί μισό περίπου δισεκατομμύριο (1.500.000.000) χρόνια καί ό άνθρωπος πρίν από 700.000 χρόνια περίπου! 'Η μέση διάρκεια ζωής του ανθρώπου σήμερα είναι 60-70 χρόνια.

Οί ιστορικοί χωρίζουν την παρουσία του ανθρώπου επάνω στη γή σέ δυό άνισες χρονικές περιόδους: την προϊστορία καί την ιστορία. 'Η ιστορία αρχίζει από τή στιγμή πού υπάρχουν γραπτές μαρτυρίες καί απλώνεται σέ τέσσερις μέ πέντε χιλιάδες χρόνια μόνο. 'Η ιστορία λοιπόν του ανθρώπου είναι μηδαμινή σέ διάρκεια απέναντι στην προϊστορία του.

2. Μέτρηση του ιστορικού χρόνου: Χρονολογία

Ἡ μέτρηση του ἱστορικοῦ χρόνου ἀρχίζει ἀπό κάποιο σημαντικό γεγονός. Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ξεκινοῦσαν ἀπό τήν πρώτη Ὀλυμπιάδα (776 π.Χ.), οἱ Ρωμαῖοι ἀπό τήν κτίση τῆς Ρώμης (753 π.Χ.). Οἱ μουσουλμάνοι χρονολογοῦν τήν ἱστορία τους ἀπό τό 622 μ.Χ., τή χρονιά τῆς Ἑγίρας, πού ὁ προφήτης τους Μωάμεθ ἔφυγε ἀπό τή Μέκκα, γιά νά γλιτώσει ἀπό τοὺς ἐχθρούς του.

Οἱ χριστιανικοὶ λαοὶ σταθερό σημεῖο στή χρονολογία τους ἔχουν τή γέννηση τοῦ Χριστοῦ. Τίς πρὶν ἀπό τή γέννηση τοῦ Χριστοῦ χρονολογίες τίς σημειώνουμε μέ τό π.Χ. (πρὸ Χριστοῦ) καί τίς μετὰ τή γέννηση μέ τό μ.Χ. (μετὰ Χριστόν). Οἱ ἀριθμοὶ κατεβαίνουν (μικραίνουν) καθώς ἐρχόμαστε ἀπό τό προχριστιανικό παρελθόν πρὸς τή χρονολογία τῆς γέννησης τοῦ Χριστοῦ, καί κατόπιν ἀνεβαίνουν πάλι (μεγαλώνουν) ὡς τή χρονολογία τοῦ παρόντος. Ἔτσι, ἐνῶ τό 1000 μ.Χ. ἀπέχει ἀπό τό σήμερα 982 χρόνια (1982- 1000), τό 1000 π.Χ. ἀπέχει ἀπό τή σήμερα 2.982 χρόνια (1982 + 1000).

Σχηματική παράσταση τῶν πρὶν καί μετὰ τή γέννηση τοῦ Χριστοῦ χρόνων

Τά ἔτη ἀνά 100 κάνουν ἕναν αἰῶνα καί ἀνά 1000 μιά χιλιετία. Ὁ 1ος αἰῶνας π.Χ. εἶναι ἀπό τό 100-1 π.Χ., ὁ 1ος αἰ. μ.Χ. εἶναι ἀπό τό 1-100 μ.Χ. κ.ο.κ. Σήμερα ζοῦμε στόν 20ό αἰῶνα ἢ τή 2η χιλιετία μ.Χ.

3. Διαίρεση τής ιστορίας

Οί ιστορικοί χωρίζουν τήν ιστορία σέ τρεῖς μεγάλες περιόδους: τήν ἀρχαία, τή μεσαιωνική καί τή νεότερη.

Σέ τρεῖς ἀνάλογες περιόδους χωρίζουμε καί τήν ιστορία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, πού ἀπλώνεται σέ παραπάνω ἀπό τρεῖς χιλιάδες χρόνια, χωρίς διακοπή.

Οί τρεῖς περίοδοι τῆς ἑλληνικῆς ιστορίας εἶναι οἱ ἑξῆς:

- α) Ἀρχαία ἑλληνική ιστορία, ἀπό τό τέλος περίπου τῆς δευτέρης χιλιετίας π.Χ. ὡς τό 330 μ.Χ., πού ἐγκαινιάζεται ἡ Κωνσταντινούπολη ὡς πρωτεύουσα τοῦ ἀνατολικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους.
- β) Βυζαντινή ιστορία, ἀπό τά ἐγκαίνια τῆς Κωνσταντινούπολης (330 μ.Χ.) ὡς τήν ἄλωσή της ἀπό τοὺς Τούρκους, τό 1453.
- γ) Νεότερη ἑλληνική ιστορία, ἀπό τήν ἄλωση τῆς Κωνσταντινούπολης ἀπό τοὺς Τούρκους (1453 μ.Χ.) μέχρι σήμερα.

4. Σύντομη ἀνασκόπηση τῆς Ἰστορίας τῆς Γ' καί Δ' τάξης

Στὴν ιστορία τῆς τρίτης τάξης ἔγινε λόγος γιά τοὺς μυθικούς χρόνους τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας: γιά τόν Ἡρακλῆ, τό Θησέα, τήν Ἀργοναυτική ἐκστρατεία, τόν Τρωικό πόλεμο καί τίς περιπέτειες τοῦ Ὀδυσσεά — γιά μιά περίοδο δηλαδή πού βυθίζεται μέσα στὴν ὁμίχλη τῆς προϊστορίας.

Ἄν καί εἶναι παραμυθένιο τό περιεχόμενο ἐκείνων τῶν ιστοριῶν, θά πρέπει νά ἔχει καί κάποια δόση ιστορικῆς ἀλήθειας. Ἔτσι, ἥρωες ὅπως ὁ Ἡρακλῆς καί ὁ Θησέας θά πρέπει νά εἶναι μυθοποιημένα ἡγετικά πρόσωπα, πού μέ τή δύναμη καί τήν ἐξυπνάδα τους εὐεργέτησαν τό κοινωνικό σύνολο, σέ μιά ἐποχή ὅπου ἡ ζωὴ ἦταν ἐξαιρετικά δύσκολη, κυκλωμένη ἀπό ποικίλους κινδύνους.

Ἡ Ἀργοναυτική ἐκστρατεία πάλι, σύμφωνα μέ μιά ἐρμηνεία της, δέν εἶναι παρά μιά ναυτική ἐπιχείρηση, πού ἔκαμαν οἱ Ἕλληνες, γιά νά ἐξουσιάσουν τὰ Στενά καί τόν Εὐξείνιο Πόντο, ὥστε νά ἐξασφαλίσουν τήν προμήθεια σιτηρῶν ἀπό τὰ μέρη ἐκεῖνα — «τό χρυσόμαλλον δέρας», ὅπως ἀλληγορικά μᾶς λέει ὁ μῦθος.

Ὅσο γιά τόν Τρωικό πόλεμο, εἶναι ιστορικά βεβαιωμένο ὅτι ἔγινε, ὅπως ἀποκάλυψαν οἱ ἀνασκαφές τοῦ Γερμανοῦ ἀρχαιο-

λόγου Σλήμαν. Φαίνεται ότι και πάλι ή διαμάχη ήταν για την κυριαρχία των Στενών— ανάμεσα στους Τρῶες, πού τὰ ἐξουσίαζαν, καί στους Ἑλληνας, πού εἶχαν ἀρχίσει νά γίνονται ἰσχυρή ναυτική δύναμη.

Στήν ἱστορία τῆς τετάρτης τάξης ἐγίνε λόγος γιά τήν ἀρχαία Ἑλλάδα. Ἐκεῖ μάθαμε:

- γιά τό λαμπρό μινωικό πολιτισμό τῶν Κρητῶν μέ κέντρο τήν Κνωσό (2600-1450 π.Χ.)·
- γιά τό λαμπρό μυκηναϊκό πολιτισμό τῶν Ἀχαιῶν μέ κέντρο τίς Μυκῆνες στήν Πελοπόννησο (1600-1100 π.Χ.)·
- γιά τήν κάθοδο τῶν Δωριέων (1100 π.Χ.) καί τό προσωρινό σταμάτημα τοῦ πολιτισμοῦ πού εἶχαν ξεκινήσει οἱ Ἀχαιοί·
- γιά τίς ἑλληνικές ἀποικίες στά παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τῆς Σικελίας καί τῆς Κάτω Ἰταλίας καί σέ ἄλλα σημεῖα τῆς Μεσογείου·
- γιά τή διαμόρφωση τῶν ἑλληνικῶν κρατιδίων-πόλεων, ἀνάμεσα στά ὁποῖα ξεχώρισαν ἡ Ἀθήνα, ἡ Σπάρτη, ἡ Θήβα·
- γιά τή νικηφόρα ἀντιμετώπιση τοῦ περσικοῦ κινδύνου στό Μαραθῶνα (490 π.Χ.), στή Σαλαμίνα, τίς Πλαταιές καί ἄλλοι·
- γιά τή μεγάλη ἀνθηση τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, τόν 5ο αἰ. π.Χ., μέ κέντρο τήν Ἀθήνα τοῦ Περικλή·
- γιά τόν καταστρεπτικό ἀνταγωνισμό Ἀθηνῶν καί Σπάρτης, πού ὀδήγησε στόν Πελοποννησιακό πόλεμο (431-404 π.Χ.) καί ἔφερε τήν ἐξασθένηση τῶν ἑλληνικῶν δυνάμεων·
- γιά τούς νικηφόρους πολέμους τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου (334-323 π.Χ.) καί τήν ἐξάπλωση τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ ὡς τίς Ἰνδίες·
- γιά τήν Ἑλληνιστική ἐποχή τῶν διαδόχων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καί τὰ νέα κέντρα τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ·

ΡΩΜΑΪΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

1

Η ΡΩΜΑΪΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ

ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ

1. Τί λέει ο μύθος για την κτίση και τον έποικισμό της Ρώμης

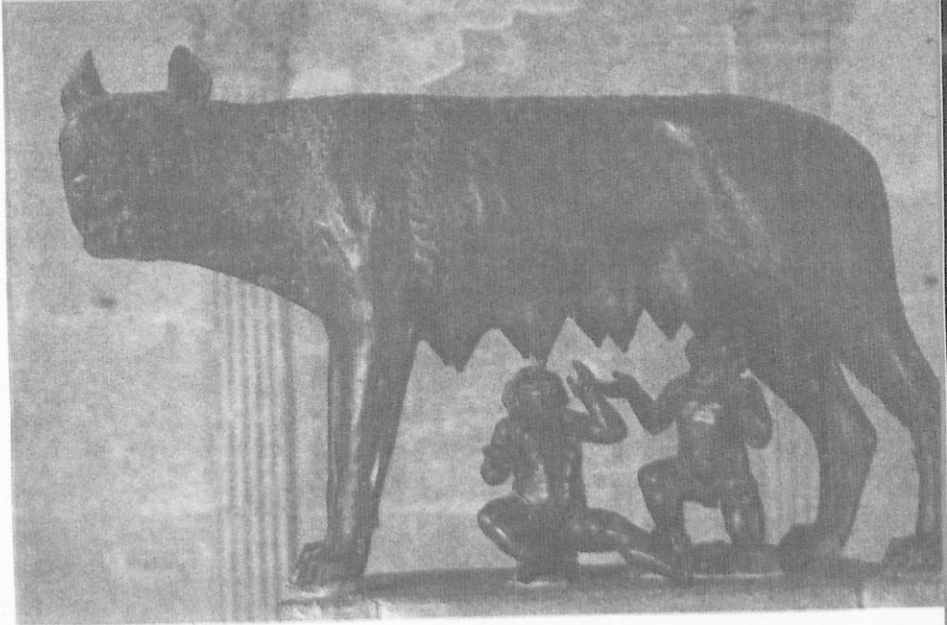
Σύμφωνα με τη μυθολογική παράδοση, οι Ρωμαίοι κατάγονται από τους Τρῶες και ονομαστικά από τον *Αινεία*, πού μετά την καταστροφή της Τροίας κατέφυγε στην Ίταλία, όπου και εγκαταστάθηκε στις ακτές του *Λατίου*. Από τό Λάτιο οί Ρωμαίοι ονομάζονται καί *Λατίνοι* καί ἡ γλώσσα τους *λατινική*.

Ένας από τούς απογόνους του Αινεία, σφετεριστής του θρόνου, γιά νά ἀπαλλαγεί από τά παιδιά τῆς κόρης του νόμιμου βασιλιά, τό *Ρωμύλο* καί τό *Ρέμο* (ἡ Ρῶμο), πού ἦταν ἀκόμη νήπια,

Καταπλακωμένα θύματα τῆς λάβας του Βεζούβιου

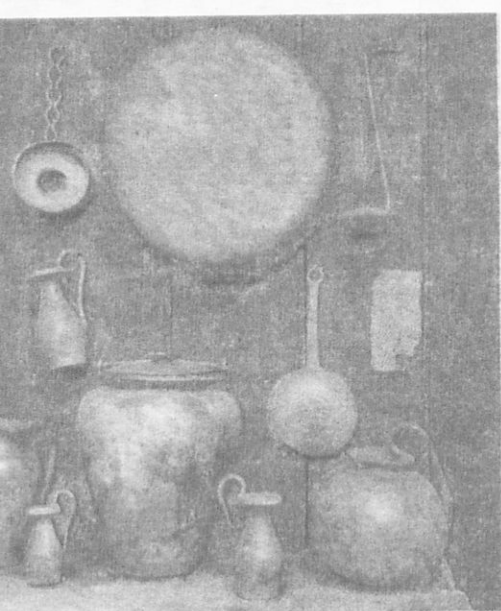
Ἡ χάλκινη λύκαινα τοῦ Καπιτωλίου, ἔργο ἑτρουσκικῆς τέχνης

πρόσταξε νά τά βάλουν σέ μιά σκάφη καί νά τά ρίξουν στόν *Τίβερη*. Τό ρεῦμα τά ἔφερε σέ μιά ἀπόμερη ὄχθη, ὅπου μιά *λύκαινα* ἄκουσε τά κλάματά τους καί τά ἔθρεψε μέ τό γάλα της. Τελικά τά περιμάζεψε κάποιος βοσκός. Ἄμα μεγάλωσαν, παραμέρισαν τό σφετεριστή βασιλιά, καί, στό μέρος πού σώθηκαν, στίς ὄχθες τοῦ ποταμοῦ, ἀποφάσισαν νά χτίσουν μιά πόλη. Ἐπάνω σέ λογομαχία ὁ Ρωμύλος σκότωσε τόν ἀδερφό του κι ἔμεινε μόνος του βασιλιάς. Ἄπ' αὐτόν πῆρε καί τό ὄνομά της ἡ *Ρώμη*.

Ἡ *Ρώμη* εἶχε πολύ καλή γεωγραφική θέση, γιατί ἐπικοινωνοῦσε ἀπό τό ἓνα μέρος μέ τή θάλασσα (μέ τόν *Τίβερη* πού ἦταν πλωτός) καί ἀπό τό ἄλλο μέ τά φυσικά περάσματα πού ἔνωσαν τίς διάφορες περιοχές τῆς Ἰταλίας.

Γιά νά αὐξήσει τόν πληθυσμό τῆς *Ρώμης* ὁ Ρωμύλος— συνεχίζει ἡ παράδοση— χρησιμοποίησε ἓνα τέχνασμα: σ' ἓναν ἀγώνα, πού ἐπίτηδες ὀργάνωσε, Ρωμαῖοι ἄρπαξαν τίς κόρες ἑνὸς γειτονικοῦ λαοῦ, τῶν *Σαβίνων*, καί τίς παντρεύτηκαν. Οἱ *Σαβίνοι* ἐπιτέθηκαν ἐναντίον τῶν Ρωμαίων, ἀλλά τελικά συμφιλιώθηκαν οἱ δύο λαοί κι ἔκαμαν μαζί ἓνα κράτος μέ πρωτεύουσα τή *Ρώμη*.

Οἱ Ρωμαῖοι ἱστορικοί τοποθετοῦν τήν κτίση τῆς *Ρώμης* γύρω στά 753 π.Χ.

Ἐτρουσκικά σκεύη κουζίνας

2. Τί μαθαίνουμε από τήν ἱστορία γιά τό ξεκίνημα τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους

Οἱ Ρωμαῖοι ἦταν ἕνας ἀπό τοὺς κλάδους τῆς ἰνδοευρωπαϊκῆς φυλῆς, πού κατέβηκαν στήν Ἰταλία. Ἐκτός ἀπό τοὺς Ρωμαίους, μετανάστευσαν καί ἐγκαταστάθηκαν στήν Ἰταλία οἱ Ἐτροῦσκοι καί οἱ Ἕλληνες.

Οἱ Ἕλληνες ἵδρυσαν σπουδαῖα ἀποικιακά κέντρα στή Σικελία καί τή Νότια Ἰταλία (γνωστά ὡς *Μεγάλη Ἑλλάδα*). Στή Σικελία τίς Συρακοῦσες, τήν Κατάνη, τόν Ἀκράγαντα, τό Σελινόντα, τή Μεσσήνη· στήν κάτω Ἰταλία τήν Κύμη, τόν Τάραντα, τόν Κρότωνα (ὅπου ἐζησε ὁ φιλόσοφος *Πυθαγόρας*) κ. ἄ. Καί μέ τίς προόδους τους στίς τέχνες, τά γράμματα καί τίς ἐπιστήμες ἐπηρεάσαν εὐεργετικά τοὺς Ρωμαίους γείτονές τους.

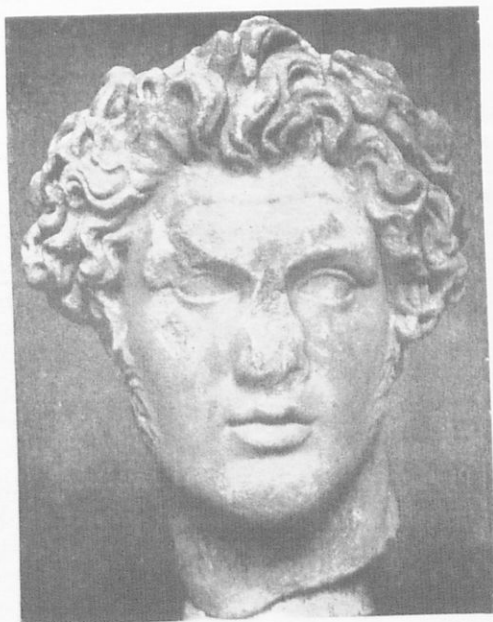
Τοὺς πρώτους αἰῶνες παρατηρεῖται ἕνας ἀγῶνας γιά ἐπικράτηση ἀνάμεσα στοὺς Ρωμαίους ἀπό τό ἕνα μέρος καί τοὺς Ἐτρούσκους καί ἄλλους γειτονικούς λαοὺς ἀπό τό ἄλλο. Τελικά ἐπικρατοῦν οἱ Ρωμαῖοι, ὀργανώνουν τό κράτος καί τό στρατό τους καί ἀρχίζουν νά ἐπεκτείνονται σ' ὅλη τήν ἰταλική χερσόνησο. Προηγουμένως λίγο ἔλειψε νά διαλυθοῦν ἀπό μιά ἐπιδρομή τῶν *Γαλατῶν*, πού μπῆκαν καί στή Ρώμη καί μόνο τό *Καπιτώλιο*, τήν ὀχυρωμένη της ἀκρόπολη, δέν μπόρεσαν νά κυριέψουν.

3. Οί Ρωμαίοι κάνουν τίς πρώτες μεγάλες τους εξορμήσεις

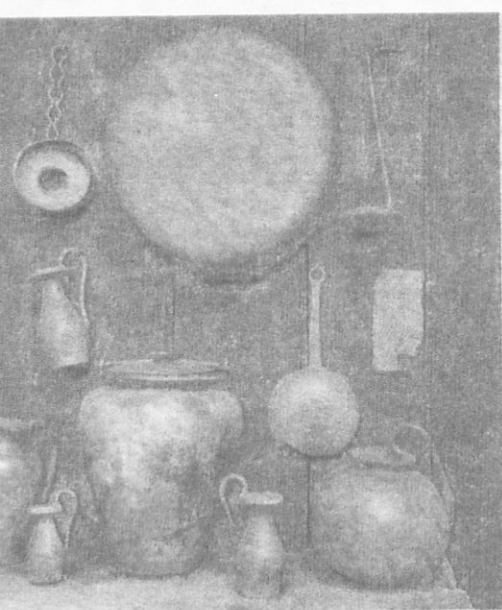
Ἄφοῦ στερέωσαν τήν κυριαρχία τους στήν κεντρική Ἴταλία, οἱ Ρωμαῖοι στράφηκαν ἐναντίον τῶν ἐλληνικῶν ἀποικιῶν τῆς Κάτω Ἴταλίας. Ὑστερα ἦρθε ἡ σειρά τῆς Καρχηδόνας. Οἱ ναυτικές αὐτές δυνάμεις (Μεγάλη Ἑλλάδα καί Καρχηδόνα), πού κρατοῦσαν θέσεις κλειδιά στή Μεσόγειο, στέκονταν ἐμπόδιο στήν ἐξάπλωση τῆς Ρώμης.

Οἱ ἐλληνικές ἀποικίες τῆς Μεγάλης Ἑλλάδας ἔπесαν εὐκολα στά χέρια τῶν Ρωμαίων. Καί τοῦτο ἦταν ἐπόμενο, γιατί οἱ ἐλληνικές ἀποικίες ἦταν ἐμπορικά κέντρα, ἀνεξάρτητα τό ἔνα ἀπό τό ἄλλο καί ἀπομακρυσμένα ἀπό τή μητέρα Ἑλλάδα. Μόνες τους οἱ πόλεις αὐτές δέν μπορούσαν νά ἀνακόψουν τήν προέλαση τῶν Ρωμαίων. Οἱ Ἕλληνες τοῦ κέντρου, πού θά μπορούσαν νά στείλουν βοήθεια, συνέχιζαν τούς ἀσταμάτητους ἐμφύλιους πολέμους.

Μόνο ὁ βασιλιάς τῆς Ἠπείρου Πύρροςδέχτηκε νά βοηθήσει τούς Ἕλληνες τοῦ Τάραντα, ἔχοντας τή φιλοδοξία νά γίνει ὁ

Ὁ Πύρρος, κεφάλι ἀπό ἀγαλμα

Ἑτρουσκικά σκεύη κουζίνας

2. Τί μαθαίνουμε από τήν ἱστορία γιά τό ξεκίνημα τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους

Οἱ Ρωμαῖοι ἦταν ἕνας ἀπό τοὺς κλάδους τῆς ἰνδοευρωπαϊκῆς φυλῆς, πού κατέβηκαν στήν Ἰταλία. Ἐκτός ἀπό τοὺς Ρωμαίους, μετανάστευσαν καί ἐγκαταστάθηκαν στήν Ἰταλία οἱ Ἑτροῦσκοι καί οἱ Ἕλληνες.

Οἱ Ἕλληνες ἱδρυσαν σπουδαῖα ἀποικιακά κέντρα στή Σικελία καί τή Νότια Ἰταλία (γνωστά ὡς *Μεγάλη Ἑλλάδα*). Στή Σικελία τίς Συρακοῦσες, τήν Κατάνη, τόν Ἀκράγαντα, τό Σελινούντα, τή Μεσσηνή· στήν κάτω Ἰταλία τήν Κύμη, τόν Τάραντα, τόν Κρότωνα (ὅπου ἔζησε ὁ φιλόσοφος *Πυθαγόρας*) κ. ἄ. Καί μέ τίς προόδους τους στίς τέχνες, τά γράμματα καί τίς ἐπιστήμες ἐπηρεάσαν εὐεργετικά τοὺς Ρωμαίους γείτονές τους.

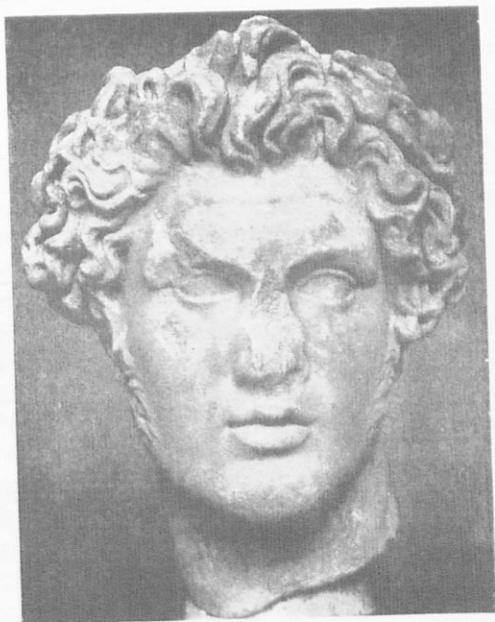
Τοὺς πρώτους αἰῶνες παρατηρεῖται ἕνας ἀγώνας γιά ἐπικράτηση ἀνάμεσα στοὺς Ρωμαίους ἀπό τό ἕνα μέρος καί τοὺς Ἑτροῦσκους καί ἄλλους γειτονικούς λαοὺς ἀπό τό ἄλλο. Τελικά ἐπικρατοῦν οἱ Ρωμαῖοι, ὀργανώνουν τό κράτος καί τό στρατό τους καί ἀρχίζουν νά ἐπεκτείνονται σ' ὅλη τήν ἰταλική χερσόνησο. Προηγουμένως λίγο ἔλειψε νά διαλυθοῦν ἀπό μιά ἐπιδρομή τῶν *Γαλατῶν*, πού μπήκαν καί στή Ρώμη καί μόνο τό *Καπιτώλιο*, τήν ὀχυρωμένη της ἀκρόπολη, δέν μπόρεσαν νά κυριέψουν.

3. Οί Ρωμαίοι κάνουν τίς πρώτες μεγάλες τους εξορμήσεις

Ἄφου στερέωσαν τήν κυριαρχία τους στήν κεντρική Ἴταλία, οἱ Ρωμαῖοι στράφηκαν ἐναντίον τῶν ἐλληνικῶν ἀποικιῶν τῆς Κάτω Ἴταλίας. Ὑστερα ἦρθε ἡ σειρά τῆς Καρχηδόνας. Οἱ ναυτικές αὐτές δυνάμεις (Μεγάλη Ἑλλάδα καί Καρχηδόνα), πού κρατοῦσαν θέσεις κλειδιά στή Μεσόγειο, στέκονταν ἐμπόδιο στήν ἐξάπλωση τῆς Ρώμης.

Οἱ ἐλληνικές ἀποικίες τῆς Μεγάλης Ἑλλάδας ἔπесαν εὐκολά στά χέρια τῶν Ρωμαίων. Καί τοῦτο ἦταν ἐπόμενο, γιατί οἱ ἐλληνικές ἀποικίες ἦταν ἐμπορικά κέντρα, ἀνεξάρτητα τό ἔνα ἀπό τό ἄλλο καί ἀπομακρυσμένα ἀπό τή μητέρα Ἑλλάδα. Μόνες τους οἱ πόλεις αὐτές δέν μπορούσαν νά ἀνακόψουν τήν προέλαση τῶν Ρωμαίων. Οἱ Ἕλληνες τοῦ κέντρου, πού θά μπορούσαν νά στείλουν βοήθεια, συνέχιζαν τούς ἀσταμάτητους ἐμφύλιους πολέμους.

Μόνο ὁ βασιλιάς τῆς Ἡπείρου Πύρρος δέχτηκε νά βοηθήσει τους Ἕλληνες τοῦ Τάραντα, ἔχοντας τή φιλοδοξία νά γίνει ὁ

Ὁ Πύρρος, κεφάλι ἀπό ἀγαλμα

Μέγας Ἀλέξανδρος τῆς Δύσης. Πέρασε λοιπόν στήν Ἰταλία (μέ 25.000 στρατό καί 20 ἐλέφαντες) καί ἔδωσε τρεῖς μάχες μέ τούς Ρωμαίους. Στίς δύο πρώτες ἐξασφάλισε τή νίκη, ἀλλά μέ τέτοιες τρομακτικές ἀπώλειες, ὥστε ἡ νίκη του νά ἰσοδυναμεῖ μέ ἥττα (ἀπό ἐδῶ προέρχεται καί ἡ παροιμιακή φράση «πύρρειος νίκη»): στήν τρίτη μάχη νικήθηκε καί ὑποχρεώθηκε νά ἐπιστρέψει στήν Ἥπειρο. Τό 270 π.Χ. οἱ Ρωμαῖοι ἔγιναν ὀριστικά κύριοι ὅλης τῆς Ἰταλίας.

Οἱ πόλεμοι τῆς Ρώμης μέ τήν Καρχηδόνα κράτησαν, μέ ἐνδιάμεσες διακοπές, περισσότερο ἀπό ἕναν αἰῶνα (264-146 π.Χ.). Ἔγιναν τρεῖς πόλεμοι, πού στήν ἱστορία ὀνομάζονται *Καρχηδονιακοί*.

Στόν τρίτο Καρχηδονιακό πόλεμο ἡ Καρχηδόνα ἔπεσε ὕστερα ἀπό πολιορκία, παραδόθηκε στίς φλόγες καί καταστράφηκε ἀπό τά θεμέλια.

4. Ἡ Ἑλλάδα καί τά ἑλληνιστικά κράτη τῆς Ἀνατολῆς ἀπέναντι στό ρωμαϊκό κίνδυνο

Στά χρόνια τῶν Καρχηδονιακῶν πολέμων ἔγιναν στήν Ἑλλάδα μερικές τοπικές προσπάθειες νά ξαναβροῦν οἱ Ἕλληνες τόν παλιό ἑαυτό τους, νά ἀναδιοργανωθοῦν καί νά ἐνώσουν τίς δυνάμεις τους γιά τήν ἀντιμετώπιση τῆς ρωμαϊκῆς ἀπειλῆς. Ὅλες ὁμως οἱ προσπάθειες ναυάγησαν μέσα σέ μιᾶ δηλητηριασμένη ἀτμόσφαιρα ἀπό παλιές ἐχθρες καί μίση, ἀντιζηλιές καί τοπικιστικές φιλοδοξίες. Κάθε ὠραία προσπάθεια ἐβρισκε ἀντιμέτωπη μιᾶ ἀντίπαλη παράταξη, πού τήν ὑποκινούσαν συνήθως οἱ Ρωμαῖοι. Μ' αὐτόν τόν τρόπο οἱ Ρωμαῖοι, ὅπως παλαιότερα καί οἱ Πέρσες, ἐβρισκαν τήν εὐκαιρία νά παρεμβαίνουν καί νά κάνουν τό διαιτητή, καταπῶς συνέφερε τούς ἴδιους.

Ὁ Πύρρος, ὅπως εἶδαμε, δέν μπόρεσε νά τά βγάλει πέρα μέ τούς Ρωμαίους. Μετά τήν ἀποτυχία τῆς ἐκστρατείας του στήν Ἰταλία ἔστρεψε τίς φιλοδοξίες του στήν κατάκτηση τῆς Ἑλλάδας. Ὁ Πύρρος ἦταν ἰκανότατος στρατηγός, ἀλλά σέ μιᾶ ἐκστρατεία του στήν Πελοπόννησο βρῆκε ἄδοξο τέλος μέσα στό Ἄργος.

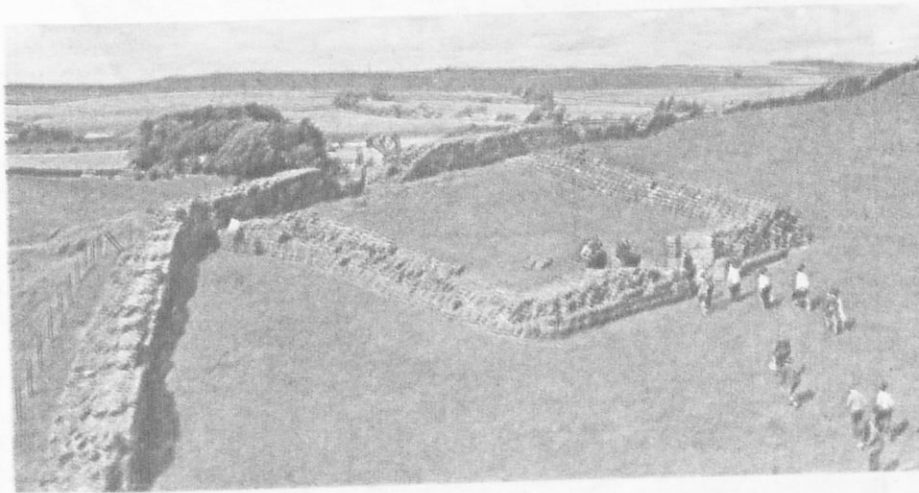
Λίγες δεκαετίες ἀργότερα δύο βασιλιάδες τῆς Σπάρτης, ὁ

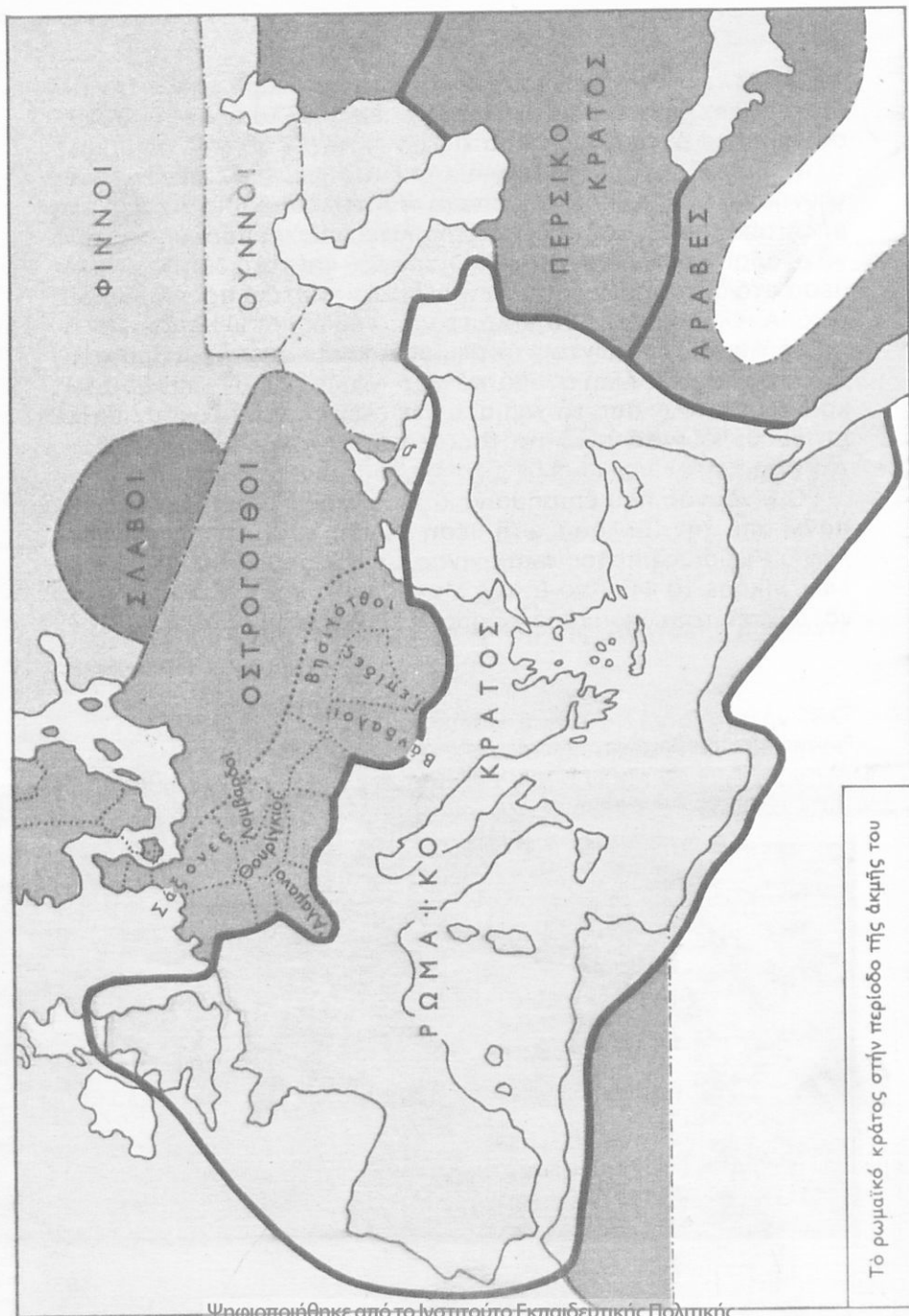
Ἡ Ἀγης Δ' καί ὁ Κλεομένης Γ' δοκίμασαν νά ἀνορθώσουν τήν ἐνδοξη πόλη, πού εἶχε ἀφάνταστα ξεπέσει· ἀλλά καί οἱ δύο ἔπασαν θύματα ἀντίπαλων παρατάξεων.

Περισσότερες ἐλπίδες γιά τήν ἔνωση τῶν Ἑλλήνων εἶχαν γεννήσει τήν ἴδια περίπου ἐποχή ἡ Αἰτωλική καί ἡ Ἀχαϊκή Συμπολιτεία. Ἀλλά καί οἱ δύο Συμπολιτείες δέν μπόρεσαν τελικά νά σταθοῦν πάνω ἀπό τοπικές διαφορές καί τελικά μπλέχτηκαν μέσα στά δίχτυα τῶν ἐμφύλιων πολέμων. Μάταια προειδοποιούσε ὁ Ἀγέλαος ἀπό τή Ναύπακτο γιά «τά νέφη πού πλησίαζαν ἀπό τή Δύση», ἐννοώντας τό ρωμαϊκό κίνδυνο, καί μάταια συμβούλευε τούς Ἕλληνες «νά πάψουν νά πολεμοῦν μεταξύ τους καί νά πιαστοῦν ἀπό τά χέρια, ὅπως ἐκεῖνοι πού περνοῦν ποτάμι, ἂν θέλουν νά σώσουν τούς ἑαυτούς τους καί τίς πόλεις τους».

Ὁ κίνδυνος πού ἐπισημαιοῦσε ὁ Ἀγέλαος ἔφτασε κάποτε καί πάνω ἀπό τήν Ἑλλάδα. Στή θέση *Κυνός Κεφαλαί* τῶν Φαρσάλων ὁ Ρωμαῖος ὑπάτος *Φλαμίνιος*, μέ τή βοήθεια καί τῶν Αἰτωλῶν, νίκησε τό Φίλιππο Ε' τῆς Μακεδονίας καί τόν ὑποχρέωσε νά δεχτεῖ ταπεινωτικούς ὅρους (197 π.Χ.). Τό ἐπόμενο ἔτος,

Ρωμαϊκό τεῖχος στή Βρετανία, τό βοριότερο σύνορο τῆς αὐτοκρατίας

Το ρωμαϊκό κράτος στην περίοδο της άκμης του

στήν πανελλήνια έορτή τών Ἴσθμίων, κήρυξε τήν «άνεξαρτησία» τών έλληνικῶν πόλεων στους ένθουσιασμένους Ἕλληνες, πού δέν μπόρεσαν καί πάλι νά καταλάβουν τό άσχημο παιχνίδι πού τούς έπαιζαν οί Ρωμαῖοι.

Μέσα στά έπόμενα 50 χρόνια ἡ Ἑλλάδα ύποδουλώθηκε όριστικά. Στήν Πύδνα τής Μακεδονίας ό ύπατος Αἰμίλιος Παῦλος τσάκισε τίς δυνάμεις τοῦ τελευταίου βασιλιᾶ τής Μακεδονίας Περσέα καί τόν ἴδιο τόν έσυρε αίχμάλωτο στή Ρώμη. Ἡ Μακεδονία έγινε από τότε ρωμαϊκή έπαρχία.

Τέλος τό 146 π.Χ. ό ύπατος Μόμμιος μπήκε στήν Κόρινθο καί τήν κατέστρεψε από τά θεμέλια. Ἀπό τότε ἡ μεσημβρινή Ἑλλάδα έγινε ρωμαϊκή έπαρχία μέ τήν όνομασία Ἀχαΐα.

Ἀρκετές δεκαετίες άργότερα οί Ρωμαῖοι ύπέταξαν τά βασίλεια τής Συρίας καί τής Αἰγύπτου.

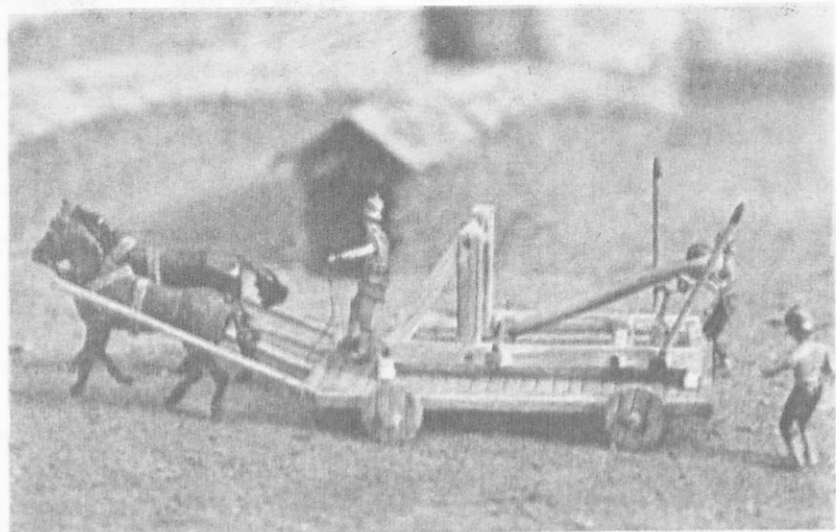
Ἔτσι μέσα στόν 1ο π.Χ. αἰώνα οί Ρωμαῖοι εἶχαν στερεώσει ένα έκτεταμένο κράτος γύρω από όλόκληρη τή Μεσόγειο καί σέ μεγάλο βάθος. Ἡ αὐτοκρατορία αὐτή, πού έφτασε στή μεγαλύτερή της έκταση στους έπόμενους δυό αἰώνες, άρχιζε από τόν Ἀτλαντικό ὠκεανό καί τά βρετανικά νησιά στά ΒΔ καί έφτανε ἴσαμε τή Μεσοποταμία στά ΝΑ· από τόν Ἔλβα, Ρήνο καί Δούναβη στά βόρεια, ἴσαμε τίς έρήμους τής Β. Ἀφρικῆς στό νότο. (Παρατήρησε τό χάρτη τής ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας.)

5. Τό βοήθησε στήν εξάπλωση καί τή στερέωση τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους

Πολλά πράγματα βοήθησαν τούς Ρωμαῖους νά επεκτείνουν καί νά στερεώσουν τήν κυριαρχία τους σέ μεγάλη άκτίνα γύρω από τή Μεσόγειο.

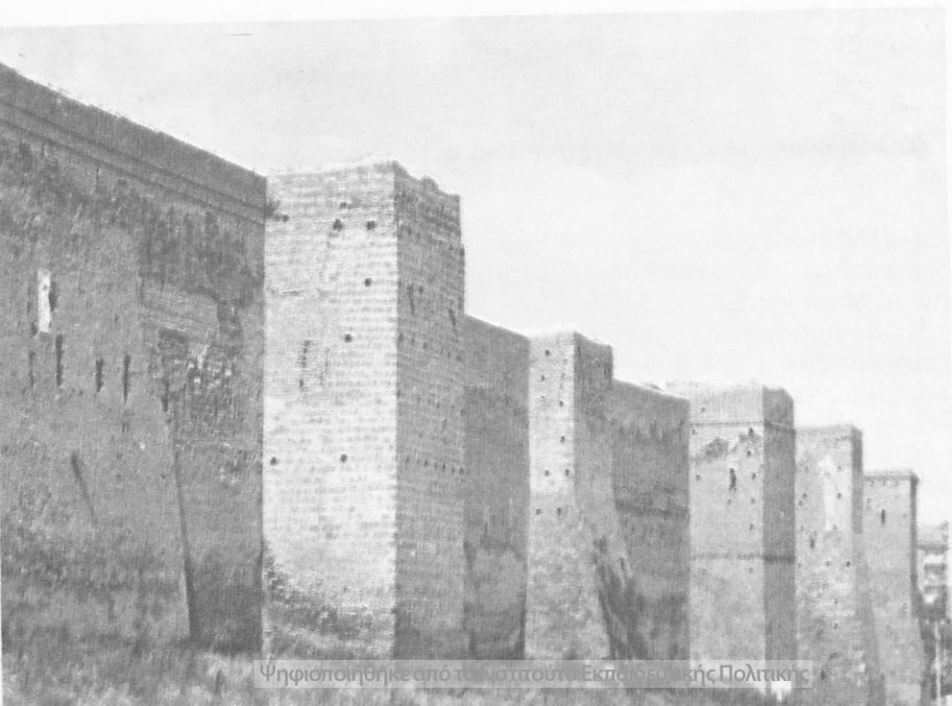
Ἦταν πρώτα οί προγονικές τους άρετές, πού τούς έκαναν νά έχουν όμοιότητες μέ τούς Σπαρτιάτες: σεβασμός στους νόμους, πειθαρχία, γενναιότητα, λιτότητα, πρακτικό πνεῦμα. Αὐτά τούς έκαναν καλούς στρατιῶτες καί καλούς πολίτες.

Ἔπειτα οί Ρωμαῖοι ἦταν ικανότατοι στήν όργάνωση τοῦ στρατοῦ καί στή διεξαγωγή τών πολεμικῶν επιχειρήσεων. Σπουδαῖο πολεμικό όργανο στά χέρια τους στάθηκε ἡ ρωμαϊκή λεγεῶνα, στρατιωτική μονάδα, άρχικά από 3.000 πεζούς καί 300 ἵππεις.

Ρωμαϊκός καταπέλτης

Αύρηλιανό τείχος της Ρώμης

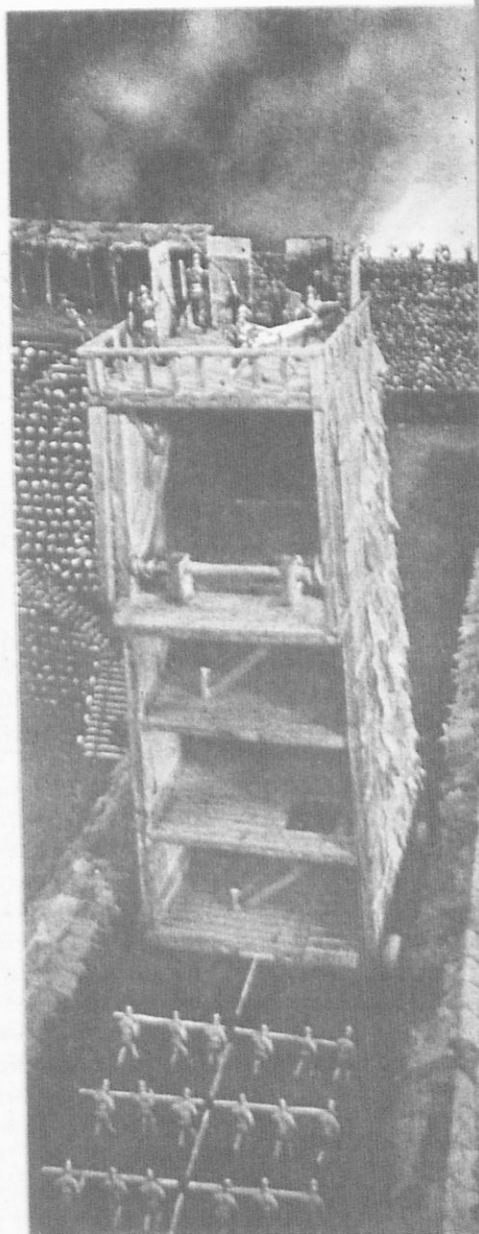

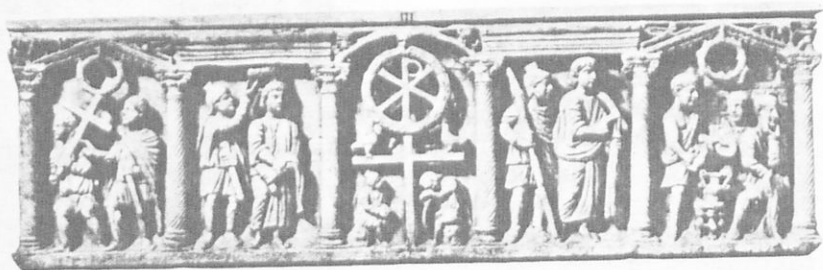
Τέλος οί Ρωμαῖοι εἶχαν τήν ἰκανότητα ὄχι μόνο νά κατακυοῦν ἀλλά καί νά διοικοῦν ἀποτελεσματικά τίς χῶρες πού κατακυοῦσαν. Γιά νά τό ἐπιτυγχάνουν καλύτερα, ἔδειχναν σεβασμό στή θρησκεία, τή γλῶσσα καί τά ἔθιμα τῶν λαῶν πού κατακυοῦσαν καί φρόντιζαν ἤ κυριαρχία τους νά μήν εἶναι πολύ καταπιεστική.

Γιά τίς στρατιωτικές καί διοικητικές ἀνάγκες καί τή διακίνηση τοῦ ἐμπορίου οί Ρωμαῖοι φρόντιζαν νά ἀνοίγουν ἕνα πρώτης τάξεως ὁδικό δίκτυο, δρόμους μέ πλάκες ἐπάνω σέ ἕνα εἶδος τσιμέντο. Μερικοί ἀπό τοῦς δρόμους αὐτούς διατηροῦνται μέχρι σήμερα. Ὀνομαστές ἔμειναν ἡ Ἄππια ὁδός στήν Ἰταλία καί ἡ Ἐγνατία στή Βαλκανική.

Ἀπό τό ἄλλο μέρος, ἡ ἐξάπλωση τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους ὀφείλεται στό ὅτι ὁ ἑλληνικός κόσμος βρέθηκε διασπασμένος καί ἐξασθενημένος. Διαφορετικά, εἶναι ἀμφίβολο ἂν ἡ Ρώμη θά ἔφτανε νά γίνει κοσμοκράτειρα. Οἱ νίκες τοῦ Πύρρου καί τοῦ Ἀννίβα φανέρωσαν ὅτι οἱ ρωμαϊκές λεγεῶνες δέν ἦταν ἀήττητες.

Κινητός ρωμαϊκός πύργος ἐφόδου
μπροστά σέ τείχη

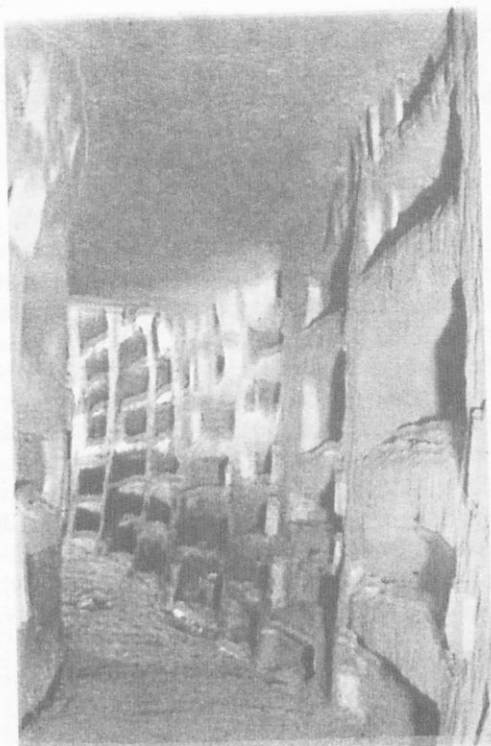
6. Ένα κοσμοϊστορικό γεγονός: η εμφάνιση και εξάπλωση του χριστιανισμού

Μέσα στην απέραντη αυτοκρατορία είχαν βρει στέγη διάφορα έθνη μαζί με τις θρησκείες τους. Οί άνθρωποι λάτρευαν άνεμπόδιστα τή θεότητα πού τούς άρεσε, γιατί οί Ρωμαίοι δέν τό άπαγόρευαν. Άπό τό άλλο μέρος επικρατούσε μεγάλη άθεία, γιατί πολλοί άνθρωποι, μορφωμένοι κυρίως, δέν έμεναν ίκανοποιημένοι με τις ειδωλολατρικές θρησκείες και ζητούσαν καθοδήγηση από τούς φιλοσόφους. Υπήρχε τέλος μιά μεγάλη μερίδα έξαθλιωμένων ανθρώπων, όπως ήταν οί δούλοι, πού μάταια γύρευαν κάπου νά βρούν καταφύγιο και παρηγοριά.

Έκείνο πού έλειπε ήταν μιά οικουμενική θρησκεία, πού από τό ένα μέρος νά γλυκάνει με έλπίδα τις καρδιές τών κατατρεγμένων και από τό άλλο νά διαλύσει τις άμφιβολίες τών μορφωμένων. Αυτό τό μεγάλο κενό ήρθε νά τό καλύψει ή διδασκαλία του *Ίησου Χριστού*, ή θρησκεία της αγάπης. Ο χριστιανισμός ύποσχέθηκε μιά θεϊκή βασιλεία, όπου όλοι οί άνθρωποι είναι ίσοι άπέναντι στο Θεό και όπου ή ευτυχία βρίσκεται στην άπαλλαγή από τά εγκόσμια πάθη και στην προσφορά έμπρακτης αγάπης στο συνάνθρωπό μας.

Ο χριστιανισμός ξεκίνησε από τήν *Παλαιστίνη* στά χρόνια του αυτοκράτορα *Όκταβιανού Αυγούστου*. Στο διάστημα τών τριών έπομένων αιώνων άπλώθηκε σ' όλόκληρη τήν αυτοκρατορία, άφου πρώτα διαδόθηκε στις άνατολικές έπαρχίες της (Συρία, Μικρά Άσία, Κύπρο, Έλλάδα).

Τρία πράγματα διευκόλυναν τήν εξάπλωση του χριστιανισμού: α) *Η άκαταμάχητη αλήθεια του*, πού ίκανοποιούσε τις

Κατακόμβες: Ἀριστερά στή Ρώμη καί δεξιά στή Μήλο

προσδοκίες ἑκατομμυρίων ἀνθρώπων. β) Τά ἐκτεταμένα σύνορα τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, μέσα στά ὅποια κυκλοφοροῦσαν ἀνεμπόδιστα οἱ νέες ιδέες. Μέσα ἐκεῖ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος, μέ τή ρωμαϊκή του ὑψηκοότητα, μπόρεσε νά κινηθεῖ μέ σχετική ἐλευθερία καί νά κυρήξει τό Εὐαγγέλιο τῆς ἀγάπης σέ ὅλα τά ἔθνη. γ) Ἡ ἐλληνική γλώσσα, πού τή μιλοῦσαν ἤ τήν καταλάβαιναν σέ ὅλο τό ἀνατολικό τμήμα τῆς αὐτοκρατορίας. Αὐτή τή γλώσσα χρησιμοποίησαν οἱ περισσότεροι κύριες τῆς νέας θρησκείας καί σ' αὐτήν γράφηκαν τά Εὐαγγέλια καί τά ἄλλα θρησκευτικά κείμενα.

Ἀργότερα, μετά τήν ἐπίσημη ἀναγνώριση τοῦ χριστιανισμοῦ, ὁ ἐκχριστιανισμός τῶν λαῶν τῆς δυτικῆς Εὐρώπης ἐγινε μέ τή γλώσσα τοῦ δυτικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, τή λατινική. Τά λατινικά ἐξακολουθοῦν καί μέχρι σήμερα νά εἶναι ἡ ἐπίσημη γλώσσα τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας.

Ἄλλά στήν πορεία του ὁ χριστιανισμός δέ συνάντησε μόνο εὐνοϊκές περιστάσεις· ἀντιμετώπισε καί μεγάλα ἐμπόδια. *Πρῶτο ἐμπόδιο*, μέσα στήν ἴδια τήν Παλαιστίνη, στάθηκε ἡ *ἀντίδραση τῶν Ἑβραίων*.

Δεύτερο καί σοβαρότερο ἐμπόδιο στάθηκε ἡ ἀντίδραση τῶν ἐθνικῶν. Στήν ἀρχή ἡ ἀνεξιθρησκεία τῶν Ρωμαίων εὐνόησε τήν ἐξάπλωση τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἄλλά οἱ χριστιανοί, μέ τή νέα θρησκευτική πίστη καί τόν τρόπο τῆς ζωῆς τους, δέν ἄργησαν νά γεννήσουν ὑποψίες ὅτι ἔβαζαν σέ κίνδυνο τά θεμέλια τῆς ρωμαϊκῆς κοινωνίας. Αὐτοί διακήρυτταν τήν ἰσότητα τῶν ἀνθρώπων, ἐνῶ ἡ δουλεία ἦταν ἐπίσημα ἀναγνωρισμένη. Αὐτοί ἐπέμεναν ὅτι ἄλλο πράγμα εἶναι ἡ θεϊκή καί ἄλλο ἡ κοσμική ἐξουσία, ἐνῶ ὁ νόμος ὄριζε νά ἀποδίδουν καί στόν καίσαρα θεϊκές τιμές (θυμίαμα στό ἄγαλμα τοῦ αὐτοκράτορα). Ὑστερα, ὅσο πύκνωναν οἱ τάξεις τῶν χριστιανῶν, τόσο ἀραιώνε ἡ πελατεία τῶν ἐμπόρων τῆς εἰδωλολατρίας (ιερέων, μάγων, ἀγαλματοποιῶν), καί οἱ τελευταῖοι κίνησαν γῆ καί οὐρανό ἐναντίον τῶν ὑπαιτίων. Ἡ ἴδια ἡ ζωὴ τῶν χριστιανῶν, μέ τήν ἀλληλεγγύη της, τίς «ἀγάπες» (δηλ. τά κοινά γέυματα), τήν ἱεροτελεστία τῆς θείας εὐχαριστίας, ἔδινε ἀφορμὴ σέ διαδόσεις ὅτι ἐπρόκειτο γιά συνωμοτική κίνηση ἢ γιά ἀπόκρυφη ὀργάνωση μαύρης μαγείας.

Ὅλα αὐτά ἔγιναν αἰτία νά δημιουργηθεῖ ἓνα ἀντιχριστιανικό ρεῦμα, πού ὀδήγησε σέ σειρά *διωγμῶν* ἐναντίον τῶν χριστιανῶν ἀπό τό ἐπίσημο ρωμαϊκό κράτος. Τό ἀντιχριστιανικό ρεῦμα φούσκωνε περισσότερο σέ περιόδους κρίσιμες γιά τήν αὐτοκρατορία, ὅπως ὅταν τύχαιναν θεομηνίες (σεισμοί, πλημμύρες, πυρκαγιές, ἐπιδημίες κ.ἄ.) ἢ γίνονταν παραβιάσεις τῶν συνόρων ἀπό ἐξωτερικούς ἐχθρούς ἢ ἀνέβαιναν στήν ἐξουσία ἀνίκανοι αὐτοκράτορες καί αὐτό γινόταν αἰτία γιά ἐσωτερικές ἀναστατώσεις κτλ. Σέ τέτοιες περιπτώσεις ὁ φανατισμένος καί προληπτικός ὄχλος ξεσποῦσε ἐναντίον τῶν χριστιανῶν, πού τούς θεωροῦσε ὑπεύθυνους γιά τήν ὀργή τῶν θεῶν. Οἱ διώκτες αὐτοκράτορες ἔκαμαν διωγμούς εἴτε γιά νά φανοῦν ἄρεστοί στόν ὄχλο εἴτε γιά νά στρέψουν τή μανία του μακριά ἀπό τούς πραγματικούς ἐνόχους εἴτε γιατί πίστευαν ὅτι οἱ χριστιανοί ἀποτελοῦσαν διαλυτικό στοιχεῖο γιά τήν ἐνότητα τῆς αὐτοκρατορίας.

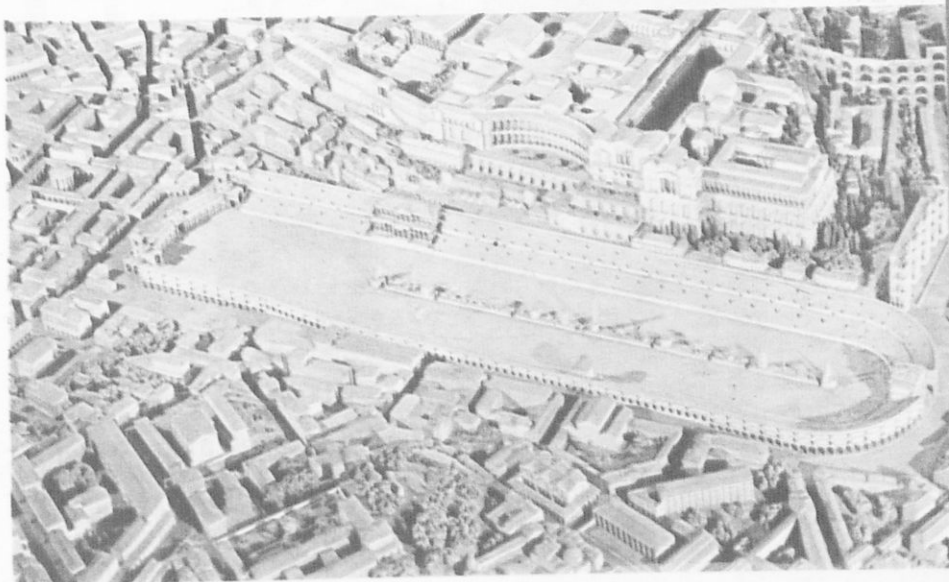
7. Οί αιώνες τής ρωμαϊκῆς εἰρήνης (30 π.Χ.-330 μ.Χ.)

Στούς αἰώνες αὐτούς (ἀπό τόν Ὀκταβιᾶνόν Αὐγουστο ἴσαμε τό Μ. Κωνσταντῖνον) ἡ ρωμαϊκή αὐτοκρατορία πῆρε τή μεγαλύτερή της ἔκταση γύρω ἀπό τή Μεσόγειο, πού τήν ὀνόμαζαν «ἡ θάλασσα μας». Στήν ἀπέραντη αὐτοκρατορία ἐπικράτησε μακρόχρονη εἰρήνη, γνωστή ὡς «ρωμαϊκή εἰρήνη». Ἡ εἰρήνη καί ἡ ἀσφάλεια, μαζί μέ τή συνετή διακυβέρνηση ὀρισμένων αὐτοκρατόρων, ἔφερε τήν οἰκονομική καί πολιτιστική πρόοδο καί μαζί τήν ἐνότητα τῶν λαῶν πού κατοικοῦσαν στά ἐδάφη τῆς αὐτοκρατορίας.

Ἀπό τόν 3ο αἰ. μ.Χ. ἄρχισε ἡ παρακμή. Πολλές αἰτίες ὀδήγησαν σ' αὐτό. Οἱ κυριότερες ἦταν ὅτι καινούριοι ἐπικίνδυνοι ἐχθροί ἔκαμαν τήν ἐμφάνισή τους στά σύνορα, ἐνῶ στό ἐσωτερικό οἱ λεγεωνάριοι, οἱ πραιτοριανοί καί οἱ ἐπαρχίες ἔφεραν συνεχεῖς ἀναστατώσεις. Αὐτή ἡ κατάσταση συνεχίστηκε ἐπί ἑνῶν ὀλόκληρων αἰῶνα.

Στό τέλος ἔγινε φανερό ὅτι ἡ αὐτοκρατορία δέν μπορούσε

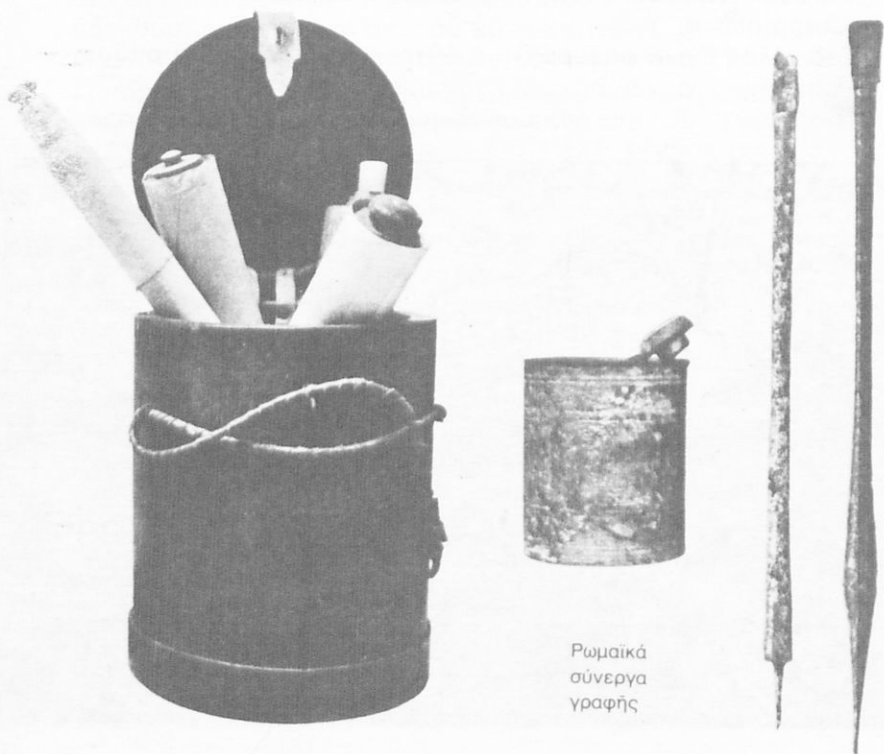
Ἀναπαράσταση τοῦ μεγάλου Ἱπποδρόμου τῆς Ρώμης

νά διατηρηθεῖ ὅσο ἡ πρωτεύουσα βρισκόταν τόσο μακριά ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴς ἐπαρχίες. Γι' αὐτὸ ὁ Διοκλητιανὸς χώρισε τὴν αὐτοκρατορία σὲ τέσσερις διοικήσεις καὶ κυβέρνησε μὲ τὸ σύστημα πού ὀνομάστηκε *τετραρχία*. Τελικὰ ἐπικράτησε ὁ *Μέγας Κωνσταντῖνος* καὶ στὰ 330 μ.Χ. μετέφερε τὴν πρωτεύουσα τῆς αὐτοκρατορίας στὴν *Κωνσταντινούπολη*, στὴ θέση πού ἦταν τὸ ἀρχαῖο Βυζάντιο.

8. Οἱ Ρωμαῖοι καὶ οἱ Ἕλληνες. Ἑλληνορωμαϊκὸς πολιτισμὸς

Ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες οἱ Ρωμαῖοὶ ἐπηρεάστηκαν στὴ θρησκεία τους, στὴν ἀρχιτεκτονικὴ καὶ τὴν τέχνη γενικὰ καὶ στὸν τρόπο τῆς ζωῆς τους. Φιλοδόξησαν νὰ κάμουν τὴ Ρώμη δευτέρη Ἀθήνα καὶ κατὰ κάποιον τρόπο τὸ πέτυχαν. Οἱ ἀνώτερες τάξεις τὸ θε-

Ρωμαϊκά
σύνεργα
γραφῆς

Ρωμαϊκά
έργαλεία

ωροῦσαν ἀπαραίτητο νά στέλνουν τά παιδιά τους στά μεγάλα πολιτιστικά κέντρα τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Ἀλεξανδρείας, τῆς Ἀντιόχειας κ. ἄ. ἢ νά παίρνουν ἰδιαίτερους Ἕλληνες δασκάλους καί αἰσθάνονταν ξεχωριστή ὑπερηφάνεια νά ξέρουν ἑλληνικά καί νά διαβάζουν τούς ἀρχαίους Ἕλληνες συγγραφεῖς ἀπό τό πρωτότυπο.

Παράλληλα, φιλοδόξησαν νά καλλιεργήσουν τήν ἐθνική τους γλώσσα, τή λατινική, καί νά τήν ἀναδείξουν ἐφάμιλλη τῆς ἑλληνικῆς— καί τό κατόρθωσαν. Σπουδαῖοι συγγραφεῖς ἔγραψαν ἀξιόλογα ἔργα— ἱστορικά, φιλοσοφικά, ρητορικά, ποιητικά— πού θεωροῦνται κλασικά καί διδάσκονται καί σήμερα στά σχολεῖα καί στά πανεπιστήμια. Τέτοιοι συγγραφεῖς εἶναι, ἀνάμεσα σέ πολλούς ἄλλους, ὁ Κικέρωνας μέ τούς ρητορικούς του λόγους, ὁ Ἰούλιος Καίσαρας μέ τά ἱστορικά του ἀπομνημονεύματα, οἱ ποιητές Βιργίλιος καί Ὁράτιος κ.ἄ. Οἱ περισσότεροι Λατίνοι συγγραφεῖς εἶχαν γιά πρότυπά τους ἀρχαίους Ἕλλη-

νες δημιουργούς. Έτσι ο Βιργίλιος στην *Αινειάδα του*, όπου διηγείται τις περιπέτειες του Αινεία από την Τροία στο Λάτιο, ακολουθεί τα βήματα του Όμηρου.

Τόσο πολύ έπηρεάστηκαν από τό ελληνικό πνεύμα οί Ρωμαίοι, ώστε ο ποιητής Όράτιος νά όμολογήσει πώς «ή Ελλάδα κατακτημένη μέ τό σίδερο νίκησε τόν κατακτητή καί έφερε τίς τέχνες στό άπολίτιστο Λάτιο».

Έκεί πού οί Ρωμαίοι ξεπέρασαν τούς “Έλληνες είναι ή νομοθεσία καί ή θαυμαστή κρατική τους όργάνωση. Αυτή ή νομοθεσία τών Ρωμαίων, συμπληρωμένη, όπως θά δοϋμε αργότερα, από τόν Όυστινιανό, είναι γνωστή ως *ρωμαϊκό δίκαιο*, καί διδάσκεται σέ όσους σπουδάζουν νομικοί (δικαστές καί δικηγόροι).

Η ρωμαϊκή αυτοκρατορία, καί μέ όλους τούς διωγμούς πού όρισμένοι αυτοκράτορες εξαπέλυσαν έναντίον τών χριστιανών, υποβοήθησε τήν εξάπλωση του χριστιανισμού. Καί τούτο γιατί από τό ένα μέρος, έχοντας καταργήσει τά σύνορα ανάμεσα στους λαούς της Μεσογείου, επέτρεψε τήν εύκολη μετακίνηση τών κηρύκων της νέας θρησκείας, καί από τό άλλο μέ τή λατινική γλώσσα προώθησε τό χριστιανισμό στους λαούς της δυτικής Ευρώπης.

Γενικά, από τό συνταίριασμα του ελληνικού μέ τό ρωμαϊκό τρόπο σκέψης καί ζωής προήλθε τό κράμα του *έλληνορωμαϊκού πολιτισμού*. Ό έλληνορωμαϊκός πολιτισμός βοήθησε νά έκπολιτιστούν καί οί ευρωπαϊκοί λαοί. Η μπορούμε νά πούμε ότι τό ρωμαϊκό κράτος χρησίμευσε σάν γέφυρα, για νά περάσει ό ελληνικός πολιτισμός στην Ευρώπη.

ΤΟ ΗΞΕΡΕΣ ΑΥΤΟ;

Οί Έτρούσκοι ή Τυρρηνοί

Οί Έτρούσκοι ή Τυρρηνοί λέγεται ότι ήρθαν από τη Μικρά Ασία. Αργότερα τους χάνουμε, αφού προηγουμένως ώφελήθηκαν πολλά πράγματα απ' αυτούς οί Ρωμαίοι. Γιατί οί Έτρούσκοι ήταν ένας πολιτισμένος λαός, πού ήξεραν νά φτιάχνουν κανάλια γιά τό πότισμα τών χωραφιών, νά κατασκευάζουν θολωτούς ύπονόμους καί ώραία διακοσμημένες σαρκοφάγους καί ακόμα ήξεραν νά οργανώνουν καλά τό στρατό καί τό κράτος. Ύπάρχει πάντως ένα μυστήριο γύρω απ' αυτό τό λαό, γιατί οί ιστορικοί δέν μόρεσαν ακόμα νά διαβάσουν τίς χιλιάδες επιγραφές τους.

Έτρουσική σαρκοφάγος

Πραιτοριανοί,
οί σωματοφύ-
λακες του αὐ-
τοκράτορα

Τό ρωμαϊκό πολίτευμα

Τό ρωμαϊκό κράτος πέρασε από τή βασιλεία στή δημοκρατία καί ἀπό ἐκεῖ στήν αὐτοκρατορία. Δυό τάξεις ὑπῆρχαν τήν ἐποχή τῆς βασιλείας: οἱ πατρίκιοι (παλιές ρωμαϊκές οἰκογένειες) καί οἱ πληβεῖοι (νεότεροι κάτοικοι χωρίς πολιτικά δικαιώματα). Τό κράτος τό κυβερνοῦσε ὁ βασιλιάς μέ τή σύγκλητο. Μετά τήν κατάργηση τῆς βασιλείας τήν ἐξουσία ἀνελάμβαναν δυό ὑπατοί, πού φοροῦσαν τήν τήβεννο καί τούς ἀκολουθοῦσαν δώδεκα ραβδοῦχοι. Ὑπῆρχε ἀκόμη ἓνα συμβούλιο γιά τήν ψήφιση τῶν νόμων. Ἄργότερα διαμορφώθηκαν καί ἄλλα ἀξιώματα, ὅπως ἦταν τοῦ πραιτόρα, τοῦ ἀνθύπατου καί τοῦ δημάρχου. (Οἱ δήμαρχοι εἶχαν ὡς ἔργο τους τήν υπεράσπιση τῶν δικαιωμάτων τῶν πληβείων καί τό δικαίωμα τοῦ βέτο, τό δικαίωμα δηλ. νά μή δέχονται ἀποφάσεις ἀντίθετες στά συμφέροντα τῶν πληβείων). Μέ τόν καιρό οἱ πληβεῖοι κατόρθωσαν νά ἀποκτήσουν πολιτικά δικαιώματα καί νά ἐξισωθοῦν μέ τούς πατρίκιους.

Ἡ ρωμαϊκή λεγεώνα

Ἡ λεγεώνα ἦταν στρατιωτικό σῶμα, στήν ἀρχή ἀπό εὐπορους Ρωμαίους πολίτες. Οἱ λεγεωνάριοι φοροῦσαν περικεφαλαία καί θώρακα. Στό ἀριστερό χέρι κρατοῦσαν μιά ὀρθογώνια ἀσπίδα καί στό δεξί μακρύ κοντάρι. Στό δεξί τους πλευρό κρεμόταν ἓνα κοντόχοντρο ξίφος. Κάθε λεγεώνα εἶχε τό ἐμβλημά της, ἓνα ὁμοίωμα κεφαλῆς ζώου ἐπάνω σέ κοντάρι: λύκαινας, ἀγριόχοιρου, ἀλόγου κ. ἄ. καί ἀετοῦ ἀργότερα (πού ἐγίνε τό σύμβολο τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, τῆς βυζαντινῆς καί πολλῶν ἄλλων αὐτοκρατοριῶν).

Οἱ χῆνες τοῦ Καπιτώλιου

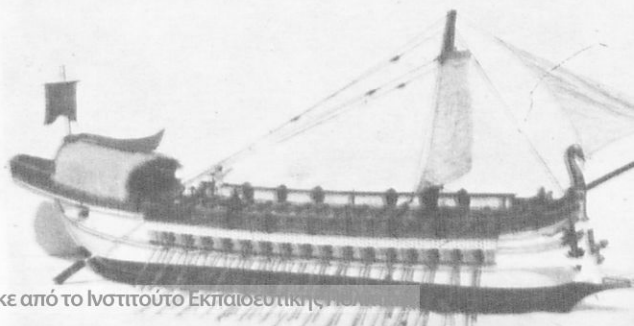
Ὅταν οἱ *Γαλάτες* μπῆκαν καί λεηλάτησαν τή Ρώμη τό 390 π.Χ. δέν μπόρεσαν νά ἀνεβοῦν στό Καπιτώλιο, γιατί τούς πῆραν εἰδηση οἱ *χῆνες τοῦ Καπιτώλιου* καί ἔβαλαν τίς φωνές, μέ ἀποτέλεσμα νά ξυπνήσουν οἱ Ρωμαῖοι στρατιῶτες καί νά πάρουν θέση στά τείχη.

Ἡ Καρχηδόνα καί ὁ Ἄννιβας

Ἡ Καρχηδόνα ἦταν παλιά φοινικική ἀποικία, πού ἐξελίχτηκε σέ σπουδαῖο ναυτιλιακό καί ἐμπορικό κράτος μέ πολλές βάσεις στά παράλια τῆς δυτικῆς Μεσογείου καί τῆς δυτικῆς Σικελίας.

Ὅταν οἱ Ρωμαῖοι ἀπό τό ἓνα μέρος κυριάρχησαν σ' ὅλοκληρη τήν Ἰταλία καί οἱ Καρχηδόνιοι ἀπό τό ἄλλο κυριεψαν τή Μεσοσηνή

Ρωμαϊκή τριήρης

πού εξουσιάζει τό στενό ανάμεσα στή Σικελία καί τήν Ἰταλία, ὁ πόλεμος δέν ἄργησε νά ξεσπάσει. Ἀπό τίς ἀντιμέτωπες δυνάμεις ἡ Καρχηδόνα εἶχε ὑπεροχή στό ναυτικό, ἡ Ρώμη στό στρατό ξη-
ράς.

Ὁ πρῶτος Καρχηδονιακός πόλεμος ἔγινε γιά τήν κυριαρχία τῆς Σικελίας. Γιά νά τόν κερδίσουν οἱ Ρωμαῖοι, χρειάστηκε νά ναυπηγήσουν στόλο. Ἀπό τότε ἄρχισε καί ἡ Ρώμη νά γίνεται ναυ-
τική δύναμη.

Στό δεύτερο Καρχηδονιακό πόλεμο τό ρωμαϊκό κράτος διέτρε-
ξε πραγματικό κίνδυνο ἀπό τόν Ἀννίβα, στρατηγό τῶν Καρχηδο-
νίων καί ἕναν ἀπό τοὺς μεγαλύτερους στρατηγούς τῆς ἱστορίας.
Ὁ Ἀννίβας κατόρθωσε τόν ἀπίστευτο γιά τήν ἐποχή του ἄθλο νά
ὀδηγήσει μιά μεγάλη στρατιά (50.000 πεζοῦς, 10.000 ἵππεις καί 42
ἐλέφαντες) ἀπό τήν Ἰσπανία, τῆ Γαλλία καί μέσα ἀπό τίς χιονι-
σμένες Ἀλπεις στήν καρδιά τῆς Ἰταλίας. Στήν Ἰταλία πέρασε ἀ-
πό ἕναν αὐχένα τῶν Ἀλπεων, σέ ὕψος 3.000 μέτρα, σκεπασμένων
ἀπό αἰώνια χιόνια. Καί νά σκεφθεῖ κανεῖς ὅτι ἔσερνε μαζί του 42 ἐ-
λέφαντες! Ὡσπου νά φθάσει στόν προορισμό του εἶχε χάσει πε-
ρίπου 20.000 ἄντρες! Ὅσοι σώθηκαν ἔμοιαζαν μέ ἀγριανθρώ-
πους, κι ἴσως αὐτός νά εἶναι ὁ λόγος πού διαδόθηκε στήν Ἰταλία
ὅτι ὁ στρατός τοῦ Ἀννίβα τρεφόταν μέ ἀνθρώπινες σάρκες...

Σέ μιά σειρά ἀπό σοφά σχεδιασμένες μάχες κατατρόπωσε τοὺς
Ρωμαίους. Σέ μιά φάση τοῦ πολέμου ἔφθασε καί ἔξω ἀπό τῆ Ρώμη
(τότε ἀκούστηκε μέσα στήν πόλη ἡ κραυγή τοῦ πανικοῦ: «Ὁ Ἀννί-
βας μπροστά στίς πύλες!»). Ἀλλά δέν μπόρεσε ἐγκαιρα νά ἐκμε-
ταλλευτεῖ τίς μεγάλες νίκες του. Ἔτσι οἱ Ρωμαῖοι βρῆκαν τόν και-
ρό νά ἀνασυνταχθοῦν καί μέ ἐπικεφαλῆς τό *Σκιπίωνα* (τόν «Ἀφρι-
κανό», ὅπως ἐπονομάστηκε) νά μεταφέρουν τόν πόλεμο στήν Ἀ-
φρική. Ὁ Ἀννίβας ὑποχρεώθηκε τελικά νά ἐγκαταλείψει τήν Ἰτα-
λία καί νά σπεύσει στήν Καρχηδόνα, ἀλλά χωρίς νά φέρει ἀποτέ-
λεσμα. Στόν πόλεμο αὐτό ἔπασαν στά χέρια τῶν Ρωμαίων καί οἱ
ἐλληνικές *Συρακοῦσες*, παρ' ὅλες τίς προσπάθειες τοῦ Ἀρχιμή-
δη νά ἐνισχύσει μέ τίς μηχανές του τήν ἀμυνα τῆς πόλης.

Ἡ οἰκογενειακή καί κοινωνική ζωή τῶν Ρωμαίων

— Ἡ ρωμαϊκή οἰκογένεια ἦταν ἱερός θεσμός. Ὁ πατέρας εἶχε
ἀπόλυτη ἐξουσία ἐπάνω στά μέλη τῆς οἰκογένειας καί ὄλοι τόν
σέβονταν καί τόν ὑπάκουαν. Μεγάλη θέση εἶχε ἐπίσης ἡ οἰκοδέ-
σποινα, ἡ μητέρα. Ἡ οἰκογενειακή ζωή ἀκολουθοῦσε αὐστηροῦς
κανόνες καί ἦταν λιτή.

Προτομή του Άννίβα

Ρωμαῖος στρατιώτης σκοτώνει τόν Ἀρχιμήδη στίς Συρακοῦσες (ψηφιδωτό)

— Τήν εποχή τῆς αὐτοκρατορίας οἱ μισές περίπου μέρες τὸ χρόνο ἦταν ἀφιερωμένες στὰ θεάματα: *μονομαχίες καὶ ἵπποδρομίες*. Στὶς μονομαχίες, πού φαίνεται νά τίς πῆραν οἱ Ῥωμαῖοι ἀπὸ τοὺς Ἑτρούσκους, χιλιάδες δυστυχισμένοι σκοτώνονταν κάτω ἀπὸ οὐρλιάσματα χαρᾶς τοῦ πλήθους.

— Οἱ πλούσιοι Ῥωμαῖοι ξόδευαν μεγάλο μέρος ἀπὸ τὰ εἰσοδήματά τους στὰ συμπόσια. Στὰ συμπόσια ἔτρωγαν κι ἔπιναν ξαπλωμένοι στό πλάι πάνω σέ ἀνάκλιτρα μέ τὸ πιάτο τοῦ φαγητοῦ μπροστά τους. Ἔτρωγαν μέ τὰ δάχτυλα καί κατανάλωναν μεγάλες ποσότητες ἀπὸ ἐκλεκτά φαγητά καί ποτά.

Ῥωμαῖοι πολίτες καί δούλοι

Στῆ Ῥώμη οἱ *δούλοι*, πού προέρχονταν ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τῆς γῆς, ἦταν δεκαπλάσιοι περίπου ἀπὸ τοὺς ἐλεύθερους πολίτες. Ἄν κανεὶς δοκίμαζε νά δραπετεύσει, χάραζαν στό μέτωπό του μέ πυρωμένο σίδηρο τὰ ἀρχικά τῆς λέξης «φυγάδας» (FUG).

Ῥωμαϊκά κτίσματα καί δρόμοι

— Μέσα στῆ Ῥώμη ὑπῆρχαν 100 περίπου ναοί, 322 ἱερά, 22 ἔ-

Σπίτι πλούσιων ἐμπόρων στὴν Πομπηία

φιπποί άνδριάντες, 164 άγάλματα θεών επίχρυσα ή άπό φίλντισι κι άλλα 3. 785 μπρούτζινα, 36 μαρμάρινες και 7 πέτρινες άψίδες θριάμβου και 11 θριαμβικοί κίονες (δηλ. κίονες που θύμιζαν μεγάλες νίκες).

— Τό Κολοσσαίο χωρούσε 87.000 και ό μεγάλος Ίππόδρομος 400.000 θεατές.

— Τό ύπέδαφος τής πρωτεύουσας ήταν σκαμμένο σαν μυρμηγκοφωλιά όλο ύπονόμους και γαλαρίες με τά νεκροταφεία των φτωχών (κατακόμβες).

— Η Έγνατία ήταν ρωμαϊκός δρόμος, που άρχιζε άπό τό Δυρράχιο τής σημερινής Άλβανίας και έφθανε ως τή Θεσσαλονίκη τόν 4ο μ.Χ. αϊ. προεκτάθηκε ως τήν Κωνσταντινούπολη. Η Έγνατία μπορεί νά θεωρηθεί συνέχεια τής Άππίας όδοϋ, που ένωνε τή Ρώμη με τό Βρινδήσιο.

Μιά έπαίσχυντη παρέλαση

Ό ύπατος Φλαμίνιος μετά τή συντριβή του Φιλίππου Ε' τής Μακεδονίας στις Κυνός Κεφαλές έκαμε παρέλαση στή Ρώμη με 500 μαρμάρινα ή χάλκινα άγάλματα, άρπαγμένα άπό τήν Έλλάδα!

Τό Κολοσσαίο τής Ρώμης (άμφιθέατρο γιά μονομαχιές)

Ἡ πύλη τοῦ Ἀδριανοῦ στήν Ἀθήνα

Ὄνομαστοί Ρωμαῖοι αὐτοκράτορες καί ἔργα τους

Μετά τόν Ὀκταβιανό Αὐγούστο σπουδαιότεροι αὐτοκράτορες ἦταν οἱ Φλάβιοι καί οἱ Ἀντωνῖνοι. Οἱ Φλάβιοι κατασκεύασαν τό τεράστιο ἀμφιθέατρο *Κολοσσαῖο* τῆς Ρώμης. Ἀπό τοῦς Ἀντωνῖνους ὁ Ἀδριανός ἔκαμε διάφορα ἔργα στήν Ἀθήνα (Ἀδριάνειο

ύδραγωγείο, πύλη Ἀνδριανοῦ, ἀποπεράτωση ναοῦ Ὀλυμπίου Διός). Στίς ἡμέρες του ὁ πλούσιος Ἡρώδης ὁ Ἀττικὸς κατασκεύασε τὸ Ὡδεῖο πού εἶναι κάτω ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολη, ὅπου δίνονται σήμερα παραστάσεις ἀρχαίων θεατρικῶν ἔργων καὶ συναυλίες.

Ὁ πιὸ εἰρηνόφιλος αὐτοκράτορας ἦταν ὁ Ἀντωνίνος ὁ Εὐσεβής. Ὁ Μάρκος Αὐρήλιος πάλι ἦταν θαυμαστής τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ πνεύματος. Ἐγράψε μάλιστα καὶ φιλοσοφικὸ ἔργο στὰ ἐλληνικά μὲ τὸν τίτλο «Τὰ εἰς ἑαυτὸν».

Ἑλληνικοὶ καὶ λατινικοὶ ἀριθμοὶ

Γιὰ νὰ παραστήσουν τοὺς ἀριθμοὺς οἱ Ῥωμαῖοι χρησιμοποιοῦσαν, ὅπως καὶ οἱ Ἕλληνες, τὰ γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου τους. Ἡ ἀντιστοιχία ἀνάμεσα στὰ σημερινὰ σύμβολα, στὰ ἐλληνικά καὶ στὰ λατινικά εἶναι ἡ ἐξῆς:

Σημερινὰ σύμβολα	Ἑλληνικά σύμβολα	Λατινικά σύμβολα
1	α'	I
2	β'	II
3	γ'	III
4	δ'	IV
5	ε'	V
6	ς'	VI
7	ζ'	VII
8	η'	VIII
9	θ'	IX
10	ι'	X
11	ια'	XI
19	ιθ'	XIX
20	κ'	XX

Ἰουλιανὸ ἡμερολόγιο

Τὸ ἡμερολόγιο πού χρησιμοποιοῦμε σήμερα εἶναι, μὲ μικρὴ διόρθωση, αὐτὸ πού καθιέρωσε ὁ Ἰούλιος Καίσαρας μερικὲς δεκαετίες π.Χ. μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Ἑλλήνα ἀστρονόμου Σωσιγένη (Ἰουλιανὸ ἡμερολόγιο). Πρὸς τιμὴν τοῦ Ἰουλίου Καίσαρα πῆρε καὶ ὁ μῆνας Ἰούλιος τὸ ὄνομά του, καθὼς καὶ ὁ ἐπόμενος μῆνας

αργότερα τό όνομα του Όκταβιανού Αύγουστου. Για νά μήν έχει μάλιστα ό Αύγουστος λιγότερες ήμέρες από τόν Ιούλιο, του πρόσθεσαν μία ήμέρα, πού τήν πήραν από τό Φεβρουάριο. Τά όνόματα τών μηνών έχουν λατινική προέλευση.

Οί όνομασίες Γραικοί καί Ρωμοί

Οί νεότεροι Έλληνες έχουνε καί τά όνόματα Γραικοί καί Ρωμοί. Τό όνομα Γραικοί είναι άρχαίο έλληνικό, τό πήραν οί Λατίνοι, κι άπ' αὐτούς οί Εὐρωπαίοι— κι άπό κεί ξαναγύρισε σ' έμάς. Τό «Ρωμοί» μᾶς έμεινε άπό τήν έποχή πού ήμαστε ύποτελεις στούς Ρωμαίους καί τό ίδιο συνεχίστηκε στή βυζαντινή έποχή καί στήν έποχή τής τουρκοκρατίας.

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1) Πόσα χρόνια διατηρήθηκε τό ρωμαϊκό κράτος; (Υπολόγισε από τήν ίδρυση τής Ρώμης ως τή μεταφορά τής πρωτεύουσας στήν Κωνσταντινούπολη).

.....

2) Πόσα χρόνια χρειάστηκαν οί Ρωμαίοι νά ύποτάξουν τήν Έλλάδα; (Υπολόγισε από τή μάχη στίς Κυνός Κεφαλές ως τήν καταστροφή τής Κορίνθου).

.....

3) Τί θυμάσαι από τή ρωμαϊκή ιστορία;

Άναζήτησε στό τέλος μέσα σέ παρένθεση, τίς λέξεις πού λείπουν. Είναι άνακατεμένες.

- Ό πιό όνομαστός λόφος τής Ρώμης: Κ _ _ _ _ _
- Έλληνικά σημαίνει καί σωματική δύναμη: Ρ _ _ _
- Στίς όχθες του χτίστηκε ή Ρώμη: Τ _ _ _ _ _
- Τεράστιο άμφιθέατρο πού έχτισαν οί Φλάβιοι:
Κ _ _ _ _ _
- Έφτασε ίσαμε έξω από τίς πύλες τής Ρώμης: Α _ _ _ _ _
- Οί παλιές ρωμαϊκές οίκογένειες: π _ _ _ _ _
- Όνομαστός Ρωμαίος ρήτορας: Κ _ _ _ _ _
- Όνομαστός Λατίνος ποιητής: Ό _ _ _ _ _
- Μεγάλη αντίπαλος τής Ρώμης: Κ _ _ _ _ _
- Έκει έγκαταστάθηκε ό Αινείας: Λ _ _ _ _
- Έγραψε τήν «Αινειάδα»: Β _ _ _ _ _
- Ό Χριστός γεννήθηκε, όταν ήταν αυτός αυτοκράτορας:
Ο _ _ _ _ _ Α _ _ _ _ _

- Έτσι ονομαζόταν τό συμβούλιο τοῦ Ρωμαίου βασιλιᾶ:
Σ _____
 - Ἐπονομάστηκε « Ἀφρικανός»: Σ _____
 - Ἡ χαρακτηριστική στρατιωτική μονάδα τῶν Ρωμαίων:
λ _____
 - Ρωμαῖοι χωρίς πολιτικά δικαιώματα: π _____
 - Ἀνισόρροπος Ρωμαῖος αὐτοκράτορας πού ἔβαλε φωτιά στή
Ρώμη: Ν _____
 - Μεγάλος ρωμαϊκός δρόμος στήν Ἰταλία: Ἄ _____
 - Καταπλακώθηκε ἀπό ἔκρηξη τοῦ Βεζούβιου: Π _____
 - Ἦξεραν νά κατασκευάζουν θολωτούς ὑπονόμους:
Ἐ _____
 - Ἔτσι λέγονταν οἱ ἑλληνικές ἀποικίες στήν Κάτω Ἰταλία καί
Σικελία: Μ _____ Ἐ _____
 - Προειδοποίησε τοὺς Ἕλληνες γιά τόν κίνδυνο πού ζύγωνε
ἀπό τήν Ἰταλία: Α _____
 - Μεγάλος ρωμαϊκός δρόμος στή Βαλκανική: Ἐ _____
 - Νεκροταφεῖα σέ ὑπόγειες στοές: κ _____
 - Δικαίωμα τῶν Ρωμαίων δημάρχων νά μὴ δέχονται ἀποφά-
σεις ἀντίθετες στά συμφέροντα τῶν πληβείων: β _____
- (βέτο — Καπιτώλιο — Ρώμη — κατακόμβες — Ἐγνατία — Τίβερης — Κολοσσαῖο — Ἀγέλαος — Μεγάλη Ἑλλάδα — Ἀννίβας — πα-
τρικιοί — Κικέρωνας — Ὁράτιος — Καρχηδόνα — Ἐτρούσκοι —
Πομπηία — Λάτιο — Βιργίλιος — Ὁκταβιανός Αὐγούστος — σύγ-
κλητος — Σκιπίωνας — λεγεῶνα — πληβεῖοι — Νέρωνας — Ἀπ-
πία)

4) Ζευγάρωσε τις παρακάτω ανάκατες λέξεις:

Βεζούβιος, Βιργίλιος, Πύρρος, Φλάβιοι, δήμαρχοι, Όκταβιανός Αύγουστος, Νέρωνας, Λάτιο, Πομπηία, «πύρρειος νίκη», Λατίνοι, γέννηση Χριστού, πυρπόληση Ρώμης, διωγμοί, βέτο, κολοσσαίο, Αινειάδα, κατακόμβες

παράδειγμα

Βεζούβιος- Πομπηία

Βιργίλιος- Αινειάδα

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

5) Έλληνορωμαϊκή άκροστιχίδα

Τά άρχικά τών παρακάτω λέξεων σχηματίζουν τό επίθετο, που υπάρχει πρώτο στό έγχειρίδιο τής φετινής σας Ίστορίας (άρσενικό γένος).

1) ----- ή -----

2) -----

3) -----

- 4) —————
- 5) —————
- 6) —————
- 7) —————
- 8) —————

- 1) Ταιριάζει όποιοδήποτε από τά δύο θετά παιδιά τής λύκαινας.
- 2) Τό έχτισε ό 'Ηρώδης ό 'Αττικός κάτω άπ' τήν 'Ακρόπολη.
- 3) 'Αγριο θέαμα, πού τό βρήκαν οί Ρωμαίοι άπ' τούς 'Ετρούσκους.
- 4) Σύμφωνα μέ τήν παράδοση, οί Λατίνοι κατάγονται άπ' αυτόν.
- 5) 'Η χώρα πού έχει πρωτεύουσα τή Ρώμη.
- 6) Οί χήνες του έσωσαν τή Ρώμη.
- 7) Λατίνος ποιητής.
- 8) 'Ο 'Αρχιμήδης ένίσχυε τήν άμυνά της μέ τίς μηχανές του.

6) Ποιό είναι τό σωστό;

'Η 'Ελλάδα ύποδουλώθηκε στους Ρωμαίους, γιατί:

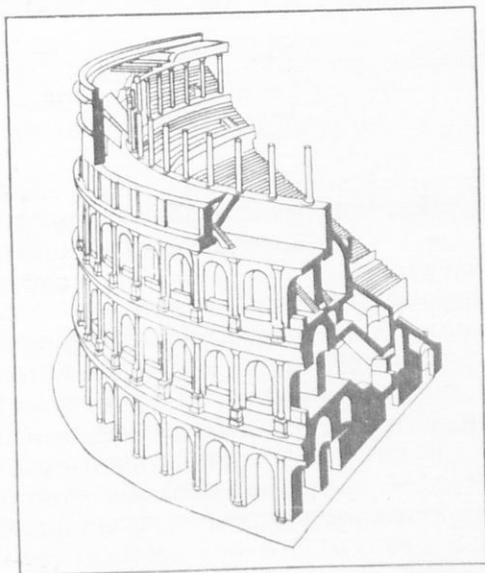
- 1) οί "Έλληνες ώς τό τέλος έμειναν χωρισμένοι σέ μικρά κρατίδια.
- 2) Οί Ρωμαίοι κατάγονταν από τούς Τρῶες.
- 3) Οί "Έλληνες δέν άκουσαν τή φωνή του 'Αγέλαου, πού τούς συμβούλευε νά πιαστούν χέρι χέρι, όπως εκείνοι πού περνούν όρμητικό ποτάμι.
- 4) Τά ελληνικά κρατίδια σπαράσσονταν από έμφύλιες διαμάχες.
- 5) Οί ρωμαϊκές λεγεώνες ήταν άήττητες.
- 6) 'Ο Πύρρος δέν κατάφερε νά γίνει ό Μέγας 'Αλέξανδρος τής Δύσης.
- 7) Οί "Έλληνες έδιναν δικαίωμα στους Ρωμαίους νά άνακατεύονται στίς ύποθέσεις τους.

Δυό από τίς παραπάνω άπαντήσεις δέν είναι σωστές.

7) Σκέψου καί άπάντησε:

Τό ελληνικό πνεύμα νίκησε τή ρωμαϊκή βαρβαρότητα. Ποϋ τό βλέπεις καί ποϋ δέν τό βλέπεις αυτό;

- 1) Τό άναγνώρισε ένας μεγάλος Λατίνος ποιητής, ό Όράτιος.
- 2) Οί Ρωμαίοι μιμήθηκαν τούς Έλληνες στίς καλές τέχνες καί γέμισαν τή Ρώμη καί άλλες πόλεις μέ πλήθος ώραίους ναούς καί άγάλματα.
- 3) Ό Νέρωνας έβαλε φωτιά στή Ρώμη, γιά νά πάρει μιά ιδέα πώς φαινόταν ή Τροία, όταν τήν πυρπόλησαν οί Έλληνες.
- 4) Ένας άλλος μεγάλος Λατίνος ποιητής, ό Βιργίλιος, όταν έγραψε τήν «Αΐνειάδα», είχε γιά πρότυπό του τόν Όμηρο.
- 5) Οί πλούσιοι Ρωμαίοι έστελναν τά παιδιά τους στά μεγάλα μορφωτικά κέντρα τών Άθηνών, τής Άλεξάνδρειας καί τής Άντιόχειας ή τούς έβαζαν ιδιαίτερους Έλληνες δασκάλους.
- 6) Οί Ρωμαίοι ένιωθαν ύπερηφάνεια, όταν μάθαιναν νά μιλοϋν έλληνικά.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ
ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

1
Ο ΜΕΓΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ (306-337 μ.Χ.)

ΚΑΙ ΟΙ ΔΙΑΔΟΧΟΙ ΤΟΥ

1. Ποιός ήταν ο Κωνσταντίνος και πώς έγινε μονοκράτορας

Ο Κωνσταντίνος είχε πατέρα τον *Κωνσταντίο το Χλωρό*, καίσαρα της τετραρχίας στη Γαλατία, και μητέρα την *Ελένη*, που ήταν ελληνικής καταγωγής από το Δρέπανο της Βιθυνίας και χριστιανή.

Ο Κωνσταντίνος έζησε από νωρίς τη ζωή του στρατοπέδου. Ο Διοκλήτιανός τον κράτησε κοντά του όμηρο, για να έχει εξασφαλισμένη τη φιλία του πατέρα του. Στο διάστημα αυτό είχε την ευκαιρία να εκτιμήσει τις μεγάλες του ικανότητες και πολύ νέο τον έκαμε χιλιάρχο.

Μετά το θάνατο του Κωνσταντίνου ο στρατός στη Γαλατία ανακήρυξε αυτοκράτορα τον Κωνσταντίνο. Αυτός, για να εξασφαλίσει την εξουσία σ' ολόκληρο το δυτικό ρωμαϊκό κράτος, έδωσε μία μάχη με τον αντίπαλό του *Μαξέντιο*, αυτοκράτορα τότε της Ρώμης, και τον νίκησε στον Τίβερα. Δώδεκα χρόνια αργότερα στην πεδιάδα της *Αδριανούπολης* νίκησε και το *Λικίνιο*, συναυτοκράτορά του στην *Ανατολή*, κι απόμεινε μονοκράτορας.

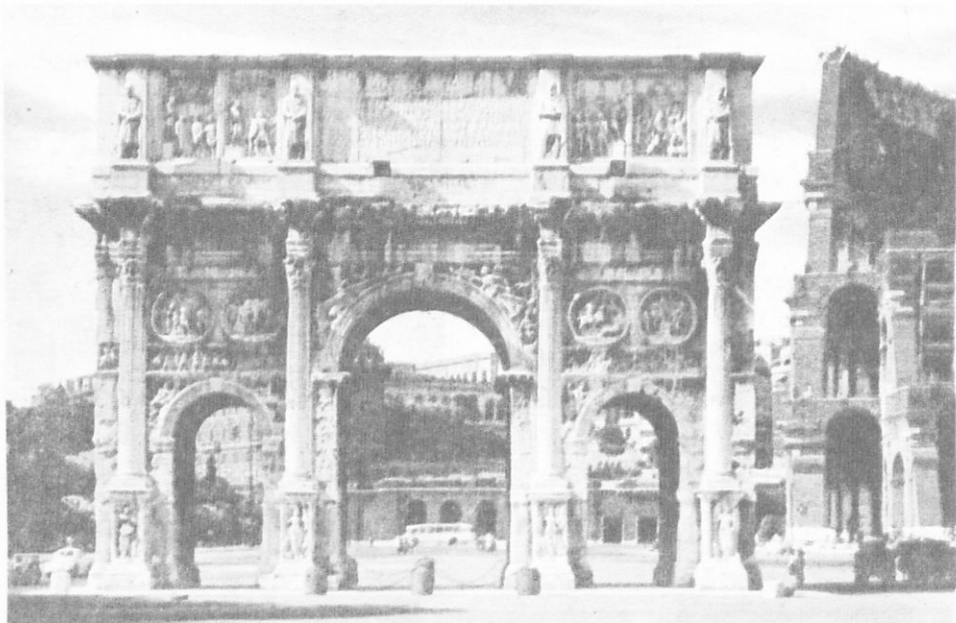

Άριστερά: Γλυπτή παράσταση της τετραρχίας επί Διοκλητιανού, με τους δύο Αύγουστους και τους δύο Καίσαρες. Δεξιά: Κεφάλι του Μ. Κωνσταντίνου, από άγαλμα κολοσσιαίων διαστάσεων, που έχει στηθεί στη Ρώμη.

2. Ποιά ήταν τά έργα του Κωνσταντίνου που έκαναν τους ιστορικούς νά τον ονομάσουν Μέγα

Ο Κωνσταντίνος έσωσε τή ρωμαϊκή αυτοκρατορία, καί μαζί της τόν έλληνορωμαϊκό πολιτισμό, από βέβαιο άφανισμό. Ή μεγαλοσύνη του τόν βοήθησε πράγματι νά δει ότι:

α) Ο χριστιανισμός ήταν μιά καινούρια δύναμη μέσα στό κράτος, στην όποία μπορούσε νά υπολογίζει. Οί χριστιανοί ήταν άνθρωποι μέ πίστη καί πρότειναν έναν τρόπο ζωής άσύγκριτα καλύτερο από εκείνον πού ζούσαν οί ειδωλολάτρες. Αντίθετα μέ τό Διοκλητιανό, ό Κωνσταντίνος πίστευε ότι οί χριστιανοί, πού πλήθαιναν μέ γοργό ρυθμό χρόνο μέ τό χρόνο, μπορούσαν νά έξασφαλίσουν τήν κλονισμένη ένότητα της αυτοκρατορίας.

Ἄψίδα τοῦ Μ. Κωνσταντίνου πού χτίστηκε στή Ρώμη σέ ἀνάμνηση τῆς νίκης ἐναντίον τοῦ Μαξεντίου

β) Ἡ αὐτοκρατορία χρειαζόταν μιὰ καινούρια πρωτεύουσα, μακριά ἀπό τήν εἰδωλολατρική καί ξεπεσμένη πιά Ρώμη, πιό κοντά στίς ἀνατολικές ἐπαρχίες, πού κινδύνευαν νά πέσουν στά χέρια γειτονικῶν λαῶν, καί στό κέντρο ἑλληνικῶν καί χριστιανικῶν πληθυσμῶν, πού ἀπό ἐδῶ καί πέρα θά ἀποτελοῦσαν τόν κορμό τῆς αὐτοκρατορίας.

Ὁ χριστιανισμός βρίσκει τόν προστάτη του

Ὁ Κωνσταντίνος εἶχε καί προσωπικούς λόγους νά συμπαθεῖ τοὺς χριστιανούς, ἀφοῦ ἡ μητέρα του ἦταν χριστιανή. Οἱ χριστιανοί ἀνταπέδωσαν τή συμπάθεια καί πύκνωσαν τίς τάξεις τοῦ στρατοῦ του. Ἡ συμπάθειά τους ἔγινε ἀσυγκράτητος ἐνθουσιασμός, ὅταν εἶδαν μπροστά ἀπό τίς στρατιωτικές μονάδες νά κυματίζει τό λάβαρο μέ τά σύμβολα τοῦ χριστιανισμοῦ.

Ο ιστορικός Ευσέβιος αναφέρει ότι ο Κωνσταντίνος ένα μεσημέρι είδε στον ουρανό το σημείο του Σταυρού και από κάτω την επιγραφή «*ἐν τούτῳ νίκα*». Σύμφωνα με τόν ίδιο ιστορικό, την ιδέα του λαβάρου τήν έδωσε στον Κωνσταντίνο ο Χριστός, όταν τό βράδυ παρουσιάστηκε στον ύπνο του και τόν συμβούλεψε νά κάμει όμοίωμα του σημείου, πού θά προστάτευε τό στρατό του στον πόλεμο και θά του χάριζε τή νίκη.

Στή μάχη μέ τά ειδωλολατρικά στρατεύματα του Μαξεντίου οί χριστιανοί στρατιώτες του Κωνσταντίνου πολέμησαν μέ γενναιότητα και του χάρισαν πράγματι τή νίκη. Έτσι ο Κωνσταντίνος εξασφάλισε τήν επικράτησή του μέ τήν υποστήριξη τών χριστιανών.

Τόν επόμενο χρόνο (313 μ.Χ.) στό Μεδιόλανο (Μιλάνο) τής βόρειας Ιταλίας ο Κωνσταντίνος υπέγραψε μαζί μέ τό Λικίνιο ένα διάταγμα *ανεξιθρησκείας*. Τό διάταγμα αυτό αναγνώριζε σε όλους τους υπηκόους τής αυτοκρατορίας, ειδωλολάτρες και χριστιανούς, τό δικαίωμα νά λατρεύουν ελεύθερα τό θεό τής εκλογής τους. Οί διωγμοί σταμάτησαν, οί φυλακισμένοι και εξόριστοι μάρτυρες τής πίστης αφέθηκαν ελεύθεροι, οί χριστιανοί

Τό όραμα του Κωνσταντίνου

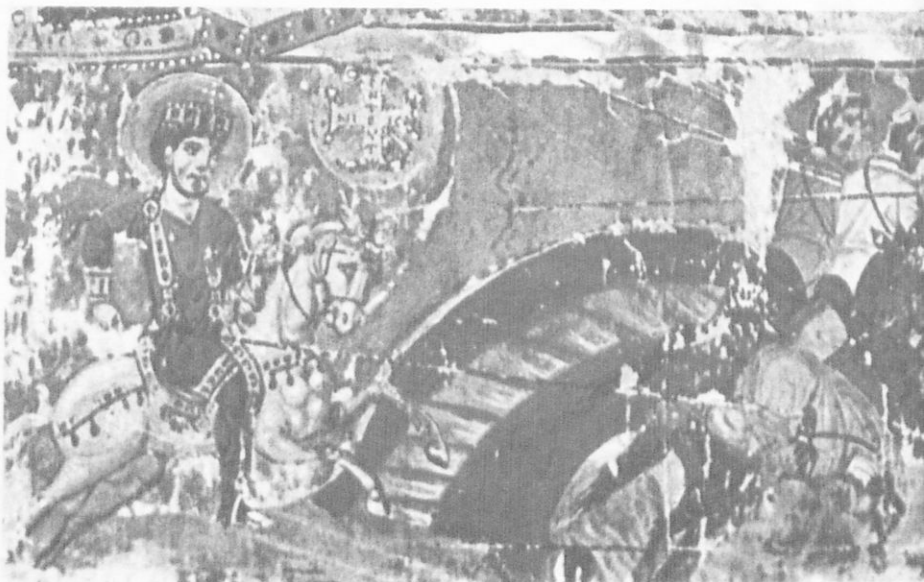

βγήκαν από τις κατακόμβες στο φως της ημέρας και άρχισαν να χτίζουν τις εκκλησίες τους.

Ο ίδιος δέ βαπτίσθηκε χριστιανός παρά μόνο λίγο πρὶν πεθάνει. Ἐπ' ὅσα προέβλεπε ἡ αὐτοκρατορική εἰδωλολατρική παράδοση κατάργησε μόνο τὴ λατρεία τοῦ αὐτοκράτορα στοὺς ναοὺς, ἐνῶ διατήρησε ὅλους τοὺς τίτλους τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς παλιᾶς θρησκείας τῆς Ρώμης. Ἔτσι ἔκαμε, γιατί οἱ περισσότεροὶ ὑπήκοοι ἦταν ἀκόμα εἰδωλολάτρες κι αὐτὸς αὐτοκράτορας ὄλων τῶν Ρωμαίων. Αὐτὸ δὲν τὸν ἐμπόδισε νὰ δείχνει τὴν προτίμησή του στὴ χριστιανικὴ θρησκεία: Προτιμοῦσε τοὺς χριστιανοὺς στὶς δημόσιες θέσεις, ὄρισε τὴν Κυριακὴ ἡμέρα ἀργίας, κατάργησε τὸ σταυρικὸ θάνατο κ.ἄ.

Ὅταν μέσα στὴν ἴδια τὴν Ἐκκλησία παρουσιάστηκαν ἀσυμφωνίες γύρω ἀπὸ ὀρισμένα ζητήματα τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ὁ Κωνσταντῖνος ἔδειξε φανερά τὴν ἀνησυχία του. Γιατί φοβήθηκε ὅτι οἱ ἀσυμφωνίες αὐτές, πού ὀνομάστηκαν αἵρέσεις, θὰ διαιροῦσαν τοὺς χριστιανοὺς, πράγμα πού θὰ ὀδηγοῦσε στὴ διάσπαση τῆς ἐνότητας τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους. Ἔτσι γιὰ τὴν αἵρεση τοῦ Ἀρείου (ἐνός ἱερέα ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια, πού δίδασκε

Ο Κωνσταντῖνος ἐναντίον τῶν ἀντιπάλων του

ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι κτίσμα τοῦ Θεοῦ) ὁ Κωνσταντῖνος συνεκάλεσε τὴν Α' Οἰκουμένην Σύνοδο στὴ Νίκαια τῆς Μ. Ἀσίας. Στὴ σύνοδο πῆραν μέρος 318 Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἀπ' ὅλη τὴν αὐτοκρατορία καὶ καταδίκασαν τὸν ἀρειανισμό.

Ὁ Κωνσταντῖνος πίστευε ὅτι εἶναι ἀπόλυτος μονάρχης («ἐλέω Θεοῦ», ὅτι δηλαδὴ ὁ Θεὸς τὸν εἶχε ὀρίσει ἀντιπρόσωπό του ἐπάνω στὴ γῆ. Γι' αὐτὸ καὶ σέ ὅ,τι ἔκανε, ἔδινε ἱερατικὸ χαρακτήρα. Ἦθελε ἐπίσης νὰ ἔχει λόγο στίς ὑποθέσεις τῆς Ἐκκλησίας καὶ νὰ παίρνει μέρος στίς συνόδους μαζί μέ τοὺς ἐπισκόπους τῆς. Στὴ Σύνοδο τῆς Νικαίας ἐκεῖνος ἀνοίξε τὴ συζήτηση. Ἀπὸ αὐτὸν καὶ πέρα ἡ Ἐκκλησία ἀναγνώρισε τὸ προβάδισμα τοῦ αὐτοκράτορα. Ἀλλὰ καὶ οἱ αὐτοκράτορες ἀργότερα ἀπὸ τὸν πατριάρχη ἔπαιρναν τὸ στέμμα.

Ἡ μητέρα τοῦ Κωνσταντῖνου Ἐλένη, πού ὁ γιὸς τῆς τὴν ἀνακήρυξε αὐγοῦστα, ἀφιέρωσε τὸν καιρὸ τῆς σέ ἔργα χριστιανικῆς φιλανθρωπίας. Τὸν ἄλλο χρόνο μετὰ τὴ Σύνοδο τῆς Νικαίας πῆγε στὴν Παλαιστίνη καὶ κάνοντας ἀνασκαφές βρῆκε τὸν Πανάγιό Τάφο καὶ τὸν Τίμιο Σταυρό. Θεμελίωσε ἐπίσης τὸ ναὸ τῆς Ἀναστάσεως καὶ ἄλλους ναοὺς στὰ μέρη ὅπου ἐζησε ὁ Χριστός.

Γιὰ τίς μεγάλες ὑπηρεσίες τους στο χριστιανισμό ἡ Ἐκκλησία ἀνακήρυξε τὸ Μεγάλο Κωνσταντῖνο καὶ τὴ μητέρα του ἰσαποστόλους καὶ τοὺς κατέταξε στοὺς Ἁγίους τῆς. Ἐορτάζονται καὶ οἱ δύο στίς 21 Μαΐου.

Ὁ ἑλληνισμὸς τοῦ μεσαίωνα βρῖσκει τὸ ἐθνικὸ του κέντρο

Ὁ Κωνσταντῖνος ἔχτισε τὴ νέα πρωτεύουσα τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας στὴ δυτικὴ ἀκτὴ τοῦ Βοσπόρου, στὴν τοποθεσία ὅπου στὴν ἀρχαιότητα οἱ Μεγαρεῖς ἀποικοι μέ τὸ Βύζαντα εἶχαν ἰδρύσει τὸ Βυζάντιο. Ἡ πόλη τοῦ Κωνσταντῖνου ὀνομάστηκε στὴν ἀρχὴ *Νέα Ρώμη* καὶ ἀργότερα *Κωνσταντινούπολη*.

Ἡ θέση τῆς νέας πρωτεύουσας ἦταν ἐξαιρετικὴ. Θέση κλειδὶ ἀνάμεσα στο ἀνατολικὸ καὶ δυτικὸ τμήμα τῆς αὐτοκρατορίας. Σπουδαῖος συγκοινωνιακὸς κόβος: ἀνάμεσα στο τέρμα τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ καὶ στὴ Μικρὰ Ἀσία καὶ ἀνάμεσα στὴ Μεσόγειο καὶ στὸν Εὐξείνιο Πόντο, ὅπου καταλήγει ὁ Δούναβης καὶ ἄλλα πλωτὰ ποτάμια τῆς Εὐρώπης.

Ἡ ρωμαϊκή αὐτοκρατορία βρῖσκει τὸν ἀναδιοργανωτὴ καὶ ὑπερασπιστὴ της

Γιὰ τὴν πιὸ ἀποτελεσματικὴ διοίκηση τῆς αὐτοκρατορίας ὁ Κωνσταντῖνος αὐξήσε τὸν ἀριθμὸ τῶν ἐπαρχιῶν καὶ γιὰ τὴν εὐημερία τῶν πολιτῶν τῆς ἔκαμε πολλὰ κοινωφελῆ ἔργα καὶ ἐλάττωσε τὴ φορολογία. Γιὰ τὴν ἀμυνὰ τῆς ὀργάνωσε μεγάλη δύναμη στρατοῦ, ποῦ ἦταν ἐτοιμος νὰ χρησιμοποιηθεῖ γιὰ ὅπου ἡ ἀνάγκη τὸ καλοῦσε. Ἄλλους πάλι στρατιῶτες ἐγκατέστησε μὲ τῖς οἰκογένειές τους στὰ σύνορα, παραχωρῶντας τους μεγάλες ἐκτάσεις γῆς νὰ τῖς καλλιεργοῦν καὶ νὰ τῖς ὑπερασπίζουν. Γιὰ τῖς ἀμυντικὲς ἀνάγκες τοῦ κράτους χρησιμοποίησε καὶ πολλοὺς ξένους τῶν συνόρων, ἰδίως Γερμανοῦς.

Τέλος ἐτοιμαζόταν νὰ ἐκστρατεύσει ἐναντίον τῶν Περσῶν, ποῦ ἐμφανίστηκαν ἀπειλητικοὶ στὰ ἀνατολικά σύνορα· ἀλλὰ ἀρρώστησε καὶ πέθανε στὴ Νικομήδεια τὸ 337 μ.Χ.

Ρωμαῖοι στρατιῶτες
ὑπερασπίζου
φρούριο
ἀπὸ ἐπίθεση Δακῶν.

3. Ίουλιανός (361-363 μ.Χ.)

Από τούς διαδόχους του Μεγάλου Κωνσταντίνου ενδιαφέρον παρουσιάζει ο Ίουλιανός, που έπονομάστηκε από τούς χριστιανούς *Παραβάτης* ή *Αποστάτης*, επειδή έπιχείρησε να επαναφέρει την αρχαία ελληνική θρησκεία.

Ο Ίουλιανός είχε σπουδάσει στην Αθήνα ελληνική φιλοσοφία και πίστευε πως, αν ξανάφερνε την αρχαία ελληνική θρησκεία της ειδωλολατρίας, θα ξαναγεννιούνταν και τὰ ελληνικά γράμματα και οί τέχνες, που τόσο τον είχαν γοητέψει.

Δέν έκαμε διωγμούς των χριστιανών, αλλά έδωσε εντολή να ανοίξουν οί αρχαίοι ναοί, επανέφερε τούς Όλυμπιακούς αγών-

νες, αντικατέστησε τὰ χριστιανικά έμβλήματα με ειδωλολατρικά και γενικά ακολούθησε φιλική πολιτική προς τούς ειδωλολάτρες, τούς εθνικούς, όπως λέγονταν.

Δέν μπόρεσε να καταλάβει ότι οί Θεοί του Όλύμπου είχαν πεθάνει για πάντα. Η παράδοση λέει ότι τό παραδέχτηκε μόνο ενώ πέθαινε πληγωμένος σε πόλεμο εναντίον των Περσών, με τή φράση «νενίκηκάς με, Ναζωραΐε», που σημαίνει «μέ νίκες, Χριστέ».

Κατά τὰ άλλα αναδείχτηκε ένας εξαίρετος αυτοκράτορας, που περιόρισε τίς σπατάλες και κυβέρνησε με δικαιοσύνη.

Ίουλιανός ο Παραβάτης

ΤΟ ΗΞΕΡΕΣ ΑΥΤΟ;

Κωνσταντίνος καί Κωνσταντινούπολη

- Ένα από τά ἀρχαῖα ἔργα τέχνης πού στόλισαν τήν Κωνσταντινούπολη ἦταν καί ὁ τρίποδας πού ἀφιερώθηκε στούς Δελφούς μετά τή νίκη στή μάχη τῶν Πλαταιῶν.
- Νόμισμα τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ 315 μ.Χ. ἔχει ἐπάνω μαζί μέ τόν ἐθνικό θεό Ἡλιο καί τό χριστιανικό σταυρό. Ἄλλα νομίσματα ἔχουν τήν εἰκόνα τῆς αὐγούστας Ἐλένης.
- Ὅταν ὁ Κωνσταντίνος ἔγινε αὐτοκράτορας, μετονόμασε τό Δρέπανο τῆς Βιθυνίας, τόπο καταγωγῆς τῆς μητέρας του, σέ Ἐλενόπολη.
- Ὁ λαός ὀνόμασε τήν Κωνσταντινούπολη ἀπλά *Πόλη* καί ἔτσι πέρασε καί στά δημοτικά μας τραγούδια. Ἀλλά καί οἱ Τοῦρκοι τήν ὀνομάζουν Ἰσταμπούλ, πού εἶναι παραφθορά τῆς φράσης «Εἰς τήν Πόλιν».

Ἰουλιανός καί Γρηγόριος

— Κάποιος ἱστορικός ἀναφέρει ὅτι ὁ Ἰουλιανός ἔστειλε τό φιλόσοφο Ὁρειβάσιο στό μαντεῖο τῶν Δελφῶν νά ζητήσει τή γνώμη του γιά τή φιλική πρὸς τούς ἐθνικούς πολιτική πού ἀκολουθοῦσε καί ὅτι ἡ Πυθία ἔδωσε τόν ἐξῆς ἀπελπισμένο χρησμό: «Πέστε στό βασιλιά ὅτι ὁ Ἀπόλλωνας δέν ἔχει πιά στέγη οὔτε μαντική δάφνη οὔτε πηγὴ τραγουδιστή. Πάει πιά, βουβάθηκε ἡ μιλιὰ τῆς Κασταλίας».

— Στὴν Ἀθήνα ὁ Ἰουλιανός εἶχε συμμαθητὴ τό *Γρηγόριο τό Ναζιανζηνό*. Μετά τό θάνατο τοῦ Ἰουλιανοῦ, ὁ Γρηγόριος εἶπε: «Συννεφάκι ἦταν καί πέρασε», ἐννοώντας τήν ἀπόπειρα τοῦ αὐτοκράτορα νά ἐπιβάλει τήν ἀρχαία θρησκεία.

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1) Τί θυμάσαι;

Ἀναζήτησε στό τέλος μέσα στήν παρένθεση, τίς λέξεις πού λείπουν.

— Διάταγμα πού ἀναγνώριζε σέ ὅλους τούς Ρωμαίους ὑπηκόους τό δικαίωμα νά λατρεύουν τό θεό τῆς ἐκλογῆς τους;

Μ _____

— Εἶχε πάνω τά σύμβολα τοῦ Χριστοῦ: Λ _____

— Ἔτσι ὀνομάζεται ἡ Κωνσταντινούπολη ἀπό τούς Τούρκους:

Ἴ _____

(Λάβαρο, Ἴσταμπούλ, Μεδιολάνων)

2) Σωστό ἢ ὄχι;

Ὁ Μέγας Κωνσταντῖνος συμπαθοῦσε καί ὑποστήριζε τούς χριστιανούς, γιατί:

— ἦταν καί ἡ μητέρα του χριστιανή·

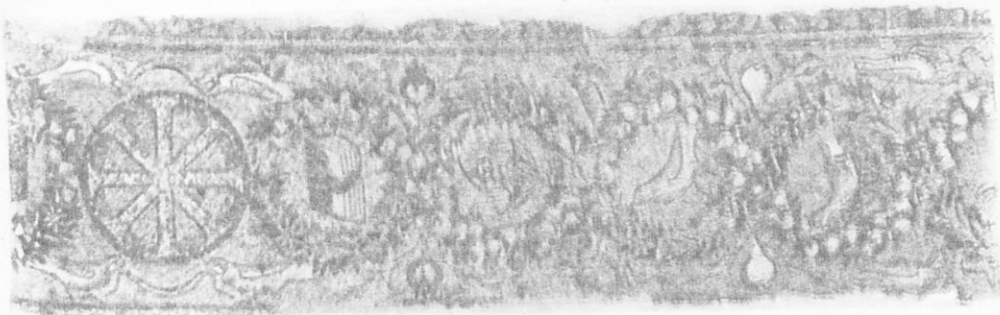
— τόν βοήθησαν νά νικήσει τόν ἀντίπαλό του Μαξέντιο·

— τοῦ ὑποσχέθηκαν ὅτι θά τόν ἀνακηρύξουν Ἅγιο·

— κατάλαβε ὅτι τό μέλλον ἦταν μέ τό μέρος τους·

— εἶδε ὅτι ἡ χριστιανική ἀδελφосύνη θά ἐξασφάλιζε τήν ἐνότητα τῆς αὐτοκρατορίας.

Μιά μόνο ἀπό τίς ἀπαντήσεις δέν εἶναι σωστή.

2

Ο ΜΕΓΑΣ ΘΕΟΔΟΣΙΟΣ (379—395 μ.Χ.)

ΚΑΙ ΟΙ ΔΙΑΔΟΧΟΙ ΤΟΥ

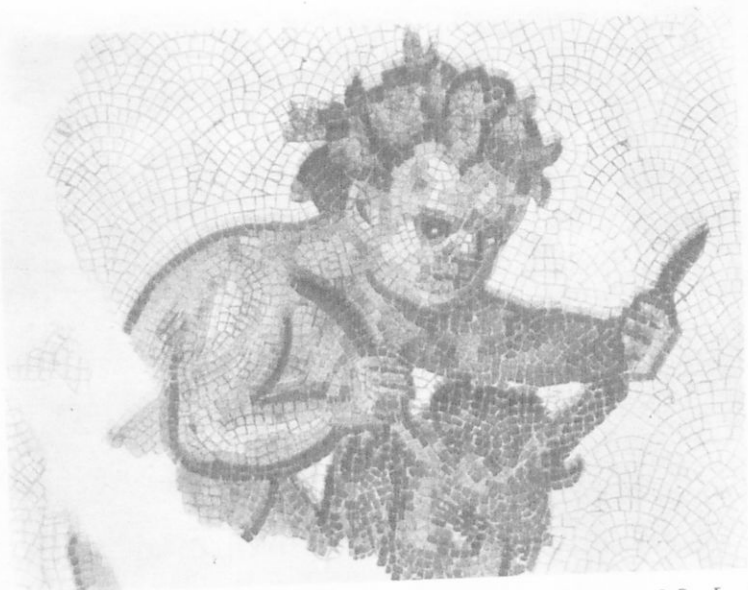
Ἡ δεύτερη μεγάλη μορφή μετά τό Μ. Κωνσταντίνο εἶναι ὁ αὐτοκράτορας Θεοδόσιος ὁ Α'. Ὁ Θεοδόσιος ἔμεινε κι αὐτός στήν ἱστορία μέ τό ἐπίθετο Μέγας, γιατί συνέχισε ἐπάξια καί συμπλήρωσε τό ἔργο τοῦ Κωνσταντίνου.

1. Ὁ Θεοδόσιος ἐπιβάλλει τήν ὀρθόδοξη χριστιανική θρησκεία

Ὁ Θεοδόσιος προχώρησε πιά περά ἀπό τό Μ. Κωνσταντίνο καί ἔκαμε τό χριστιανισμό ἐπίσημη θρησκεία τοῦ κράτους. Γιά νά γίνει αὐτό, χρειάστηκε νά τά βάλει ἀπό τή μιά μέ τούς *αἵρετικούς* καί ἀπό τήν ἄλλη μέ τούς *εἰδωλολάτρες*.

Τήν ἐποχή ἐκείνη εἶχε μεγάλη διάδοση ἡ αἵρεση τοῦ *Μακεδόνιου* (ἐπισκόπου πού δέν παραδεχόταν τή θεότητα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος). Γιά τό ζήτημα αὐτό ὁ Θεοδόσιος συνεκάλεσε στήν Κωνσταντινούπολη τή *Β' Οἰκουμενική Σύνοδο*.

Παράλληλα κυνήγησε τούς ἐθνικούς, ἔκλεισε τούς ἀρχαίους ναούς, ἀπαγόρευσε τίς θυσίες καί κατάργησε ὀριστικά τούς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνες. Οἱ χριστιανοί φανατίστηκαν καί βάλθηκαν νά καταστρέφουν καθετί πού θύμιζε τό εἰδωλατρικό παρελθόν:

Ψηφιδωτά δάπεδα από τό Παλάτι τής Κωνσταντινούπολης, τής έποχής του Θεοδοσίου Β'

ἔργα τέχνης, ναούς καί συγγράμματα τῶν ἀρχαίων. Ἐφτασαν μάλιστα στό σημεῖο νά κατεβοῦν σέ διωγμούς ἐναντίον τῶν ἐθνικῶν καί νά προκαλέσουν αἱματοχυσία στήν Ἀλεξάνδρεια.

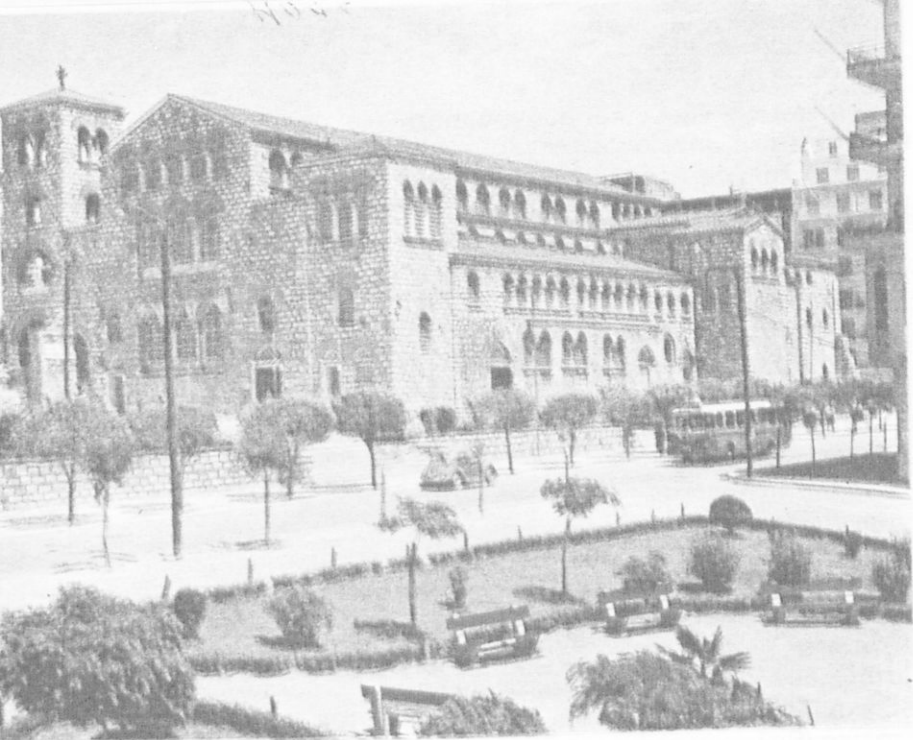
Τά σκληρά μέτρα τοῦ Θεοδοσίου προκαίεσαν δυσαρέσκείες καί δυό στάσεις: μία στήν Ἀντιόχεια καί ἄλλη στή Θεσσαλονίκη. Ἡ στάση στή Θεσσαλονίκη εἶχε θύματα μερικούς μισθοφόρους ἀξιωματικούς τοῦ στρατοῦ. Σ' ἀντίποινα ὁ Θεοδοσίος διέταξε τή σφαγή ἀθῶων πολιτῶν μέσα στόν Ἰππόδρομο, πού στοίχισε τή ζωή 7.000 Θεσσαλονικέων. Γι' αὐτό τό ὁμαδικό ἐγκλημα, ὁ ἐπίσκοπος Μεδιολάνων τοῦ ἀρνήθηκε τή θεία κοινωνία καί τόν ὑποχρέωσε νά ζητήσει συγχώρηση ἀπό τό λαό.

2. Ὁ Μ. Θεοδοσίος τελευταίος αὐτοκράτορας τοῦ ἀδ:αίρετου ρωμαϊκοῦ κράτους

Ὁ Θεοδοσίος ὀργάνωσε ἰσχυρό στρατό καί στά δεκαπέντε χρόνια τῆς βασιλείας του μπόρεσε νά διατηρήσει τήν ἀκεραιότητα τῆς αὐτοκρατορίας. Πρὶν πεθάνει, μοίρασε τό κράτος στούς δυό γιούς του. Στόν Ὀνώριο ἔδωσε τό δυτικό (Ἰταλία, Ἀφρική, Γαλλία, Ἰσπανία καί Ἀγγλία) καί στόν Ἀρκάδιο τό ἀνατολικό (Βαλκανικές χῶρες, Ἑλλάδα, ἀνατολικές ἐπαρχίες, Αἴγυπτο).

Τό δυτικό ρωμαϊκό κράτος δέν μπόρεσε ν' ἀντέξει στίς ἐπιδρομές τῶν βαρβάρων καί διαλύθηκε ὀριστικά τό 476 μ.Χ.

Τό ἀνατολικό ρωμαϊκό κράτος περιορίστηκε στό τμήμα ἐκεῖνο πού τό κατοικοῦσαν πληθυσμοί ἑλληνικοί καί χριστιανικοί στή μεγαλύτερη ἀναλογία τους. Σιγά σιγά ἐξελληνίστηκε, διατηρήθηκε περισσότερο ἀπό 1.000 χρόνια καί εἶναι γνωστό στήν ἱστορία ὡς βυζαντινό κράτος. Πολλοί ἱστορικοί τοποθετοῦν τήν ἀρχή τῆς βυζαντινῆς ἱστορίας στό 395, πού ἐγινε ὁ χωρισμός τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους σέ δυτικό καί ἀνατολικό, καί ὄχι στό 330 πού ἐγιναν τά ἐγκαίνια τῆς Κωνσταντινούπολης.

Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης (5ος αἰ.), ὅπως εἶναι σήμερα

3. Σημαντικὰ πρόσωπα καὶ ἔργα στὰ χρόνια τῶν διαδόχων τοῦ Μ. Θεοδοσίου

Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς διαδόχους τοῦ Μ. Θεοδοσίου καὶ τοὺς συμβούλους τους ἦταν ἀνάξιοι. Βρέθηκαν ὁμως καὶ ἱκανοὶ ἄνθρωποι πού στήριξαν τὸ κράτος, ὅπως ὁ ἐπίτροπος τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Μικροῦ Ἀνθέμιος καὶ ὁ αὐτοκράτορας *Μαρκιανός*.

Ὁ Ἀνθέμιος φρόντισε γιὰ τὴν κατασκευὴ νέου μεγάλου τείχους γύρω ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη. Ἀπόθνησε ἐπίσης τοὺς Γερμανοὺς καὶ τοὺς Οὐννοὺς, πού ἦταν ἐγκαταστημένοι πέρα ἀπὸ τὸ Δούναβη, καὶ ἔβαλε περιπολίες στὸ μεγάλο ποτάμι. Ὁ Μαρκιανός μπόρεσε νὰ στρέψει τὰ στίφη τῶν Οὐννων πρὸς τὴ Δύση. Σ' αὐτὰ τὰ χρόνια τὸ ἀνατολικὸ ρωμαϊκὸ κράτος μπόρεσε

Νομισμα με την Πουλχερία

νά ξεφύγει τό μεγάλο κίνδυνο τῶν Γερμανῶν, πού, εἴτε μέ τή βία εἴτε εἰρηνικά, εἶχαν εἰσδύσει μέσα στήν ἐπικράτειά του καί μερικοί ἀπ' αὐτούς εἶχαν κατορθώσει νά καταλάβουν σπουδαῖες θέσεις στό στρατό καί στή διοίκηση — καί νά παραμείνει ἑλληνορωμαϊκό.

Ἐνάμεσα στούς διαδόχους τοῦ Μεγάλου Θεοδοσίου ξεχωριστή θέση ἔχουν δύο γυναῖκες αὐγοῦστες, ἡ *Εὐδοκία*, γυναῖκα τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Μικροῦ καί ἡ *Πουλχερία*, ἀδερφή του, καί ἀργότερα σύζυγος τοῦ Μαρκιανοῦ. Καί οἱ δύο πρωτοστάτησαν σέ ἀξιόλογα φιλανθρωπικά καί ἐκπολιτιστικά ἔργα. Ἡ Εὐδοκία ἦταν ἑλληνικῆς καταγωγῆς, κόρη τοῦ φιλόσοφου Λεόντιου, καί πρὶν βαπτισθεῖ χριστιανή εἶχε τό ὄνομα *Ἀθηναΐδα*. Μαζί της ἔφερε στό Παλάτι τήν ἑλληνική γλώσσα καί τόν ἑλληνικό τρόπο ζωῆς. Παράλληλα φρόντισε νά ἰδρυθεῖ στήν Πόλη τό *Πανδιδακτήριον* (425. μ.Χ.), ἕνα εἶδος πανεπιστημίου, ὅπου διδάσκονταν ἡ φιλοσοφία, ἡ ρητορική καί ἡ νομική ἐπιστήμη καί ὅπου ἡ ἑλληνική γλώσσα εἶχε τά πρῶτα ἀπέναντι στή λατινική.

Στά χρόνια τοῦ Μεγάλου Θεοδοσίου καί τῶν διαδόχων του ἔζησαν οἱ πιό ὀνομαστοί ἀπό τοὺς πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, οἱ γνωστοί *Τρεῖς Ἱεράρχες*: *Μέγας Βασίλειος*, *Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός* καί *Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος*, καί ἡ ἐποχή ἐκείνη ὀνομάζεται «χρυσός αἰώνας τῶν χριστιανικῶν γραμμάτων».

ΤΟ ΗΞΕΡΕΣ ΑΥΤΟ;

Διωγμοί καὶ διωγμοί

Ὁ 4ος αἰώνας ἄρχισε μὲ τὸ μεγαλύτερο διωγμὸ τῶν χριστιανῶν (ἀπὸ τὸ Διοκλητιανό) καὶ ἔκλεισε μὲ διωγμὸ τῶν εἰδωλολατρῶν καὶ τῶν αἵρετικῶν χριστιανῶν (ἀπὸ τὸ Μ. Θεοδοῖο).

Ἄρχὴ καὶ τέλος τῆς ρωμαϊκῆς ἱστορίας

Ἡ ρωμαϊκὴ ἱστορία ἀρχίζει μὲ τὸ *Ρωμύλο*, πού ἔχτισε τὴ Ρώμη τὸ 753 π.Χ., καὶ τελειώνει μὲ τὸ δεκαεξάχρονο *Ρωμύλο Αὐγουστύλο* (δηλ. «μικρὸ Αὐγουστο»), πού τὸν ἐκθρόνισε ὁ Γότθος βασιλιάς Ὁδοάκρος τὸ 476 μ.Χ.

Ἄθηνᾶ καὶ Παναγία

Τὸ 434 μ.Χ. ὁ *Παρθενώνας* γίνεται χριστιανικὴ ἐκκλησία (Παναγία ἢ Ἄθηνιώτισσα).

Πατριάρχης ἐναντίον αὐγούστας

Ὁ *Ἰωάννης Χρυσόστομος* ἐξορίστηκε πολλές φορές, γιατί εἶχε τὸ θάρρος νὰ ἐλέγχει ἀπὸ τὸν ἀμβωνα τὴν ἀμαρτωλὴ ζωὴ τῆς αὐγούστας *Εὐδοξίας*, πεθερᾶς τῆς *Εὐδοκίας*. Σ' ἓνα κήρυγμα του μάλιστα τὴν παραλλήλισε μὲ τὴν Ἡρωδιάδα, πού ζητοῦσε «ἐπὶ πίνακι τὴν κεφαλὴ τοῦ Ἰωάννου».

Σημάδια ἐξελληνισμοῦ

Τὸ 439 μ.Χ., στὰ χρόνια τῆς *Εὐδοκίας*, δημοσιεύτηκε διάταγμα πού ὀριζε νὰ συντάσσονται οἱ διαθήκες στὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα.

Ἡ μεγάλη μετανάστευση τῶν λαῶν

Τὸν 4ο καὶ 5ο αἰῶνα λαοὶ ἀπολίτιστοι ἀκόμα, πού κατοικοῦσαν στὴν κεντρικὴ καὶ βόρεια Εὐρώπη καὶ ἄλλοι πού εἶχαν προωθηθεῖ ἀπὸ τὴν κεντρικὴ Ἀσία, μετακινήθηκαν πρὸς τὴ Μεσόγειο, ἄλλοτε μὲ τὴ βία καὶ ἄλλοτε εἰρηνικά, καὶ ἐγκαταστάθηκαν σὲ ἐδάφη τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Αὐτὴ ἡ μετανάστευση, πού ἀνα-

στάτωση τήν Εὐρώπη, ὀνομάζεται στήν ἱστορία μεγάλη μετανάστευση τῶν λαῶν.

Ὁ μεγαλύτερος ὄγκος τῶν πληθυσμῶν αὐτῶν ἦταν Γερμανοί, γνωστοί μέ διάφορες ὀνομασίες: Βησιγότθοι, Ὄστρογότθοι, Βάνδαλοι, Λομβαρδοί, Σάξονες καί Φράγκοι.

Πρῶτοι οἱ Βησιγότθοι μέ ἀρχηγό τους τόν Ἀλάριχο, ξεχύθηκαν ἀπό τή Βουλγαρία, ὅπου εἶχαν ἐγκατασταθεῖ, καί λεηλατώντας καί καταστρέφοντας ἔφτασαν ὡς τή Σπάρτη. Αὐτά ἔγιναν μετά τό θάνατο τοῦ Μεγάλου Θεοδόσιου. Ἀργότερα οἱ Βησιγότθοι πέρασαν στήν Ἰταλία καί λεηλάτησαν τή Ρώμη. Τελικά, μετά τό θάνατο τοῦ Ἀλάριχου, ἐγκατέλειψαν τήν Ἰταλία καί ἐγκαταστάθηκαν στή νότια Γαλλία καί Ἰσπανία, ὅπου ἱδρυσαν δικό τους κράτος.

Οἱ Βάνδαλοι, πού εἶχαν κατεβεῖ στήν Ἰσπανία, πέρασαν ἀπό ἐκεῖ στή βόρεια Ἀφρική μέ ἀρχηγό τους τό Γιζέριχο καί ἱδρυσαν πειρατικό κράτος μέ πρωτεύουσα τήν Καρχηδόνα. Σέ μιᾶ ἐπιδρομῇ τους μπῆκαν στή Ρώμη καί ἐπί δυό ἐβδομάδες λεηλάτησαν τήν «αἰώνια πόλη» καί προξένησαν ἀπερίγραπτες καταστροφές στά ἔργα τέχνης. Ἀπό τότε ἡ λέξη «βανδαλισμός» σημαίνει τέτοιου εἴδους βαρβαρότητες.

Ἄλλοι γερμανικοί πληθυσμοί, μέ ἀρχηγό τους τόν Ὁδόακρο, κατέλυσαν τό δυτικό ρωμαϊκό κράτος. Λίγο ἀργότερα οἱ Ὄστρογότθοι μέ τό Θεοδώριχο ἔγιναν κύριοι τοῦ κράτους τοῦ Ὁδόακρου, πού εἶχε πρωτεύουσα ὄχι πιά τή Ρώμη ἀλλά τή Ραβέννα.

Παράλληλα μέ τούς Γερμανούς, ἡ Εὐρώπη γνώρισε τίς φοβερές ἐπιδρομές τῶν Οὐννων, μιᾶς πολεμικῆς φυλῆς πού εἶχε ξεκινήσει ἀπό τήν κεντρική Ἀσία. Μέ ἐπικεφαλῆς τόν Ἀττίλα, ἕναν ἱκανότατο ὅσο καί ἀδίστακτο ἀρχηγό, πού ἔμεινε στήν ἱστορία μέ τό ὄνομα «μᾶστιγα τοῦ Θεοῦ», οἱ Οὐννοι ἔγιναν ὁ φόβος καί ὁ τρόμος τοῦ ἀνατολικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους μέ τίς ἐπιδρομές τους καί μέ τούς βαρύτερους φόρους πού ὑποχρέωναν τούς Βυζαντινοούς νά τούς πληρώνουν. Τελικά πέρασαν στή Δύση, ὅπου νικήθηκαν ἀπό τίς ἐνωμένες ρωμαϊκές καί γερμανικές δυνάμεις στά *Καταλαυνικά πεδία*, μιᾶ τοποθεσία κοντά στό Παρίσι, στή λεγόμενη *μάχη τῶν ἐθνῶν*. Δυό χρόνια ἀργότερα πέθανε ὁ Ἀττίλας καί τό κράτος τῶν Οὐννων διαλύθηκε.

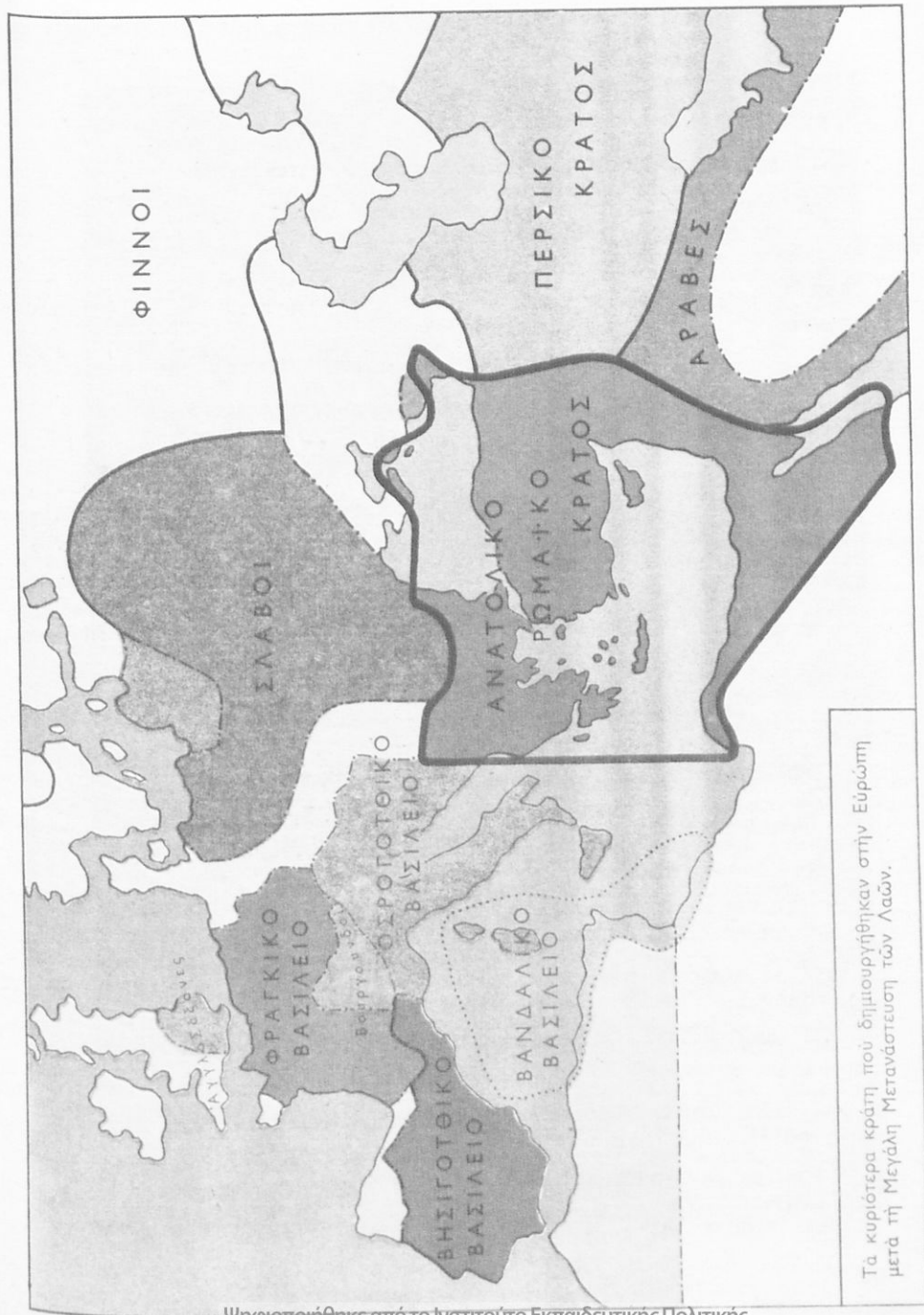
Μέ τή μεγάλη μετανάστευση τῶν λαῶν ἀρχίζει μιᾶ νέα ἐποχῇ γιά τήν Εὐρώπη. Ἡ μετανάστευση συνοδεύτηκε ἀπό ἀφάνταστες

καταστροφές και έρημώσεις. Παράλληλα, καινούριο αίμα και καινούριες δυνάμεις ζωογόνησαν τό έξασθενημένο πιά δυτικό ρωμαϊκό κράτος. Άπό τό άλλο μέρος οί λαοί αὐτοί έπηρεάστηκαν εύεργετικά άπό τόν πολιτισμό, τή θρησκεία και τή γλώσσα τής αυτοκρατορίας πού κατέλυσαν. Μέ τόν καιρό, άπό τή συγχώνευση κατακτητών και κατακτημένων διαμορφώθηκαν τά γνωστά εύρωπαϊκά κράτη, όλα χριστιανικά, και τά περισσότερα μέ γλώσσα νεολατινική (ιταλική, γαλλική, ισπανική, πορτογαλική, ρουμανική).

Τό άνατολικό ρωμαϊκό κράτος μέ τήν άμυνα και τή διπλωματία του μπόρεσε νά άναχαιτίσει τά άπαντώ κύματα τών άπολίτιστων λαών του βορρά και νά διαφυλάξει έτσι τήν έλληνορωμαϊκή και χριστιανική του κληρονομία.

‘Ο Άλάριχος έξω άπό τήν Άθήνα

Κατά τήν έπιδρομή του Άλάριχου έναντίον τής Έλλάδας καταστράφηκε ό ναός τής Δήμητρας στήν Έλευσίνα και άλλα άρχαία μνημεία. Η καταστροφική αὐτή μανία τών Γόθων όφείλεται και στό γεγονός ότι είχαν γίνει χριστιανοί (άρειανοί). Μέσα στό στρατό του Άλάριχου ύπήρχαν και φανατικοί μοναχοί, πού έστρεφαν τή μανία τών πολεμιστών έναντίον τών ειδωλολατρικών μνημείων. Οί Άθηναίοι έσωσαν τήν πόλη τους, προσφέροντας δώρα στόν Άλάριχο.

Τα κυριότερα κράτη που δημιουργήθηκαν στην Ευρώπη μετά τη Μεγάλη Μετανάστευση των Λαών.

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1) Ἀλφαβητικός κατάλογος αὐτοκρατόρων

Ἀρκάδιος — Διοκλητιανός — Θεοδοσίος ὁ Μέγας — Θεοδοσίος ὁ Μικρός — Ἰουλιανός ὁ Παραβάτης — Κωνσταντῖνος ὁ Μέγας — Μαρκιανός — Ρωμύλος Αὐγουστύλος.

Βάλε τους σέ χρονολογική σειρά

.....

.....

.....

2) Τί θυμᾶσαι;

Ἄναζητήσε στό τέλος, μέσα στήν παρένθεση, τίς λέξεις πού λείπουν.

- Δέν παραδεχόταν τή θεότητα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος:
Μ _____
- Διέταξε τή σφαγή ἀθῶων πολιτῶν μέσα στόν Ἰππόδρομο τῆς Θεσσαλονίκης: Θ _____
- Κατασκεύασε νέο μεγάλο τεῖχος γύρω ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη: Α _____
- Ἔτσι λεγόταν ἡ αὐγούστα πού καυτηρίασε μέ τοὺς λόγους του ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος: Ε _____
- Ἦταν τό ἐθνικό της ὄνομα, πρὶν βαπτισθεῖ καί γίνει αὐγούστα:
Ἄ _____
- Ἄφελφή τοῦ Θεοδοσίου τοῦ Μικροῦ καί γυναίκα τοῦ Μαρκιανοῦ: Π _____
- Πράξεις βαρβαρότητας ὅμοιες μέ ἐκείνες τῶν Βανδάλων στή Ρώμη: β _____

— Έτσι ονομάστηκε ο Άττίλας για τις θηριωδίες του:

μ — — — — — τ — — θ — — —

— Έτσι ονομάζεται ή μάχη στα Καταλανικά πεδία, όπου νικήθηκε ο Άττίλας: μ — — — τ — — έ — — — —

— Έτσι λεγόταν ο τελευταίος αυτοκράτορας του δυτικού ρωμαϊκού κράτους: Ρ — — — — — Α — — — — —

— Πρωτεύουσα του κράτους των Όστρογόθων στην Ιταλία δεν ήταν πιά ή Ρώμη αλλά ή Ρ — — — — —

(Θεοδόσιος — Άνθέμιος — Ραβέννα — βανδαλισμοί — Άθηναϊδα — Πουλχερία — Εϋδοξία — Μακεδόνιος — Ρωμύλος Αύγουστύλος — μάχη των εθνών — μάλιστα του θεού)

3) Ένωσε μέ γραμμές αυτά που πάνε μαζί:

A	B
Κωνσταντίνος	Πανδιδακτήριο
Έλένη	Ούννοι
Άρειος	Έν τούτω νίκα
Ίουλιανός	Νενίκηκάς με, Ναζωραΐε
Θεοδόσιος ο Μέγας	Α' Οικουμενική Σύνοδος
Εϋδοκία	Τίμιος Σταυρός
Άττίλας	Κατάργηση Όλυμπιακῶν ἀγώνων

4) Πόσα χρόνια κράτησε τό ρωμαϊκό κράτος στή Δύση;

(Ύπολόγισε από τήν κτίση τῆς Ρώμης ὡς τή διάλυση τοῦ δυτικοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους).

5) Σκέψου καί ἀπάντησε:

Ή μεγάλη μετανάστευση τῶν λαῶν ἔχει ὁμοιότητες μέ:

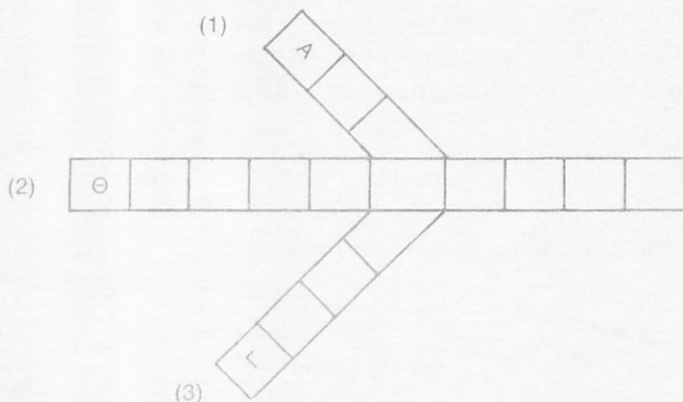
— τήν ἴδρυση τῶν ἐλληνικῶν ἀποικιῶν στά παράλια τῆς Μεσογείου·

— τήν ἐκστρατεία τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου·

— τήν ἐξάπλωση τῆς ρωμαϊκῆς κυριαρχίας·

- την κάθοδο τῶν Δωριέων·
 - τή σημερινή μετανάστευση τῶν Ἑλλήνων στήν Αὐστραλία καί ἄλλοῦ·
- Ἐπίσης ὑπάρχει μιά μόνο σωστή ἀπάντηση.

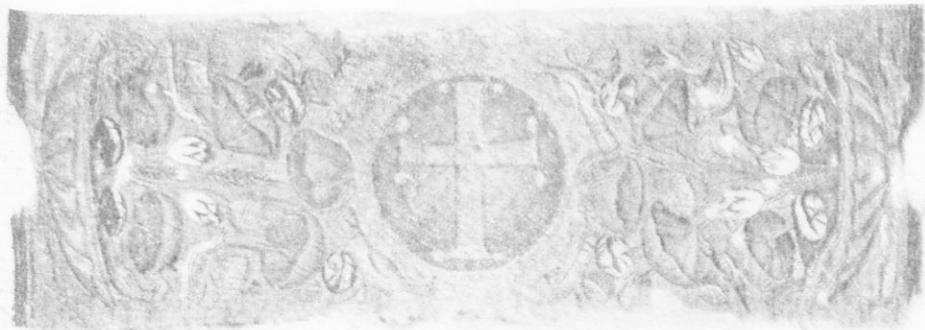
6) Γοτθικό βέλος

1. Ἀρχηγός τῶν Βησιγόθων
2. Ἀρχηγός τῶν Ὄστρογόθων
3. Ἀρχηγός τῶν Βανδάλων

7) Τί ἄλλο ἀκόμα;

- Ἀνάμεσα στά σημάδια πού δείχνουν ὅτι τό ἀνατολικό ρωμαϊκό κράτος ἀρχίζει νά ἐξελληνίζεται εἶναι καί τά ἑξῆς:
- Γίνεται αὐγούστα ἡ κόρη τοῦ φιλόσοφου Λεόντιου καί φέρνει στό Παλάτι τόν ἐλληνικό τρόπο ζωῆς.
 - Στά χρόνια τῆς Εὐδοκίας δημοσιεύεται διάταγμα πού ἐπιτρέπει νά γράφονται οἱ διαθήκες στήν ἐλληνική γλῶσσα.
 - Οἱ πατέρες τῆς Ἐκκλησίας χρησιμοποιοῦν στό κήρυγμα καί τά γραπτά τους τήν ἐλληνική γλῶσσα.
- Ἀναζήτησε ἀπό τό βιβλίό σου ἕνα ἀκόμα σημάδι. Ἀπάντησε προφορικά.

Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ (6ος αί. μ.Χ.)

1. Ποιός ήταν ο Ίουστινιανός και ποιούς είχε συνεργάτες του

Πρίν από τόν Ίουστινιανό βασίλευσαν τέσσερις αυτοκράτορες. Από αυτούς ο *Άναστάσιος ο Α΄* έχτισε ένα άκόμα τείχος γιά τήν υπεράσπιση τής Κωνσταντινούπολης. Γενικά ήταν ένας πολύ καλός αυτοκράτορας καί γι' αυτό αγαπητός στό λαό. Τόν Άναστάσιο τόν διαδέχτηκε ο *Ίουστίνος ο Α΄*, ένας γηραιός καί αγράμματος άξιωματικός τής άνακτορικής φρουράς, θεϊός του Ίουστινιανού.

Ο Ίουστίνος είχε φροντίσει ώστε ο άνεπιός του νά πάρει πολύ καλή μόρφωση. Όσο ήταν αυτοκράτορας, τόν είχε κοντά του, σύμβουλο καί ουσιαστικά συγκυβερνήτη του. "Ετσι ο Ίουστινιανός είχε τήν εύκαιρία νά άσκηθει στά κυβερνητικά καθήκοντα, πρίν γίνει ο ίδιος αυτοκράτορας (τό 527).

Ο Ίουστινιανός είχε πολλά χαρίσματα καί μεγάλα όνειρα. Έντύπωση έκανε ή ένεργητικότητα, ή έπιμονή καί ή άντοχή του. Οί σύγχρονοί του βεβαιώνουν ότι έτρωγε λίγο, έργαζόταν πολύ καί κοιμόταν ελάχιστα, γι' αυτό καί τόν όνομάζουν «άκοίμητο». Η μόρφωσή του καί ή θητεία του κοντά στό θεϊό του του επέτρεψαν νά είναι κατατοπισμένος γύρω από όλα τά ζητήματα, στρα-

τιωτικά, πολιτικά και θρησκευτικά, και νά μπορεί νά τά παρακολουθεῖ ὁ ἴδιος ἀπό κοντά.

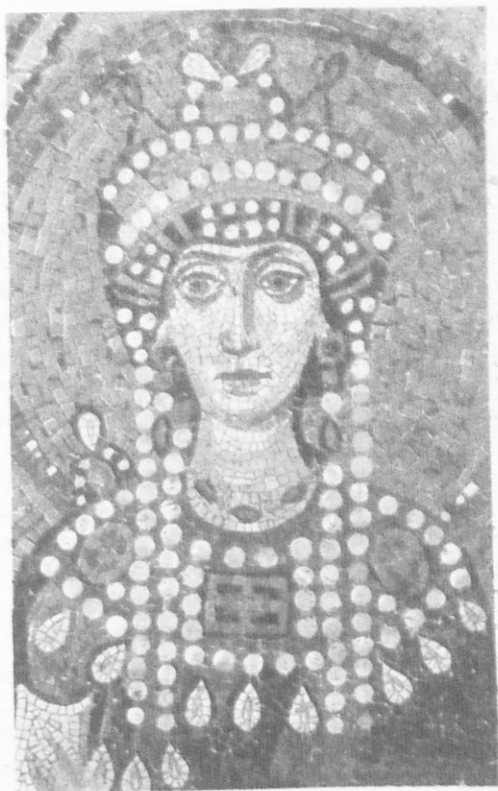
Τό μεγάλο ὄνειρο τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἦταν νά ξανακάμει τήν αὐτοκρατορία ὅπως ἦταν στίς ἡμέρες τοῦ ρωμαϊκοῦ μεγαλείου: μέ ὅλη τή Μεσόγειο δική της, αὐτή τή φορά ἕνα κράτος χριστιανικό, ὅπου νά βασιλεύει ἡ εἰρήνη, ἡ ἀσφάλεια καί ὁ νόμος τοῦ Θεοῦ καί τοῦ αὐτοκράτορα.

Στήν πραγματοποίηση τοῦ σχεδίου του αὐτοῦ ἀφιέρωσε ὄλες του τίς δυνάμεις στή μακρά περίοδο τῆς βασιλείας του. Τόν βοήθησε ἐπίσης ἕνα ἐπιτελεῖο ἀπό ἐκλεκτούς συνεργάτες, πού τούς εἶχε ξεχωρίσει ὁ ἴδιος, γιατί εἶχε τήν ἱκανότητα νά βρῆκε καί νά χρησιμοποιεῖ τόν κατάλληλο ἄνθρωπο στήν κατάλληλη θέση. Οἱ σπουδαιότεροι ἀπό τούς συνεργάτες του ἦταν: οἱ στρατηγοί *Βελισάριος καί Ναρσής*, ὁ νομομαθής *Τριβωνιανός*, ὁ εἰδικός στά οἰκονομικά *Ἰωάννης Καππαδόκης* καί οἱ ἀρχιτέκτονες *Ἀνθέμιος καί Ἰσίδωρος*.

Ὁ καλύτερος σύμβουλος καί συμπαραστάτης τοῦ Ἰουστινιανοῦ στάθηκε ἡ σύζυγός του *Θεοδώρα*. Ἡ Θεοδώρα ἦταν κόρη ἀρκτοτρόφου καί εἶχε ἐργαστεῖ στόν ἵπποδρομο καί στό θέατρο. Ὅταν ἐγίνε αὐτοκράτειρα, ἔδειξε ὅτι εἶχε σπουδαῖες ἱκα-

Ὁ Ἰουστινιανός
σέ ἐλεφάντινο
ἀνάγλυφο
τοῦ 6ου αἰ.

Ἡ αυτοκράτειρα Θεοδώρα.
Ψηφιδωτό ἀπό τή Ραβέννα
τῆς Ἰταλίας. Δεξιά: Νόμισμα
μέ τόν Ἰουστινιανό καί τή νίκη
πού προπορεύεται.

νόητες στά πολιτικά καί θρησκευτικά ζητήματα καί ἰσχυρή θέ-
ληση. Μάλιστα σέ μία κρίσιμη περίσταση τῆς βασιλείας τοῦ Ἰου-
στινιανοῦ ἡ Θεοδώρα τοῦ ἔδωσε τό ἀπαιτούμενο θάρρος, ὥστε
νά μὴν ἐγκαταλείψει τό θρόνο του. Αυτό ἔγινε στή στάση τοῦ
«νίκα».

2. Τί ἦταν ἡ στάση τοῦ «νίκα»

Στάση σημαίνει ἐπανάσταση. Ἡ στάση τοῦ «νίκα» ἦταν μιά ἐ-
πανάσταση πού ξεκίνησε ἀπό τόν Ἰππόδρομο καί ἀπλώθηκε σέ
ὅλη τήν πρωτεύουσα. Ἐκεῖ στόν Ἰππόδρομο μαζεύονταν τά
πλήθη γιά νά παρακολουθήσουν τίς ἵπποδρομίες, πού ἦταν τό
πιό ἀγαπητό τους θέαμα, καί μέ κραυγές «νίκα, νίκα» ἔδιναν
θάρρος στίς ομάδες τους. Ὅπως καί σήμερα, ὑπῆρχαν διάφο-

ροι αθλητικοί σύλλογοι — «δήμοι», όπως τούς έλεγαν τότε. Με τη διαφορά ότι οι δήμοι με τον καιρό είχαν αποκτήσει δύναμη και είχαν γίνει ένα είδος πολιτικά κόμματα, που αντιπροσώπευαν την κοινή γνώμη. Όταν ο αυτοκράτορας έμφανιζόταν στον Ίπποδρομο, οι δήμοι του έκαμαν γνωστά τα ζητήματα ή τα παράπονά τους και γενικά από τις φωνές του πλήθους γινόταν φανερό αν οι κυβερνήτες είχαν την υποστήριξη ή την κατακραυγή του λαού. Οι δήμοι έπαιρναν το όνομά τους από το χρώμα της στολής των ηνιόχων τους.

Οι κυριότεροι από τούς δήμους ήταν δύο: οι *Πράσινοι* και οι *Βένετοι* (Γαλάζιοι). Σέ μία από τις ιπποδρομίες (του 532 μ.Χ.) οι Πράσινοι, που ήταν δυσαρεστημένοι με τον αυτοκράτορα για την πολύ βαριά φορολογία, δημιούργησαν έπεισόδια. Ο Ίουστινιανός θέλησε νά τιμωρήσει τούς υπεύθυνους και νά επιβάλει την τάξη. Αυτό έγινε άφορμή νά συνενωθοῦν οι δυο αντίπαλες φατρίες, Πράσινοι και Βένετοι, και νά κάμουν στάση.

Οί στασιαστές ονόμασαν αυτοκράτορα τον άνεψιό του Άναστάσιου Υπάτιο και μέ τό σύνθημα «νίκα» ξεχύθηκαν στους δρόμους και παρέδωσαν την Πόλη στή φωτιά και τή λεηλασία. Τότε κήκε ο ναός της Άγίας Σοφίας και άλλα δημόσια κτίρια και λίγο έλειψε νά καοῦν και τά ανάκτορα.

Η στάση κράτησε αρκετές ημέρες και έφερε τον Ίουστινιανό σέ πολύ δύσκολη θέση. Και ο ίδιος και οι σύμβουλοί του δέν έβλεπαν άλλη λύση από τή φυγή. Η Θεοδώρα ήταν ή μόνη που στάθηκε άκλόνητη, λέγοντας ότι προτιμοῦσε νά πεθάνει βασίλισσα παρά νά ζήσει σάν κοινή θνητή. Μπροστά στήν άποφασιστικότητα της Θεοδώρας ο Ίουστινιανός ξαναβρήκε τό θάρρος του και αντιμετώπισε την κατάσταση μέ δυναμικά μέτρα. Έστειλε έναντιόν των στασιαστών την άνακτορική φρουρά μέ έπικεφαλής τό στρατηγό Βελισάριο, ο οποίος κατόρθωσε νά τούς κυκλώσει μέσα στον Ίπποδρομο κι εκεί νά τούς αποδεκατίσει. Υπολογίζουν ότι γύρω στίς 30.000 ήταν τά θύματα αυτής της εξέγερσης. Μετά τή συντριβή της οι δήμοι έχασαν πιά τή δύναμή τους και ή κοινή γνώμη τή φωνή της.

3. Τό όνειρο του Ίουστινιανού πάει νά γίνει πραγματικότητα

Μετά την καταστολή της στάσης του «νίκα» ο Ίουστινιανός

έβαλε μπροστά τό μεγάλο του σχέδιο, πού ήταν, όπως είπαμε, ή ανασύσταση τής παλιᾶς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Ἀπό τό 476 μ.Χ. τό δυτικό ρωμαϊκό κράτος εἶχε πέσει, όπως εἶδαμε, στά χέρια τῶν γερμανικῶν φυλῶν. Ἐπρεπε λοιπόν νά ὀργανώσει ἐκστρατείες γιά τήν ἀνάκτησή του. Παράλληλα ἔπρεπε νά φροντίζει γιά τήν ἄμυνα στά βόρεια καί στά ἀνατολικά σύνορα, ὅπου ἀρπακτικοί λαοί περίμεναν τήν εὐκαιρία νά ἀποσπάσουν ἐδάφη τής αὐτοκρατορίας.

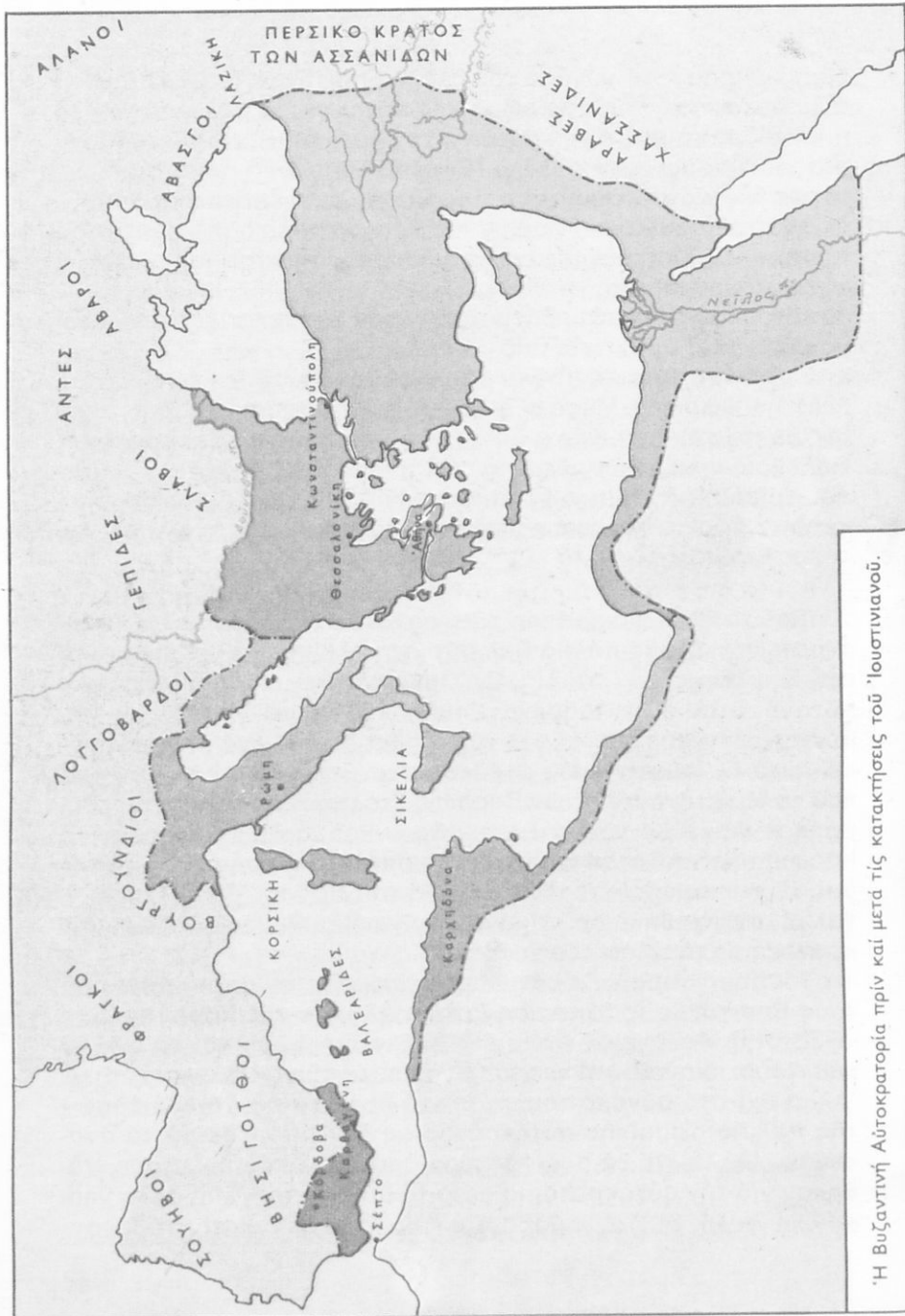
Ἔτσι καί ἔκαμε. Οἱ πόλεμοί του ἦταν *κατακτητικοί* ἀπό τό ἕνα μέρος καί *ἀμυντικοί* ἀπό τό ἄλλο.

Στή *Δύση* ἔστειλε πρῶτα τό Βελισάριο ἐναντίον τῶν Βανδάλων τῆς Ἀφρικῆς. Μέσα σ' ἕνα χρόνο ὁ Βελισάριος γύρισε νικητής μέ τρόπαια τήν Καρχηδόνα, τά νησιά Σαρδηνία, Κορσική καί Βαlearίδες καί ἀλυσοδεμένο τό βασιλιά τῶν Βανδάλων *Γελίμερο*. Χρειάστηκαν ὅμως ἄλλα 15 χρόνια γιά νά κατακτηθεῖ ὁλόκληρη ἡ βόρεια Ἀφρική καί νά γίνει ἀργότερα ἐξαρχάτο τῆς αὐτοκρατορίας.

Ἐπειτα ἦρθε ἡ σειρά τῶν *Ὀστρογόθων* τῆς Ἰταλίας. Τήν ἐκστρατεία ἀνέλαβε πάλι ὁ Βελισάριος καί εἶχε πολλές ἐπιτυχίες στή Σικελία καί τήν Ἰταλία. Οἱ Ὀστρογόθοι τέλος δήλωσαν ὑποταγή, ὅταν ὁ Βελισάριος κυρίεψε τήν πρωτεύουσά τους Ραβέννα καί ἔπιασε αἰχμάλωτο τό βασιλιά τους *Οὐίτιγη*. Ἐπειτα ἀπό αὐτό ὁ Ἰουστινιανός ἀνέθεσε στό Βελισάριο τήν ἀρχηγία τοῦ πολέμου ἐναντίον τῶν Περσῶν. Στό μεταξύ οἱ Ὀστρογόθοι βρῆκαν τήν εὐκαιρία νά ξεσηκωθοῦν καί νά ἀνασυστήσουν τό κράτος τους. Αὐτή τή φορά, ἐκτός ἀπό τό Βελισάριο, ὁ Ἰουστινιανός χρησιμοποίησε τό στρατηγό του *Ναρσή*. Ἐπιτέλους ἡ Ἰταλία κατακτήθηκε ὀριστικά καί ἔγινε ἐπαρχία τοῦ βυζαντινοῦ κράτους μέ ἀντιβασιλέα τό Ναρσή.

Τόν ἴδιο καιρό ὁ Ἰουστινιανός μπόρεσε νά ἀποσπάσει ἀπό τοὺς *Βησιγόθους* τό νοτιοανατολικό τμήμα τῆς Ἰσπανίας.

Ἔτσι ἡ Μεσόγειος ἔγινε μιά βυζαντινὴ λίμνη καί τό ὄνειρο τοῦ Ἰουστινιανοῦ φάνηκε νά βγαίνει ἀληθινό. (βλέπε χάρτη). Ἀλλά ὄχι στό σύνολό του, οὔτε γιά πολύ καιρό. Πολλά ἐδάφη τῆς παλιᾶς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας δέν μπόρεσε νά τά ἀνακτήσει. Ἀλλά καί τά περισσότερα ἀπό αὐτά πού ἀνέκτησε, χάθηκαν γιά τήν αὐτοκρατορία μετά τό θάνατό του. Μιά ἄλλη γερμανική φυλή, οἱ *Λογγοβάρδοι ἢ Λομβαρδοί*, ἐγκαταστάθηκαν

Ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία πρὶν καὶ μετὰ τὶς κατακτήσεις τοῦ Ἰουστινιανοῦ.

Τό μοναστήρι του Σινά. 6ος αι.

στην Ίταλία και μόνο η Ραβέννα, η Ρώμη και η Νεάπολη διασώθηκαν. Τήν ίδια τύχη είχε και τό νοτιοανατολικό τμήμα τῆς Ἰσπανίας.

Ἡ μερική πραγματοποίηση τῶν σχεδίων τοῦ Ἰουστινιανοῦ στή Δύση χρειάστηκε περισσότερο ἀπό εἴκοσι χρόνια καί στοίχισε ἀκριβά στό κράτος σέ χρήματα καί στρατό. Στό μεταξύ οἱ λαοί στά βόρεια καί ἀνατολικά σύνορα ἐκμεταλλεύτηκαν τίς περιστάσεις καί ἔγιναν πιο πιεστικοί. Ἀπό τό βοριά οἱ Σλάβοι ἔκαναν συχνές ἐπιδρομές μέσα στήν αὐτοκρατορία. Μιά φορά μάλιστα ἔφτασαν ὡς τόν Ἴσθμό τῆς Κορίνθου.

Σέ πιο δύσκολη θέση ἔφεραν τήν αὐτοκρατορία οἱ Πέρσες μέ τό βασιλιά τους *Χοσρόη τόν Α΄*. Δυό πολέμους ἔκαμε ἐναντίον τους ὁ Ἰουστινιανός μέ τό Βελισάριο, ἀλλά δέν μπόρεσε νά τοὺς καταβάλει. Τελικά ἔκλεισε εἰρήνη μαζί τους, μέ τήν ὑποχρέωση νά τοὺς πληρώνει σημαντική χρηματική ἀποζημίωση κάθε χρόνο.

Ἐξωτερική ὄψη
τῆς Ἁγίας Σοφίας
ὡπως εἶναι σήμερα

4. Πιό μέγανος στά ἔργα εἰρήνης

Ὁ Ἰουστινιανός δέν ὄνειρευτήκε μόνο μιά μεγάλη αὐτοκρατορία. Τό «πιστεύω» του ἦταν ἓνα κράτος, μιά θρησκεία, μιά νομοθεσία.

● Ἦθελε ἓνα κράτος ἰσχυρό, πλούσιο, ξεχωριστό σέ ἔργα κοινῆς ὠφελείας καί πολιτισμοῦ. Ἔτσι οἱ κάτοικοι θά ἦταν εὐτυχισμένοι καί δέ θά εἶχαν λόγους νά ἐξεγείρονται. Φρόντισε λοιπόν νά στερεώσει τήν ἀσφάλειά του μέ μιά σειρά ὀχυρωματικά ἔργα, πού ὀνομάστηκαν *ἰουστινιάνεια*. Πῆρε μέτρα προστασίας ὑπέρ τῆς γεωργίας καί τῶν μικρῶν καλλιεργητῶν. Ἐνίσχυσε τό *ἐμπόριο* καί τή *βιοτεχνία* καί σέ ἐνέργειές του ὀφείλεται ἡ λαθραία μεταφορά μεταξόσπορου ἀπό τήν Κίνα καί ἡ ἀνάπτυξη τῆς *μεταξουργίας* στό βυζαντινó κράτος. Στά χρόνια τῆς βασιλείας του κατασκευάστηκαν πλῆθος *δημόσια ἔργα*, δρόμοι, γέφυρες, ὕδραγωγεῖα, λουτρά, φιλανθρωπικά ἰδρύματα καί ἐξωραϊστικά μνημεῖα.

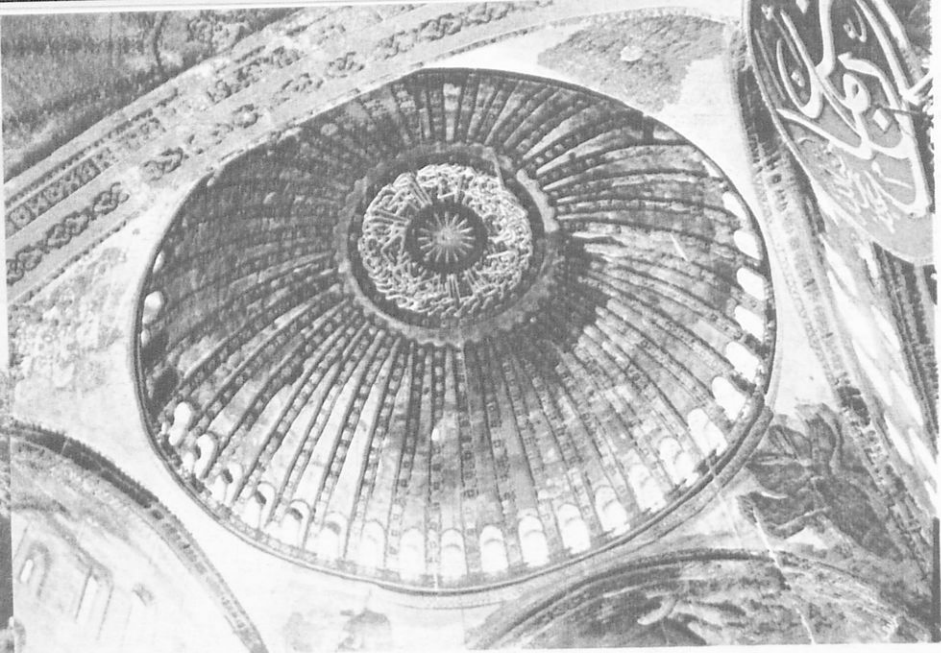
● Ἦθελε τό κράτος νά ἔχει μιά νομοθεσία καί αὐτή νά εἶναι ἡ τελειότερη μέχρι τότε. Ἔτσι τό κράτος θά μπορούσε νά διοικηθεῖ πιό ἀποτελεσματικά καί οἱ κάτοικοι θά αἰσθάνονταν ἴσοι

ἀπέναντι στό νόμο. "Έβαλε λοιπόν τόν *Τριβωνιανό* μέ τούς συνεργάτες του νά συγκεντρώσουν καί νά ξεκαθαρίσουν τούς παλιότερους νόμους καί σ' αὐτούς ἐπάνω νά προσθέσουν τούς δικούς του. "Έτσι βγήκε μιά σειρά ἀπό νομικά ἔργα, πού εἶναι γνωστά μέ τό ὄνομα «*ρωμαϊκό ἀστικό δίκαιο*». Ἄρκετά πράγματα ἀπό τή νομοθεσία αὐτή ἐξακολουθοῦν καί σήμερα νά ἔχουν ἐφαρμογή.

● "Ἦθελε τό κράτος νά ἔχει μιά θρησκεία, τή χριστιανική. "Έτσι θά ἐξασφαλιζόταν ἡ ἐνότητα τῆς αὐτοκρατορίας, ὅπου κατοικοῦσαν λαοί κάθε λογῆς. Γι' αὐτό ἔλαβε σκληρά μέτρα ἐναντίον τῶν λίγων ὁπαδῶν ἀρχαίων θρησκειῶν, πού εἶχαν ἀπομείνει. "Έκλεισε τή *φιλοσοφική σχολή Ἀθηνῶν* καί ἀπό τότε ἡ ἔνδοξη

Ἐσωτερικό τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας

Ο τρούλος της Ἁγίας Σοφίας, ὅπως φαίνεται ἀπό μέσα

πόλη ἔπαψε ὀριστικά νά εἶναι τό κέντρο τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς σοφίας.

Ἄλλά ἐπειδή ἡ χριστιανική θρησκεία εἶχε κι αὐτή τίς διαιρέσεις της, ὁ Ἰουστινιανός ὑποστήριξε τήν ὀρθοδοξία καί ἔλαβε αὐστηρά μέτρα ἐναντίον τῶν αἰρετικῶν. Προβλήματα τοῦ δημιουργήσε ἡ *αἵρεση τῶν μονοφυσιτῶν* (πού πίστευαν ὅτι ὁ Χριστός εἶναι μόνο Θεός). Ὁ μονοφυσιτισμός εἶχε μεγάλη ἐξάπλωση στίς ἀνατολικές ἐπαρχίες καί τήν Αἴγυπτο καί ὁ Ἰουστινιανός προσπάθησε νά τόν συμβιβάσει μέ τήν ὀρθοδοξία, ἀλλά χωρίς μεγάλη ἐπιτυχία.

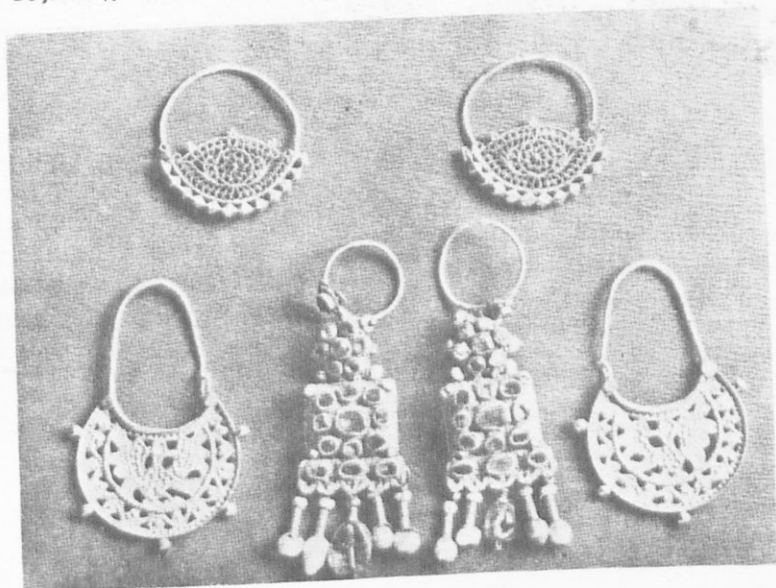
Ἐπίσης ὁ Ἰουστινιανός ὀργάνωσε *ιεραποστολές* στούς εἰδωλολατρικούς λαούς πέρα ἀπό τά σύνορα, γιά νά τούς προσηλυτίσει στήν ἀληθινή θρησκεία καί παράλληλα νά κερδίσει τή φιλία τους.

Τέλος σέ ὅλη τήν ἔκταση τῆς αὐτοκρατορίας ἔχτισε πλῆθος ἐκκλησίες καί μοναστήρια. Ἀπό ὅλα τά κτίσματα, ἐκκλησιαστικά καί ἄλλα, τό λαμπρότερο (καί ἓνα ἀπό τά κορυφαῖα ἔργα τέχνης ὄλων τῶν ἐποχῶν) ἦταν ὁ ναός τῆς Ἁγίας τοῦ Θεοῦ Σοφίας στήν Κωνσταντινούπολη, στή θέση τοῦ ναοῦ πού κάηκε

από τούς στασιαστές του «νίκα». Τό έργο ανέλαβαν δυό Έλληνες αρχιτέκτονες, ό Άνθέμιος καί ό Ίσίδωρος. Η Άγία Σοφία, πού τήν έλεγαν καί Μεγάλη Έκκλησία, ήταν βασιλική μέ τρούλο καί τή στόλιζαν θαυμάσια ψηφιδωτά, δηλαδή εικόνες καμωμένες από μικρές χρωματιστές πέτρες, τίς ψηφίδες. Ο Ίουστινιανός παρακολούθησε από κοντά τήν έκτέλεση του έργου καί φρόντισε νά συγκεντρωθούν τά πιό πολύτιμα ύλικά απ' όλη τήν αυτοκρατορία. Μάρμαρα εξαιρετικής ποιότητας μεταφέρθηκαν από παντού: πράσινα από τήν Κάρυστο, ροδόχροα μέ λευκές φλέβες από τή Φρυγία, άνοιχτόχρωμα μέ γαλάζιες φλέβες από τό Βόσπορο, κόκκινα μέ λευκά στίγματα από τίς Θήβες τής Αιγύπτου.

Ο κυρίως ναός είχε μήκος 80,90 μ. καί πλάτος 69,79 μ. καί τό ύψος τής κορυφής του τρούλου από τό δάπεδο ήταν 55,60 μ. Ο τρούλος φαινόταν τόσο άνάλαφρος, σάν νά «ήταν κρεμασμένος από τόν ουρανό μέ χρυσή άλυσίδα». Στην αύλή του ναού επάνω σέ μαρμαρίνη κρήνη ύπήρχε ή καρκινική έπιγραφή ΝΙΨΟΝ Α-

Βυζαντινής τέχνης σκουλαρίκια από χρυσάφι καί πολύτιμους λίθους. 6ος αι.

ΝΟΜΗΜΑΤΑ ΜΗ ΜΟΝΑΝ ΟΨΙΝ, πού διαβάζεται τό ίδιο από τήν καλή κι από τήν ανάποδη.

Γιά νά τελειώσει ή 'Αγία Σοφία, χρειάστηκαν 5 χρόνια καί 10 μῆνες. Στό διάστημα αὐτό ἐργάστηκαν 10.000 ἐργάτες καί ξοδεύτηκαν χρήματα πού ἀντιστοιχοῦν σέ 3.600.000 περίπου λίρες 'Αγγλίας.

Τά ἐγκαίνια τοῦ ναοῦ ἔγιναν τό 537 καί λέγεται ὅτι ὁ 'Ιουστινιανός στό ἀντίκριμά του δέν μπόρεσε νά κρατήσῃ τήν ὑπερφάνεια του καί εἶπε: «νίκηκά σε, Σολομών», δηλ. «σέ νίκησα, Σολομών» (ἐννοώντας ὅτι ή 'Αγία Σοφία ξεπερνοῦσε σέ τέχνη τό ναό τοῦ Σολομώντα στήν 'Ιερουσαλήμ).

'Η 'Αγία Σοφία ἐπί χίλια περίπου χρόνια γνώρισε στιγμές ἐθνικοῦ μεγαλείου καί συμφορῶν. 'Εκεῖ συγκεντρώνονταν ἄρχοντες, κληῖρος καί λαός σέ στέψεις αὐτοκρατόρων, ἐπινίκιες δοξολογίες καί ὀλονύκτιες δεήσεις. Σ' αὐτήν ζήτησαν καταφύγιο καί τήν τελευταία νύχτα πού ἔπεσε ή Πόλη στά χέρια τῶν Τούρκων. Μετά τήν ἄλωση ή 'Αγία Σοφία πέρασε μέσα στούς θρύλους καί τίς παραδόσεις τοῦ λαοῦ καί ἔγινε ἐθνικό σύμβολο.

5. Οἱ διάδοχοι τοῦ 'Ιουστινιανοῦ

'Από τούς διαδόχους τοῦ 'Ιουστινιανοῦ σημαντικότερος ἀναδείχθηκε ὁ *Μαυρίκιος* (582-602). Γενικά ὅλοι οἱ διάδοχοι προτίμησαν νά στρέψουν τήν προσοχή τους στούς κινδύνους πού διέτρεχε ή αὐτοκρατορία στά ἀνατολικά καί στά βόρεια σύνορά της. Συνέχισαν λοιπόν τούς πολέμους μέ τούς *Πέρσες*, ὥσπου ὁ Μαυρίκιος ἔκλεισε εἰρήνη μαζί τους, συμφέρουσα γιά τό Βυζάντιο. 'Από τό βοριά οἱ *'Αβαροσλάβοι* συνέχιζαν τίς ἐπιδρομές τους. Σέ μιά ἀπό αὐτές ἔφτασαν ὡς τήν Κωνσταντινούπολη, σέ ἄλλη πολιορκήσαν τή Θεσσαλονίκη. Τελικά ὁ Μαυρίκιος κατόρθωσε νά τούς νικήσῃ καί νά τούς ἀπομακρύνῃ πέρα ἀπό τό Δούναβη.

ΤΟ ΗΞΕΡΕΣ ΑΥΤΟ;

Μεταξόσπορος και μεταξουργία

Κατά τόν ιστορικό Προκόπιο τό *μεταξόσπορο* τόν ἔφεραν ἀπό τήν Κίνα, κρυμμένο μέσα στά κούφια μπασιούνια τους, δυό μοναχοί, πού τούς εἶχε στείλει ἐπίτιδες ὁ Ἰουστινιανός. Ἡ *μεταξουργία* ἀναπτύχθηκε στή Συρία καί σέ διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδας.

Τό χρονικό τῆς Ἀγίας Σοφίας

Ὁ ναός τῆς Ἀγίας Σοφίας θεμελιώθηκε πρώτη φορά ἀπό τό Μ. Κωνσταντίνο καί ἀποπερατώθηκε ἀπό τό γιό του Κωνσταντίο. Κάηκε ἀπό τόν ὄχλο, ὅταν ἡ Εὐδοξία ἐξόρισε τόν Ἰωάννη τό Χρυσόστομο. Ξαναχτίστηκε ἀπό τό Θεοδοσίο Β'. Κάηκε γιά δευτέρα φορά ἀπό τούς στασιαστές τοῦ «νίκα». Τό 1204 τόν λεηλάτησαν οἱ σταυροφόροι. Τό 1453 ὁ Μωάμεθ Β' τόν μετέτρεψε σέ τζαμί. Τό 1934 ἔγινε μουσεῖο.

Ρωμανός ὁ Μελωδός

Στά χρόνια πάνω κάτω τοῦ Ἰουστινιανοῦ φαίνεται νά ἐζήσε ὁ μεγαλύτερος ἐκκλησιαστικός ποιητής *Ρωμανός ὁ Μελωδός*. Δικός του εἶναι ὁ ὕμνος: «Ἡ Παρθένος σήμερον τόν ὑπερούσιον τίκτει..».

Ὁ πρῶτος ἐλληνικῆς καταγωγῆς αὐτοκράτορας

Ὁ *Μαυρίκιος* θεωρεῖται ὁ πρῶτος Ἕλληνας πού ἀνέβηκε στό θρόνο, γιατί καταγόταν ἀπό τήν ἐξελληνισμένη Καππαδοκία τῆς Μ. Ἀσίας. Στά χρόνια του παραμερίζεται ἡ λατινική καί νίεται γλῶσσα τοῦ κράτους ἡ ἐλληνική.

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1) Τί θυμάσαι από την εποχή του Ίουστινιανού;

- Μεγάλος καί στό όνομα καί στά έργα:
Ί _____
- "Εσυρε δυό βασιλιάδες βαρβάρων αίχμαλώτους στήν Κωνσταντινούπολη: Β _____
- "Εδωσε τό τελειωτικό χτύπημα στους Ώστρογόθους τής Ίταλίας: Ν _____
- Οί άρχιτέκτονες τής Ώγίας Σοφίας: Ώ _____ καί
Ί _____
- Ώπό τό τσίρκο στό θρόνο: Θ _____
- Ώ μεγάλος νομομαθής του ρωμαϊκού άστικού δικαίου:
Τ _____
- "Ετσι φώναζαν οί Πράσινοι καί οί Βένετοι: ν _____
- Ώχύρωσε μέ άλλο τείχος τήν Κωνσταντινούπολη:
Ώ _____
- Σύμβουλος του Ίουστινιανού στά οίκονομικά: Ί _____
Κ _____
- Αίχμάλωτος βασιλιάς των Βανδάλων: Γ _____
- Αίχμάλωτος βασιλιάς των Ώστρογόθων: Ο _____
- Βασιλιάς των Περσών: Χ _____
- Μεγάλος έκκλησιαστικός ποιητής: Ρ _____
Ώ Μ _____
- Μεταφέρθηκε κρυφά από τήν Κίνα: μ _____
- "Ετσι λεγόταν άλλιώς ή Ώγία Σοφία: Μ _____
Ώ _____

- Τό χαρακτηριστικό τῆς Ἀγίας Σοφίας ἦταν ὁ τ — — — — —
- Πίστευαν ὅτι ὁ Χριστός ἦταν μόνο Θεός:
μ — — — — —
- Πρῶτος αὐτοκράτορας ἑλληνικῆς καταγωγῆς:
Μ — — — — —

(Ρωμανός ὁ Μελωδός — Χοσρόης Α' — Οὐίτιγης — Γελίμερος — Ἰουστινιανός — Βελισάριος — Ναρσής — Ἀνθέμιος — Ἰσίδωρος — Θεοδώρα — Νίκα — Τριβωνιανός — Μαυρίκιος — Ἀναστάσιος — Ἰωάννης Καππαδόκης — μονοφυσίτες — Μεγάλη Ἐκκλησία — μεταξόπορος — τροῦλος).

2) Ποιά ἀπό τίς ἐνέργειες τοῦ Ἰουστινιανοῦ ἴσως νά μὴν ἔπρεπε νά γίνει;

- Ἔκαμε μακροὺς πολέμους καὶ ἀνέκτησε προσωρινά πολλές ἐπαρχίες τοῦ παλιοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους.
- Γέμισε τὴν αὐτοκρατορία μὲ ἔργα κοινῆς ὠφελείας.
- Ἦταν ὁ ἐμπνευστὴς τῆς Ἀγίας Σοφίας, ἑνὸς ἀπὸ τοὺς λαμπρότερους ναοὺς τῆς χριστιανοσύνης.
- Κατάργησε τὴ φιλοσοφικὴ σχολὴ Ἀθηνῶν.
- Σέ ἐνέργειές του ὀφείλεται ἡ μεταφορὰ μεταξόπορου ἀπὸ τὴν Κίνα καὶ ἡ ἀνάπτυξη τῆς μεταξουργίας στό Βυζάντιο.
- Δικὴ του ἰδέα ἦταν ἡ συγκέντρωση καὶ συμπλήρωση τῶν νόμων μέσα στό ρωμαϊκὸ ἀστικὸ δίκαιο.

Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ (7ος αι: μ.Χ.)

1. "Ένας καθαρά Βυζαντινός «πιστός εν Χριστώ Βασιλεύς»"

"Όταν μετά τό Μαυρίκιο στό θρόνο του Βυζαντίου βρέθηκε Ένας άνίκανος καί έγκληματικός αὐτοκράτορας, *ό Φωκάς*, οί Βυζαντινοί ζήτησαν τή βοήθεια του έξάρχου τής Καρχηδόνας. Έκεϊνος έστειλε τό γιό του *Έράκλειο* μέ στόλο στήν Κωνσταντινούπολη καί ό λαός κατενθουσιασμένος τόν ανακήρυξε αὐτοκράτορα (610 μ.Χ.).

Ό Έράκλειος, πού ήταν τότε 35 χρονῶν, είχε ώραίο παρουσιαστικό, εὐγενική ψηχή, αλύγιστο θάρρος στή μάχη καί μεγάλα στρατηγικά χαρίσματα. Σέ πολλά θύμιζε τό Μέγα Άλέξανδρο. Περισσότερο από τούς προκατόχους του ήταν ποτισμένος από τή χριστιανική πίστη, πού ήταν ή μεγάλη δύναμη του Βυζαντίου. Γι' αυτό καί ό,τι σπουδαίο έβαζε έμπρός τό άρχιζε καί τό τελείωνε μέ μιá ιεροτελεστία. Καί οί πόλεμοί του έμοιαζαν μέ θρησκευτικές σταυροφορίες, πού γίνονταν εναντίον άπίστων γιά τήν υπεράσπιση τής χριστιανοσύνης. Θά μπορούσε νά χαρακτηριστεί περισσότερο σάν Βυζαντινός βασιλιάς παρά σάν Ρωμαίος αὐτοκράτορας, αὐγουστος ή καίσαρας.

Νόμισμα μέ τόν 'Ηράκλειο

2. Σέ τί κατάσταση βρῆκε ὁ 'Ηράκλειος τό κράτος

Στά χέρια τοῦ Φωκά τό κράτος εἶχε πάρει τόν κατήφορο. Στρατός καί δημόσιες ὑπηρεσίες εἶχαν παραλύσει καί τά ταμεῖα τοῦ κράτους ἔμειναν κενά. Κι ἐνῶ ἡ κατάσταση στό ἐσωτερικό ἦταν ἀπελπιστική, στά σύνορα ἀπό τό ἕνα μέρος οἱ Ἀβαροσλάβοι γίνονταν ὄλο καί πιό πιεστικοί μέ τίς ἐπιδρομές τους καί ἀπό τό ἄλλο οἱ Πέρσες ἀποσποῦσαν τή μιά βυζαντινή ἐπαρχία μετά τήν ἄλλη.

Στά ἔντεκα πρῶτα χρόνια τῆς βασιλείας του ὁ 'Ηράκλειος ἀγωνίστηκε σκληρά, γιά νά ἀναδιοργανώσει τό κράτος. Σ' αὐτό τό διάστημα οἱ Πέρσες βρῆκαν τήν εὐκαιρία νά κατακτήσουν τή Συρία, τήν Παλαιστίνη καί τήν Αἴγυπτο. Τό μεγαλύτερο πλήγμα γιά τό χριστιανικό Βυζάντιο ἦταν ὅτι ἡ Ἱερουσαλήμ ἔπεσε στά χέρια τῶν ἀπίστων, λεηλατήθηκε καί βεβηλώθηκε. Οἱ Πέρσες αἰχμαλώτισαν τόν πατριάρχη καί πῆραν γιά τρόπαιό τους τόν *Τίμιο Σταυρό*, πού τόν μετέφεραν στήν πρωτεύουσά τους *Κτησιφώντα*. Σάν νά μήν ἔφταναν ὄλα αὐτά, μιά περσική στρατιά προχώρησε μέσα ἀπό τή Μ. Ἀσία καί στρατοπέδευσε ἀπέναντι ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη, στή *Χαλκηδόνα*. Ἡ παλιά ἱστορία μέ τούς Πέρσες τοῦ Δαρείου καί τοῦ Ξέρξη ἐπαναλαμβάνόταν.

Ὁ 'Ηράκλειος βρέθηκε σέ πολύ δύσκολη θέση καί γιά μιά στιγμή σκέφτηκε νά μεταφέρει τήν πρωτεύουσα στήν Καρχηδόνα καί ἀπό ἐκεῖ νά πολεμήσει τούς Πέρσες. Τελικά, καί μέ τήν ἐνθάρρυνση τοῦ πατριάρχη, πῆρε τήν ἀπόφαση νά παραμείνει καί νά ἀντιμετωπίσει τούς ἐχθρούς τοῦ Βυζαντίου μέ κέντρο ἐξόρμησης τή Βασιλεύουσα.

Συμπαραστάτης στην πραγματοποίηση τῶν σχεδίων τοῦ Ἡρακλείου στάθηκε ἡ Ἐκκλησία μέ ἐπικεφαλῆς τόν πατριάρχη Σέργιο. Ὁ πατριάρχης ἔθεσε στή διάθεση τοῦ κράτους τά χρυσά καί ἀσημένια ἱερά σκεύη τῶν ναῶν καί τῶν μοναστηριῶν. Μέ αὐτά κόπηκαν ἄφθονα νομίσματα, πού ἔδωσαν τή δυνατότητα νά συγκροτηθεῖ καί νά ἐξοπλιστεῖ ὁ ἀπαραίτητος στρατός καί στόλος.

Πρὶν ἐπιχειρήσει τήν ἐκστρατεία πού σχεδίαζε ἐναντίον τῶν Περσῶν, ὁ Ἡράκλειος ἔπρεπε νά ἐξασφαλίσαι τά νῶτα του. Ἐκλείσει λοιπόν εἰρήνην μέ τό Χαγάνο τῶν Ἀβάρων, προσφέροντάς του χρυσάφι, γιά νά μὴν ἐπιτεθεῖ. Παράλληλα, δέχτηκε νά ἐπιτρέψει στούς Σλάβους νά ἐγκατασταθοῦν στά νότια τοῦ Δούναβη, ἐλπίζοντας νά τοὺς ἔχει συμμάχους του.

Τὴν ἀρχηγία τῆς ἐκστρατείας ἀνέλαβε ὁ ἴδιος, ὅπως ἄλλοτε ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος. Στό πόδι του ἄφησε τόν ἀνήλικο γιό του Κωνσταντίνο, μέ ἐπιτρόπους δυό πολύ ἱκανοὺς ἀνθρώπους, τόν πατριάρχη Σέργιο καί τό μάγιστρο Βῶνο.

3. Ἕνας ἱερός πόλεμος γιά τόν Τίμιο Σταυρό

Πρὶν ξεκινήσει γιά τόν ἱερό πόλεμο, ὁ Ἡράκλειος ζήτησε τίς εὐλογίες τῆς Ἐκκλησίας. Μπῆκε μέ ταπεινοφροσύνη στήν Ἁγία Σοφία φορώντας μαῦρα σαντάλια καί ὄχι τά κόκκινα βασιλικά πέδιλα. Προσευχήθηκε γονατιστός καί ὕστερα πῆρε ἀπὸ τά χέρια τοῦ πατριάρχη τήν ἀχειροποίητη εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ, πού τὴν εἶχε πάντα μαζί του στή μακρὰ διαδρομὴ στά βάρη τῆς Περσίας.

Ἐξὶ χρόνια, μέ μικρὲς διακοπές, κράτησε ὁ πόλεμος μέ τοὺς Πέρσες. Στό διάστημα αὐτό μόνο μιά φορά γύρισε στήν Κωνσταντινούπολη ὁ Ἡράκλειος, γιά νά ξαναφύγει καί πάλι. Ἀκολουθώντας ἓνα σοφά καταστρωμένο σχέδιο καί μέ τὴ φλογερὴ θρησκευτικὴ ὁρμὴ τῶν στρατιωτῶν του, τσάκισε τοὺς Πέρσες τοῦ Χοσρόη σέ διαδοχικὲς μάχες καί τοὺς ἀνάγκασε νά ἀποσυρθοῦν ἀπὸ ὅλες τίς βυζαντινὲς ἐπαρχίες καί νά ἐπιστρέψουν τοὺς αἰχμαλώτους καί τόν Τίμιο Σταυρό. Γιά νά ἐκδικηθεῖ μάλιστα τοὺς Πέρσες γιά τὴν ἀρπαγὴ τοῦ Τίμιου Σταυροῦ, ἔκαψε τό «τό ναὸ τοῦ πυρός» στήν Ταυρίδα. Ἡ ἀποφασιστικὴ μάχη δόθηκε κοντά στά ἐρείπια τῆς ἀρχαίας Νινευῆς, τό 627. Ἡ εἰρήνη κλείστηκε τό ἐπόμενο ἔτος μέ τό νέο βασιλιά τῶν Περσῶν Σιρόη.

“Όταν ο Ἡράκλειος γύρισε θριαμβευτής στήν Κωνσταντινούπολη, τοῦ ἔγινε ἀποθεωτική ὑποδοχή. Ἡ πομπή μπήκε στήν Πόλη ἀπό τή Χρυσή Πύλη καί μέ προπορευόμενο τόν Τίμιο Σταυρό κατευθύνθηκε στήν Ἁγία Σοφία, ὅπου γιορτάστηκαν τά ἐπινίκια. Ὁ ἴδιος ὁ αὐτοκράτορας τόν ἐπόμενο χρόνο ἔφερε τόν Τίμιο Σταυρό στά Ἱεροσόλυμα καί τόν ὕψωσε στίς 14 Σεπτεμβρίου στό Γολγοθά, στήν ἴδια θέση πού τόν εἶχε στήσει ἡ Ἁγία Ἐλένη, ἐνῶ κληρός καί λαός ἔψελναν μέ κατάνυξη.

«Σῶσον, Κύριε, τόν λαόν Σου καί εὐλόγησον τήν κληρονομίαν Σου...»

4. «Τῆ Ὑπερμάχῳ Στρατηγῷ τά νικητήρια....»

Τό ἔτος 626, ἐνῶ ὁ Ἡράκλειος πολεμοῦσε τούς Πέρσες στό ἐσωτερικό τῆς χώρας τους, ἡ Βασιλεύουσα διέτρεξε μεγάλο κίνδυνο. Ὁ ἀρχηγός τῶν Ἀβάρων τήν πολιορκήσε ἀπό στεριά καί θάλασσα, ἐνῶ τόν ἴδιο καιρό μιά περσική στρατιά ἔφτασε στή Χαλκηδόνα.

Ὁ Ἡράκλειος ἐμπιστεύτηκε τήν ἄμυνα τῆς Πόλης στόν πατριάρχη Σέργιο καί τόν πρωθυπουργό Βῶνο καί στό λίγο ἀλλά διαλεχτό στρατό καί στόλο πού εἶχε ἀφήσει πίσω του. Ὁ ἴδιος ἄλλωστε ὄν πρόφτανε νά ἐπιστρέψει.

Οἱ δύο αὐτοί ἄξιοι ἀντικαταστάτες του ἐμψύχωσαν τό λαό, πού μέ τή βαθιά του πίστη στό Χριστό καί τή Θεοτόκο μπόρεσε νά ἀποκρούσει τίς ἀπανωτές ἐπιθέσεις τῶν πολιορκητῶν. Τελικά ὁ βυζαντινός στόλος προξένησε πανωλεθρία στά ἀβαροσλαβικά μονόξυλα σέ μιά ναυμαχία κοντά στήν ἐκκλησία τῆς Παναγίας τῶν *Βλαχερνῶν*. Ἐπειτα ἀπό αὐτό Ἄβαροι καί Πέρσες ἔλυσαν τήν πολιορκία καί ἀποχώρησαν ἄπρακτοι.

Οἱ κάτοικοι πίστεψαν ὅτι ἡ ἴδια ἡ Παναγία μπήκε ἐπικεφαλῆς τῶν ὑπερασπιστῶν τῆς Πόλης καί τῆς ἀνέπεμφαν μιά ἐμπνευσμένη εὐχαριστήρια δέηση, πού ὀνομάστηκε *Ἀκάθιστος Ὕμνος*, ἐπειδή, γιά νά δείξουν τήν εὐγνωμοσύνη τους, τήν ἔψαλαν ὄρθιοι. Εἶναι οἱ γνωστοίς μας *Χαιρετισμοί*, πού ψάλλονται καί σήμερα κάθε Παρασκευή βράδυ τῆ Μεγάλῃ Σαρακοστή.

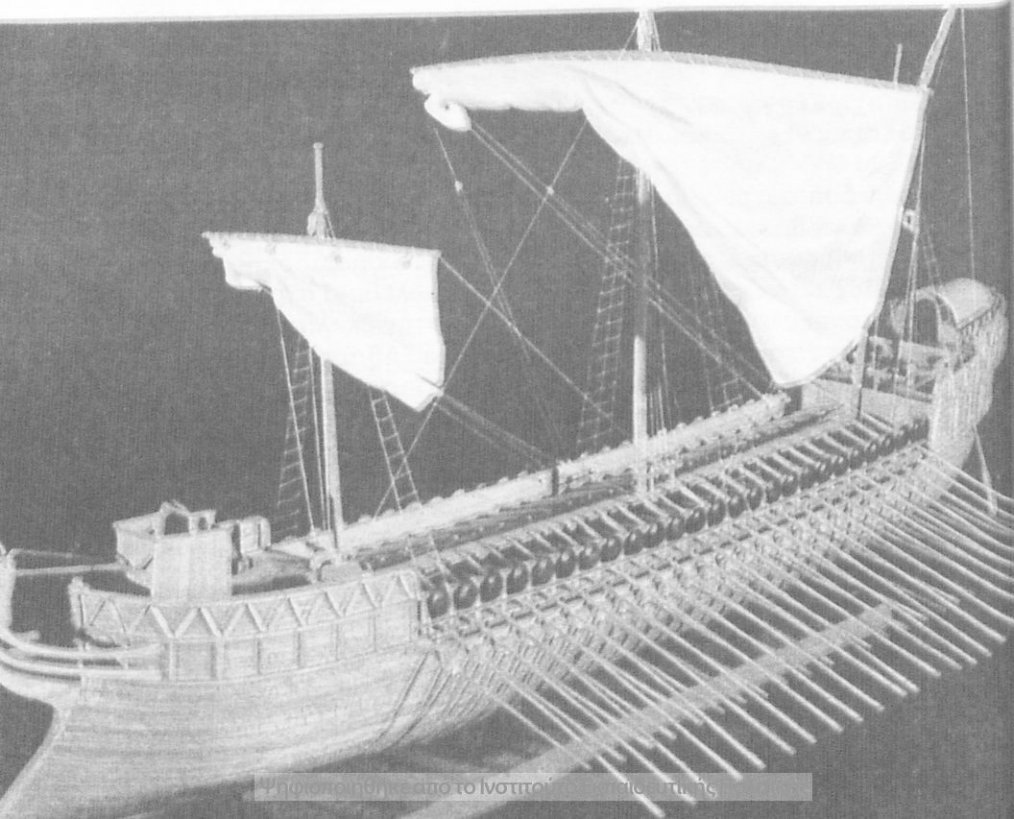
5. Μετά τούς Ἀβαροσλάβους καί τούς Πέρσες οἱ Ἄραβες

Τῆ χρονιά πού ὁ Ἡράκλειος ξεκίνησε τήν ἐκστρατεία του ἐ-

ναντίον τῶν Περσῶν (662 μ.Χ.), ἔγινε κάτι στή μακρινή Ἀραβία, πού κανεῖς δέν τοῦ ἔδωσε τότε μεγάλη σημασία. Ἔνας ὡς τότε ἄσημος καμηλιέρης τῆς ἐρήμου, ὁ Μωάμεθ, πέρασε μέ μερικούς ὄπαδούς του ἀπό τή Μέκκα τῆς Ἀραβίας στήν Αἰθρίβη (πού ἀπό τότε ὀνομάστηκε Μεδίνα, δηλ. πόλη τοῦ Προφήτη) καί τήν ἔκαμε κέντρο καί ὀρμητήριο γιά τήν πραγματοποίηση τῶν σχεδίων του. Ἀπό ἐκεῖ κατόρθωσε νά συνενώσει τίς ἀραβικές φυλές σ' ἓνα κράτος καί νά ἀναγνωριστεῖ θρησκευτικός καί πολιτικός ἀρχηγός τους. Ἡ μετανάστευση αὐτή, γνωστή μέ τό ὄνομα Ἐγίρα ἀποτελεῖ τήν ἀφετηρία τῆς μωαμεθανικῆς θρησκείας καί χρονολογίας. Κανεῖς δέν μπορούσε νά προβλέψει ὅτι τό γεγονός ἐκεῖνο ἦταν δυνατό νά ἀλλάξει τήν ὄψη τοῦ κόσμου.

Ὁ Μωάμεθ ἔγινε ἰδρυτής μιᾶς νέας μονοθεϊστικῆς θρησκείας,

Βυζαντινός δρόμωνας

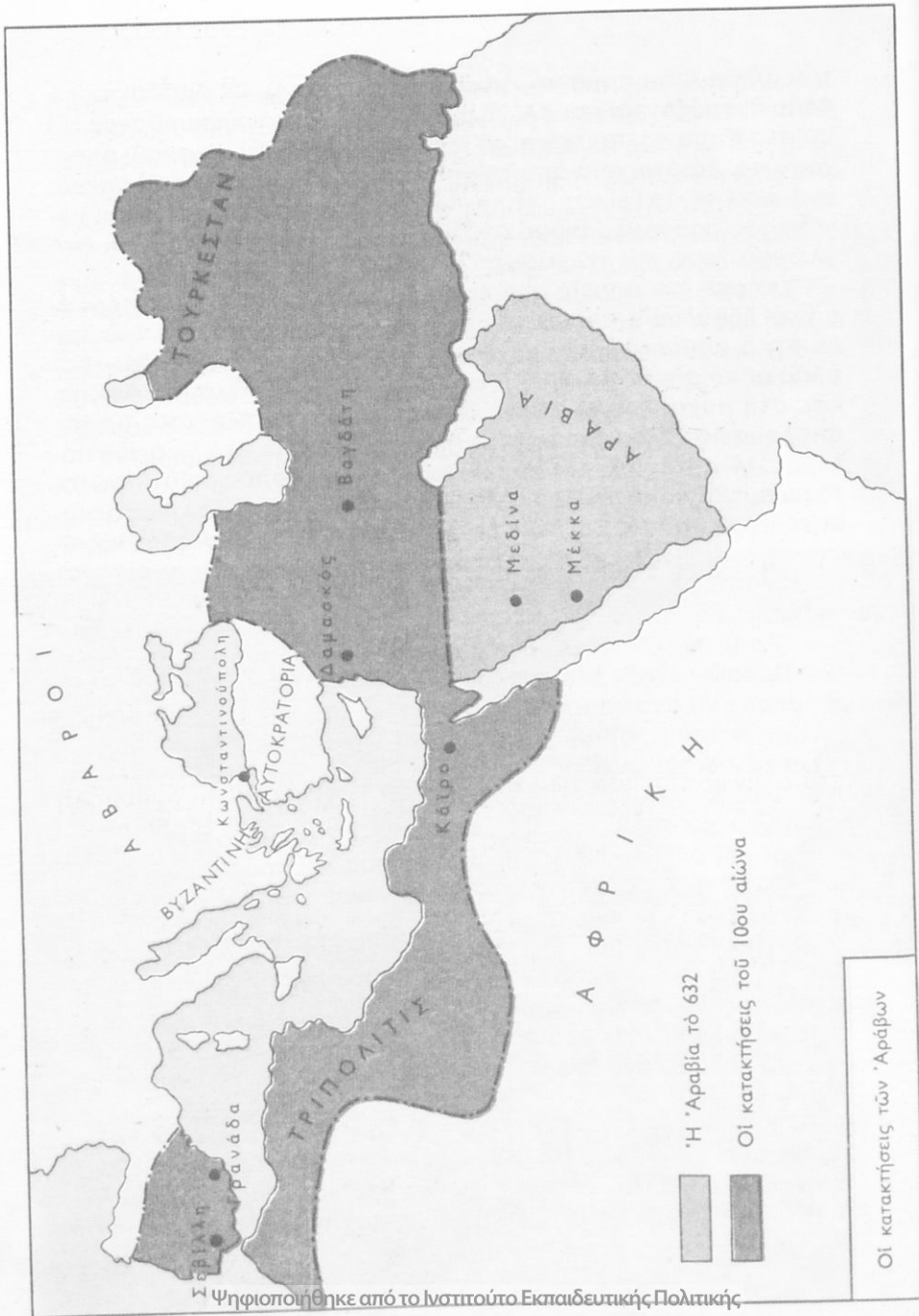
του ισλάμ (πού σημαίνει άφοσίωση στό Θεό). Οί όπαδοί του ισλάμ όνομάζονται *μουσλίμ* ή *μουσουλμάνοι* καί *μωαμεθανοί*. Μέσα στό *Κοράνιο*, πού είναι τό ιερό βιβλίό του ισλαμισμού, υπάρχουν πολλά στοιχεία από τή χριστιανική καί ιουδαϊκή θρησκεία ανάμεσα σέ άπλοϊκές αντίληψεις του Μωάμεθ. "Ένας είναι καί γιά τούς μουσουλμάνους ό Θεός, ό 'Αλλάχ, όπως λέγεται στή γλώσσα τους, καί τελευταίος προφήτης του ό Μωάμεθ.

'Υπήρχε ένα σημείο στό Κοράνιο, πού βοήθησε στή στερέωση καί έξάπλωση του ισλαμισμού· καί αυτό ήταν εκείνο πού όριζε ότι ό μουσουλμάνος είχε τήν ύποχρέωση νά διαδίδει τό ισλάμ μέ τό σπαθί του καί μέ θυσία τής ζωής του άκόμα. "Αν έπεφτε στή μάχη, τόν περίμενε ό παράδεισος μέ πλούσιες ύλικές άπολαύσεις· αν έπιζούσε, είχε πλούσιο μερίδιο στή λεία του πολέμου. Μ' αυτόν τόν τρόπο οί "Αραβες, πού άσπάστηκαν πρώτοι τό μωαμεθανισμό, έγιναν άκαταμάχητοι καί μέσα σέ λίγες δεκαετίες σάρωσαν τίς βυζαντινές έπαρχίες τής Συρίας, τής Παλαιστίνης καί τής Αιγύπτου. 'Αργότερα άπλωσαν τήν κυριαρχία τους στή Β. 'Αφρική καί τήν 'Ισπανία. (βλέπε χάρτη).

'Υπήρχαν καί άλλες αίτίες πού διευκόλυναν τήν έξάπλωση τών 'Αράβων. Οί νικηφόροι πόλεμοι του 'Ηρακλείου έναντίον τών Περσών είχαν έξαντλήσει καί τίς δυό πλευρές. "Έτσι δέν μπόρεσαν νά ανατιπαρατάξουν ισχυρές δυνάμεις, ώστε νά αναχαιτίσουν τήν άραβική προέλαση. Πρώτη ή Περσία έπεσε στά χέρια τών 'Αράβων καί από τότε οί κάτοικοί της έξισλαμίστηκαν όριστικά. Στίς βυζαντινές έπαρχίες τής Μέσης 'Ανατολής καί τής Αιγύπτου οί ίδιοι οί πληθυσμοί, πού ήταν μονοφυσίτες χριστιανοί καί δέν έβλεπαν τούς Ρωμαίους καί τούς Βυζαντινούς μέ καλό μάτι, ύποδέχτηκαν παθητικά τούς "Αραβες κατακτητές καί εύκολα άλλαξοπίστησαν.

'Ο 'Ηράκλειος, πού άγωνίστηκε υπεράνθρωπα γιά νά πάρει πίσω τίς άνατολικές έπαρχίες, είδε, όσο άκόμα ζούσε, νά ξαναχάνονται. 'Η αντίσταση πού πρόβαλε στήν Παλαιστίνη δέν ήταν άποτελεσματική. 'Η 'Ιερουσαλήμ έπεσε στά χέρια τών 'Αράβων. Τή χρονιά του θανάτου του (641) χάνονταν καί ή Αίγυπτος μέ τήν 'Αλεξάνδρεια.

Οί κατακτήσεις τών 'Αράβων έγιναν από τούς διαδόχους του Μωάμεθ, πού όνομάστηκαν *χαλίφες*. "Ένας από αυτούς έκαμε πρωτεύουσα τή *Δαμασκó* τής Συρίας καί κατέλαβε τήν Κύπρο καί τή Ρόδο. 'Από τότε οί "Αραβες άρχισαν νά γίνονται ισχυ-

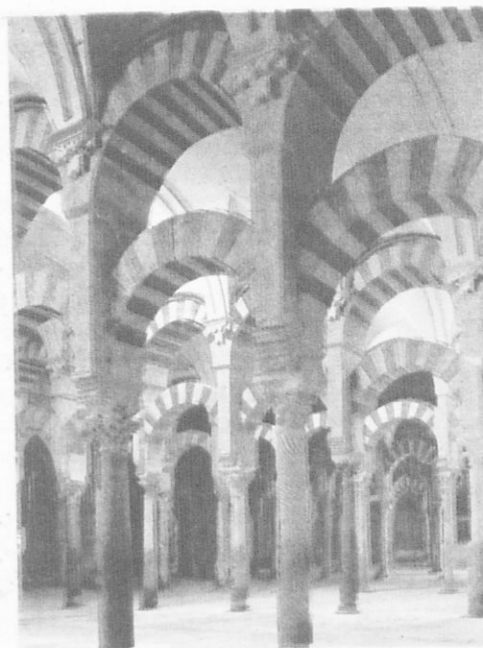
Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Οι κατακτήσεις των 'Αράβων

ρή ναυτική δύναμη και νά ανταγωνίζονται τούς Βυζαντινούς στο εμπόριο τής Μεσογείου.

Ἡ ἐξάπλωση τῶν Ἀράβων στά παράλια τῆς Μεσογείου τούς ἔφερε σέ ἐπαφή μέ τούς κατοίκους τῶν χωρῶν πού γνώρισαν τόν ἑλληνικό καί ρωμαϊκό πολιτισμό καί αὐτό τούς ὠφέλησε πολύ. Παράλληλα, ἡ ἀπασχόλησή τους μέ τό εμπόριο τούς χάρισε ἀφθονα πλούτη καί τούς ἔδωσε τή δυνατότητα νά ἐπιδοθοῦν καί οἱ ἴδιοι σέ ἔργα πολιτισμοῦ. Σιγά σιγά, ἀπό ὀρμητικοί πολεμιστές πού ἦταν, μεταμορφώθηκαν σέ εἰρηνικούς κυνηγούς τοῦ ὠραίου καί τοῦ ἀληθινοῦ στή ζωή, τήν τέχνη καί τήν ἐπιστήμη.

Ἡ ἀκμή τοῦ ἀραβικοῦ κράτους δέν κράτησε πολύ. Καί τοῦτο γιατί: 1) Ἡ κατακτητική ὀρμή τῶν Ἀράβων κάμφθηκε μπροστά στήν ἀντίσταση τῶν Βυζαντινῶν στήν Κωνσταντινούπολη καί τῶν Εὐρωπαίων στή Γαλλία. 2) Ἡ ἐνότητα τοῦ ἀραβικοῦ κόσμου διασπάστηκε καί δημιουργήθηκαν μικρότερα μωαμεθανικά κρατίδια. Τά σπουδαιότερα ἦταν τῆς Ἰσπανίας, μέ πρωτεύουσα τήν *Κορδοῦη* (*Κόρντοβα*), τῆς Αἰγύπτου μέ πρωτεύουσα τό *Κάιρο* καί τῆς Ἀσίας μέ πρωτεύουσα τή *Βαγδάτη*.

Τό μεγάλο τέμενος τῆς Κόρντοβας τῆς Ἰσπανίας

6. Τό «ύγρὸν πῦρ» σώζει τή Βασιλεύουσα

Τό ἔτος 673, ὅταν στό Βυζάντιο βασιλεψε ἕνας ἀπό τούς διαδόχους τοῦ Ἡράκλειου, ὁ *Κωνσταντῖνος Δ΄ ὁ Πωγωνάτος*, ὁ χαλίφης τῶν Ἀράβων *Μωαβία* πολιορκήσε τήν Κωνσταντινούπολη ἀπό τή στεριά καί ἀπό τή θάλασσα. Πέντε χρόνια κράτησε ἡ

πολιορκία, αλλά όχι τους χειμωνιάτικους μήνες. Οί Βυζαντινοί χρησιμοποίησαν μία καταπληκτική εφεύρεση του μηχανικού Καλλίνικου, τό «ύγρό πῦρ», καί μέ αυτό προξένησαν μεγάλες καταστροφές στόν ἔχθρικό στόλο. Τελικά οί "Αραβες ἀναγκάστηκαν νά λύσουν τήν πολιορκία καί νά φύγουν.

Δέν παραιτήθηκαν ὅμως ἀπό τήν Πόλη τῶν ὀνείρων τους, γιατί τό ἴδιο τό Κοράνιο ἔκανε λόγο γιά τήν κατάκτησή της. Μερικές λοιπόν δεκαετίες ἀργότερα ἐπανελάβαν τήν πολιορκία, αὐτή τή φορά μέ περισσότερο στρατό καί στόλο. Βασιλιάς τοῦ Βυζαντίου ἦταν τότε, ὅπως θά δοῦμε, ὁ *Λέων Γ' ὁ Ἰσαυρος*. Καί πάλι ὅμως τό ὑγρό πῦρ στάθηκε δυνατότερο ἀπό τοῦς ἐξορκισμούς τοῦ Προφήτη. Ἀπό τότε οί "Αραβες, ἄν καί ἔκαναν συχνές ἐπιδρομές, δέν τόλμησαν νά πολιορκήσουν ξανά τήν Κωνσταντινούπολη.

7. "Ενας νέος ἐπίφοβος λαός στά βόρεια σύνορα: οί Βούλγαροι

Στά χρόνια τῆς βασιλείας τοῦ Πωγωνάτου ἐμφανίστηκε ἕνας ἀκόμα βαρβαρικός λαός, συγγενικός μέ τοῦς Οὔννους, οί *Βούλγαροι*. Οί Βούλγαροι ἐγκαταστάθηκαν ἀρχικά στό νότιο μέρος τῶν ἐκβολῶν τοῦ Δούναβη καί ἀπό ἐκεῖ ἐπιχειροῦσαν ἐπιδρομές ἴσαμε τήν Κωνσταντινούπολη. Ὁ Κωνσταντῖνος ἐπείρησε νά τοῦς ἀπωθήσει πέρα ἀπό τό Δούναβη, ἀλλά δέν τά κατάφερε καί ὑποχρεώθηκε νά τοῦς ἀναγνωρίσει τό δικαίωμα νά

Πῶς δείχνει τό ὑγρό πῦρ μία βυζαντινή μικρογραφία σέ χειρόγραφο τοῦ 14ου αἰ.

ἐγκατασταθῶν στήν περιοχή ἀνάμεσα στό Δούναβη καί τόν Αἴμο.

Ἐπίσης ἀπό τήν ἀνάμειξη τῶν Βουλγάρων μέ τούς ντόπιους Σλάβους δημιουργήθηκε ἕνα σλαβόφωνο βουλγαρικό ἔθνος, πού ἔφερε πολλές φορές σέ δύσκολη θέση τό Βυζάντιο. Καί τοῦτο γιατί οἱ Βούλγαροι ρίζωσαν πολύ κοντά στό Βυζάντιο καί ἐπιδίωξαν ἐπίμονα νά ἐπεκταθοῦν στό νότιο τμήμα τῆς Βαλκανικῆς, πράγμα πού θά σήμαινε τόν ἀφανισμό τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους.

8. Κέρδη καί ζημιές ἀπό τόν περιορισμό τοῦ βυζαντινοῦ κράτους

Ἐπίσης ἀπό τότε πού οἱ Ἄραβες, οἱ Σλάβοι καί οἱ Βούλγαροι ἀπέσπασαν μεγάλες βυζαντινές ἐπαρχίες, τό Βυζάντιο ἔπαψε νά εἶναι μιᾶ ἐκτεταμένη αὐτοκρατορία πού ἐξουσίαζε ὁλόκληρη τήν ἀνατολική Μεσόγειο. Τώρα περιορίστηκε σέ ἕνα μεγάλο τμήμα τῆς Βαλκανικῆς καί τῆς Μ. Ἀσίας.

Ἐπίσης ἀλλά, ἂν ἔχασε σέ ἕκταση, ἔγινε περισσότερο ἑλληνικό, γιατί περιορίστηκε σέ ἐδάφη πού τά κατοικοῦσαν ὀρθόδοξοι χριστιανοί, ἑλληνικῆς καταγωγῆς οἱ περισσότεροι ἢ ἑξελληνισμένοι. Στά χρόνια τῶν διαδόχων τοῦ Ἡρακλείου ἡ ἑλληνική γίνεται ἐπίσημη γλῶσσα τοῦ κράτους καί χρησιμοποιεῖται παντοῦ: στήν ἀγορά, στό στρατό, στά δημόσια ἔγγραφα, στά νομίσματα. Οἱ κάτοικοι ἐξακολουθοῦσαν νά λέγονται Ρωμαῖοι, ἀλλά ἔνωσαν τούς ἑαυτούς τους πιο πολύ πολίτες ἑνός κράτους στή βάση τοῦ ἑλληνικοῦ.

ΤΟ ΗΞΕΡΕΣ ΑΥΤΟ;

Ὁ Ἀκάθιστος Ὕμνος

Ὁ Ἀκάθιστος Ὕμνος χωρίζεται σέ 24 μέρη, ὅσα εἶναι καί τὰ γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου, καί εἶναι ἀφιερωμένοι στήν Παναγία. Στήν ἀρχή τῶν περισσότερων στίχων ἐπαναλαμβάνεται ἡ λέξη «χαῖρε» καί τὰ περισσότερα μέρη τελειώνουν μέ τή φράση «χαῖρε, Νύμφη, ἀνύμφευτε». Κατά διαστήματα ἐπαναλαμβάνεται καί τό γνωστό δοξαστικό τροπάριο: «Τῆ Ὑπερμάχῳ Στρατηγῷ τά νικητήρια, ὡς λυτρωθεῖσα τῶν δεινῶν εὐχαριστήρια ἀναγράφω Σοι ἡ Πόλις Σου, Θεοτόκε. Ἄλλ' ὡς ἔχουσα τό κράτος ἀπροσμάχητον, ἐκ παντοίων με κινδύνων ἐλευθέρωσον, ἵνα κράζω Σοι· Χαῖρε, Νύμφη, ἀνύμφευτε». Σέ μετάφραση τό τροπάριο αὐτό λέει: «Ἐγώ ἡ πόλις Σου, Θεοτόκε Στρατηγέ, σέ Σένα πού μέ υπεράσπισες χρωστῶ τή νίκη καί Σοῦ ἀπευθύνω τίς εὐχαριστίες μου, γιατί γλίτωσα ἀπό τόν κίνδυνο. Καί ἐπειδὴ ἔχεις δύναμη ἀκαταμάχητη, ἀπάλλαξέ με ἀπό κάθε λογῆς κινδύνους, γιά νά μπορῶ νά σοῦ φωνάζω: Χαῖρε, Νύμφη, ἀνύμφευτε».

Τό ὑγρό πῦρ

Τό «ὑγρό πῦρ» ἦταν κρατικό μυστικό, γι' αὐτό καί δέ γνωρίζουμε πολλά πράγματα γιά τή σύνθεση καί τή χρησιμοποίησή του. Φαίνεται ὅτι ἀνακάτευαν διάφορες εὐφλεκτες οὐσίες, πίσσα, θειάφι, νίτρο, νάφθα, κ.ἄ. καί τίς ἐκσφενδόνιζαν ἀναμμένες ἐναντίον τῶν ἐχθρικῶν πλοίων μέ μακριούς σωλήνες. Ὑπῆρχαν εἰδικά πλοῖα γι' αὐτή τή δουλειά, τά «κακκαβοπυρφόρα», πού εἶχαν «κακκάβια», δηλ. μεγάλες χύτρες γεμάτες ἀπ' αὐτό τό ὑγρό. Τά πλοῖα αὐτά πρέπει νά ἔμοιαζαν μέ τά νεότερα πυρπολικά, σάν ἐκεῖνα πού χρησιμοποίησε ὁ Κανάρης.

Ἄραβες καί μωαμεθανισμός

— Πρὶν γίνουν μωαμεθανοί, οἱ Ἄραβες λάτρευαν διάφορους μετεωρίτες λίθους καί ἰδιαίτερα ἓναν πού βρισκόταν στή *Μέκκα*, μέσα σ' ἓνα τετράγωνο κτίσμα, γνωστό μέ τό ὄνομα *Κααβά*. Τό προσκύνημα τοῦ *Κααβά* τό διατήρησε καί ὁ *Μωάμεθ*.

— Οἱ μουσουλμάνοι πίστευαν στό *κισμέτ*, στή μοίρα ἢ τό πε-

πρωμένο. Πίστευαν δηλ. ότι τό μέλλον του ανθρώπου είναι προαποφασισμένο από τό Θεό. Αυτό έκανε τούς πολεμιστές του ισλάμ νά όρμουν άσυλλόγιστα στη μάχη.

— Όσοι λαοί δέν πρόβαλλαν αντίσταση έβρισκαν καλή μεταχείριση από τούς μουσουλμάνους. Τό κράτος του ισλάμ τούς άφηνε κάποια αυτόδιοίκηση καί κάποιες έλευθερίες στη θρησκεία καί τή γλώσσα, Τούς ύποχρέωναν μόνο νά πληρώνουν *δυό* λογίων *φόρους*: τόν κτηματικό καί τόν κεφαλικό.

— Μετά τήν ύποδούλωσή τους στους Άραβες, οί περισσότεροι Αιγύπτιοι πού ήταν μονοφυσίτες χριστιανοί, άσπάστηκαν τό μωαμεθανισμό. Λίγοι μόνο έμειναν πιστοί στη χριστιανική θρησκεία καί αυτοί όνομάζονται *κόπτες*.

— Σήμερα ό *Μωαμεθανισμός* έχει πάνω από 300 έκατομμύρια πιστούς σέ όλο τόν κόσμο καί έρχεται ή δεύτερη θρησκεία μετά τό χριστιανισμό σέ αριθμό πιστών.

Ό πολιτισμός τών Άράβων

— Οί Άραβες έχουν νά παρουσιάσουν ώραία δείγματα πολιτισμού σέ όλους τούς τομείς. Μεγάλες προόδους σημείωσαν στις *έπιστήμες* (μαθηματικά, άστρονομία, ιατρική, χημεία). Οί αριθμοί πού χρησιμοποιούμε έχουν *ινδοαραβική* προέλευση. Άραβικές είναι οί λέξεις *άλγεβρα, χημεία, ζενίθ καί ναδίρ*. Στίς καλές τέχνες περίφημα είναι τά *ιερά τεμένη* καί τά *ανάκτορά τους* μέ τούς πολύχρωμους κίονες, τά τόξα καί τά διακοσμητικά *άραβουργήματα*, πού ήταν ανάγλυφα ή δαντελωτά σχέδια πάνω σέ μαρμαροκονίαμα ή ξύλο στά ταβάνια, στους τοίχους καί στις άψίδες τών θυρών. Μεγάλη ανάπτυξη γνώρισε επίσης ή *άραβική βιοτεχνία* πορσελάνης, ταπητουργίας, κατεργασίας μετάλλων, δέρματος, ξύλου, ύφασμάτων κτλ., μέ τά όνομαστά *δαμασκιά σπαθιά, τίς μουσελίνες κ. ά.* Τέλος οί Άραβες ανέπτυξαν τή γεωργική καί άρδευτική τέχνη καί διέδωσαν στην Εύρώπη φυτά τής Άνατολής, όπως τό ζαχαροκάλαμο, τό ρύζι, τή μουριά, τά φασόλια, τό μπαμπάκι, τή βερικοκιά κ. ά. καί έκαμαν γνωστή τή χρήση τής ναυτικής πυξίδας, τής πυρίτιδας καί του χάρτη, πού τά έμαθαν από τούς Άσιάτες.

— Άραβες ήταν οί πρώτοι *άλχημιστές*, κάτι μεταξύ μάγων καί έπιστημόνων, πού ζητούσαν νά βρούν τή *φιλοσοφική λίθο*, δηλ. ένα ύλικό πού θά μετέτρεπε όλα τά μέταλλα σέ χρυσό, καί τό έλι-

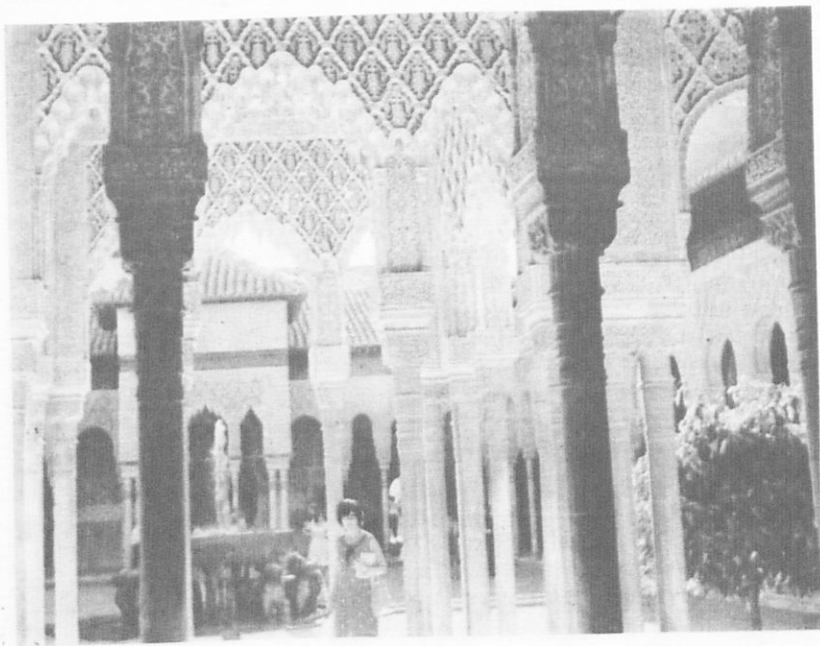
ξίριο τῆς μακροβιότητος, δηλ. ἓνα φάρμακο πού θά διατηροῦσε πάντα νέο τόν ὄργανισμό. Ἐπό τήν ἀλχημεία ξεπήδησε ἡ ἐπιστήμη τῆς χημείας.

— Ἀραβικά εἶναι τά «Παραμύθια τῆς Χαλιμάς» ἢ οἱ «Χίλιες καί μία νύχτες».

— Στήν Κορδοῦη τῆς Ἰσπανίας ἓνας ἀπό τοῦς χαλίφες τῆς Ἰδρυσε πλούσια βιβλιοθήκη ἀπό 60.000 τόμους (10ος αἰ.)

— Τά πιό ὀνομαστά ἀνάκτορα ἦταν τῆς Ἀλάμπρας στή Γρανάδα καί τοῦ Ἀλκαζάρ στή Σεβίλλη τῆς Ἰσπανίας (13ος καί 14ος αἰ.). Ἐνῶ ἀπ' ἔξω ἔμοιαζαν μέ φρούρια, στό ἐσωτερικό εἶχαν περίπτερα, αὐλές, δεξαμενές, πίδακες κτλ. Τά ταβάνια τῶν δωματίων ἦταν ἀπό πολύτιμο ξύλο διακοσμημένο μέ χρυσάφι, ἀσημί, σμάλτο καί πολύτιμα πετράδια. Περίφημες ἔχουν μείνει ἡ αἶθουσα τῶν πρεσβευτῶν καί ἡ αὐλή τῶν λεόντων.

Ἡ αὐλή τῶν λεόντων στήν Ἀλάμπρα τῆς Ἰσπανίας

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

Άκροστιχίδα «οί άγνωστοι Χ»

1. Χ _ _ _ _ _
2. Χ _ _ _ _ _
3. Χ _ _ _ _ _
4. Χ _ _ _ _ _
5. Χ _ _ _ _ _
6. Χ _ _ _ _ _

1. Μ' αυτό τό όνομα είναι πιό γνωστός ό 'Ακάθιστος "Υμνος.
2. Τών Ρώσων λεγόταν τσάρος, τών Αράβων....
3. Αύτός πού πήγε νά κάμει ό,τι καί ό πρόγονός του Δαρείος.
4. Βρισκόταν άπέναντι στην Κωνσταντινούπολη.
5. Τοποτηρητής του Μωάμεθ.
6. 'Επιστήμη πού χρωστάει πολλά στους "Αραβες.

2) Συλλαβόγριφος τών ΡΑ

- 1) _ ΡΑ _ _ _ _ _
- 2) _ ΡΑ _ _ _ _
- 3) _ ΡΑ _ _ _ _ _
- 4) _ ΡΑ _ _ _ _ _
- 5) _ _ ΡΑ _ _ _ _
- 6) _ _ _ ΡΑ
- 7) _ _ _ _ ΡΑ
- 8) _ _ _ _ ΡΑ

- 1) Θυμίζει τό Μ. 'Αλέξανδρο.
- 2) 'Από καμηλιέρηδες τής έρήμου έγιναν κοσμοκράτορες.
- 3) Σκαλιστά διακοσμητικά σχέδια τών 'Αράβων.
- 4) Στην πόλη αυτή τής 'Ισπανίας έχτισαν οι "Αραβες ένα από τά ωραιότερα ανάκτορά τους.

- 5) Είναι για τούς μουσουλμάνους ό,τι για τούς χριστιανούς τό Εύαγγέλιο.
- 6) 'Από τή Μέκκα στή Μεδίνα.
- 7) "Ενα από τά ώραιότερα ανάκτορα τών 'Αράβων.
- 8) Κλάδος τών μαθηματικῶν πού τίς βάσεις του έβαλαν οί "Αραβες.

3) Τί θυμάσαι από τήν εποχή του 'Ηράκλειου;

- 'Ο πατέρας του 'Ηράκλειου ήταν έξαρχος στήν Κ _____
- 'Ο πατριάρχης Σ _____ καί ό μάγιστρος Β _____ φάνηκαν αντίξοιοι του 'Ηράκλειου.
- 'Η άποφασιστική μάχη εναντίον τών Περσῶν έγινε κοντά στήν άρχαία Ν _____
- Τήν ειρήνη μέ τούς Βυζαντινούς έκλεισε ό βασιλιάς τών Περσῶν Σ _____ καί ό 'Ηράκλειος πήρε πίσω τόν Τ _____ Σ _____
- Στή Σεβίλλη καί τή Γρανάδα έχτισαν οί "Αραβες τά ανάκτορα 'Α _____ καί 'Α _____ μέ τήν περίφημη αίθουσα τών π _____ καί τήν αὐλή τών λ _____
- 'Ονομαστά έμειναν τά άραβικά δ _____ σπαθιά καί τά ύφάσματα μ _____
- Στήν πολιορκία τής Κωνσταντινούπολης από τούς "Αραβες οί Βυζαντινοί χρησιμοποίησαν τό φοβερό όπλο ύ _____ π _____ πού έφευρέτης του ήταν ό μηχανικός Κ _____
- "Όταν βασίλευε ό Κωνσταντίνος ό Πωγωνάτος, ανάμεσα στό Δούναβη καί τόν Αίμο έγκαταστάθηκαν οί Β _____

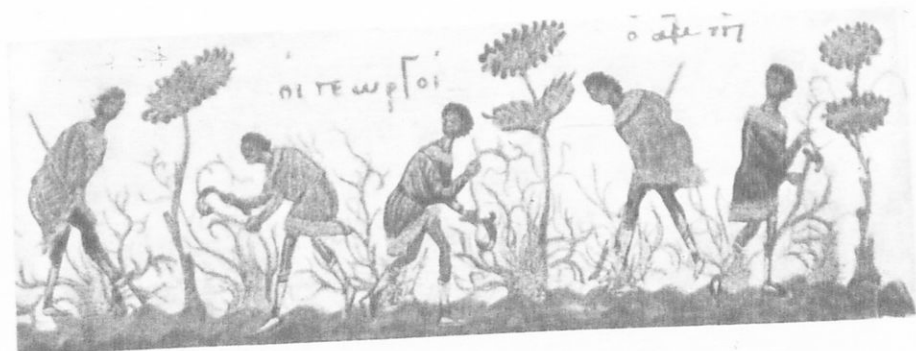
(Σέρργιος - Ἀλάμπρα - Ἀλκαζάρ - Καρχηδόνα - Βῶνος - Νινευή - Τίμιο Σταυρό - Πρεσβευτῶν - Λεόντων - Βούλγαροι - δαμασκιὰ - μουσελίνας - ὑγρό πῦρ - Καλλίνικος - Σιρός).

4) Ὑπέρ ἢ ἐναντίον;

Ἀπό τὰ παρακάτω γεγονότα ἄλλα ἦταν ὑπέρ τοῦ Βυζαντίου, δηλ. στερέωναν τὴ δύναμή του, καὶ ἄλλα ἦταν ἐναντίον του, δηλ. τό ἔφερναν σέ δύσκολη θέση. Διάβασέ τα καὶ βάλε μπροστά ἀπό τό καθένα Υ (ὑπέρ) ἢ Ε (ἐναντίον).

- Ὁ Φωκᾶς στάθηκε ἀνίκανος καὶ ἐγκληματικός αὐτοκράτορας.
- Ὁ Ἡράκλειος ἔδωξε τοὺς Πέρσες ἀπό τίς ἀνατολικές βυζαντινές ἐπαρχίες.
- Οἱ πόλεμοι τοῦ Ἡράκλειου ἐναντίον τῶν Περσῶν ἐξάντλησαν καὶ τίς δύο αὐτές δυνάμεις, πού ἔτσι δέν μπόρεσαν νά σταματήσουν τὴν προέλαση τῶν Ἀράβων.
- Οἱ μονοφυσίτες χριστιανοὶ τῆς Μέσης Ἀνατολῆς καὶ τῆς Αἰγύπτου πού ἦταν δυσαρεστημένοι μέ τὴ βυζαντινὴ διοίκηση, πῆγαν εὐκόλα μέ τό μέρος τῶν Ἀράβων.
- Οἱ κάτοικοι τῆς Πόλης, μέ τὴν ἀποφασιστικὴ τους ἄμυνα καὶ τίς ἐλπίδες τους στήν Ὑπέρμαχο Στρατηγό, ἀπέκρουσαν τὴν ἐπίθεση τῶν Ἀράβων.
- Μέ τό ὑγρό πῦρ τοῦ Καλλίνικου ἡ Κωνσταντινούπολη δύο φορές σώθηκε ἀπό τοὺς Ἀραβες.
- Ἡ ἐγκατάσταση τῶν Βουλγάρων ἀνάμεσα στό Δούναβη καὶ τόν Αἴμο ἦταν ἓνα δυσάρεστο γεγονός γιὰ τό Βυζάντιο.

5

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΙΣΑΥΡΩΝ ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΝΕΧΙΣΤΕΣ ΤΟΥΣ (717 — 867 μ.Χ)

Ίδρυτής της δυναστείας των Ίσαύρων ήταν ο Λέων Γ'. Η σειρά αυτή των αυτοκρατόρων ονομάστηκαν Ίσαυροι, γιατί η καταγωγή τους ήταν από την Ίσαυρία της Μ. Ασίας. Όταν ο Λέων ανέβηκε στο θρόνο, το Βυζάντιο περνούσε μία κρίσιμη περίοδο άναρχίας.

Ο Λέων είχε μεγάλες ικανότητες. Σταμάτησε την άναρχία και έβαλε τάξη στο στρατό και στη διοίκηση. Στη νομοθεσία έκαμε μία συμπληρωματική συλλογή νόμων, την Έκλογή, που ήταν πιο δίκαιοι για το λαό.

Για να είναι πιο άποτελεσματική η διοίκηση, χώρισε το κράτος σε περισσότερα και μικρότερα διοικητικά τμήματα, με έπικεφαλής στρατηγούς- διοικητές. Και για να είναι πιο άποτελεσματική η άμυνα του κράτους, μοίρασε στους στρατιώτες των συνόρων μικρές έκτάσεις γης («στρατιωτόπια», όπως ονομάστηκαν) για να τά καλλιεργούν και να είναι άφοσιωμένοι στην υπεράσπιση της πατρίδας.

Με άναδιοργανωμένο το στρατό και το κράτος ο Λέων έξου-

Βυζαντινά νομίσματα με τὸ Λέοντα Γ' καὶ τὴ γυναίκα του

δετέρωσε τὸν ἀραβικὸ κίνδυνο καὶ ἄρχισε μιά σειρά ἀπὸ ἐπιθετικὸς πολέμους ἐναντίον τῶν Ἀράβων ἐπιδρομῶν.

Παράλληλα, θέλησε νὰ κάμει μιά μεταρρύθμιση στὴ χριστιανικὴ λατρεία καὶ στὰ πράγματα τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ μεταρρύθμιση ὅμως αὐτὴ εἶχε ἀποτέλεσμα νὰ δημιουργηθεῖ μεγάλος διχασμὸς στὸ Βυζάντιο.

Τὸ ἔργο τοῦ Λέοντα Γ' συνέχισε καὶ συμπλήρωσε ὁ γιὸς καὶ συμβασιλέας του Κωνσταντῖνος ὁ Ε' καὶ μερικοὶ ἀκόμη ἱκανοὶ αὐτοκράτορες πού διαδέχτηκαν τοὺς Ἰσαύρους.

1. Οἱ Βυζαντινοὶ ἀναχαιτίζουν τὴν ὀρμὴ τῶν Ἀράβων

Στὸ προηγούμενο κεφάλαιο μᾶς δόθηκε ἡ εὐκαιρία νὰ μιλήσουμε γιὰ τὴ *δεύτερη πολιορκία τῆς Κωνσταντινούπολης* ἀπὸ τοὺς Ἀραβες. Αὐτὴ ἐγίνε τὸ 717 καὶ κράτησε ἕνα χρόνο. Ἡ Κωνσταντινούπολη χρωστάει τὴ σωτηρία τῆς στὸ Λέοντα Γ' τὸν Ἰσαυρο, πού εἶχε γίνε αὐτοκράτορας ἐκείνη τὴ χρονιά. Ἡ ἀποκρουση τῶν Ἀράβων στὴν Κωνσταντινούπολη θεωρεῖται κοσμοϊστορικὸ γεγονός, γιὰ τὸ στάθηκε φραγμὸς στὴν προέλασή τους πρὸς τὴν Εὐρώπη. Δίκαια λοιπὸν κάποιος ἱστορικὸς παραλληλίζει τὸ Λέοντα μὲ τὸ Μιλτιάδη, πού ἀναχαιτίζει τὴν ὀρμὴ

τῶν Περσῶν στό Μαραθῶνα. Λίγα χρόνια ἀργότερα οἱ Ἄραβες ἐπιχείρησαν νά περάσουν στήν Εὐρώπη ἀπό τήν Ἰσπανία, ἀλλά νικήθηκαν ἀπό τούς Φράγκους σέ μιά μάχη στή Γαλλία. Οἱ δύο αὐτές ἤττες τῶν Ἀράβων ἔσωσαν τήν Εὐρώπη ἀπό τόν ἰσλαμικό κίνδυνο.

Μετά τήν ἀπόκρουση τῶν Ἀράβων στήν Κωνσταντινούπολη, ὁ Λέων μετέφερε τόν πόλεμο στή Μ. Ἀσία καί στή Μεσόγειο, ὅπου οἱ Ἄραβες συνέχιζαν τίς ἐπιδρομές τους. Τό 740 δόθηκε μιά μάχη στή *Φρυγία*, πού τήν κέρδισαν οἱ Ἰσαυροί, πατέρας καί γιός. Ἐπειτα ἀπό αὐτό οἱ Ἄραβες ὑποχρεώθηκαν νά ἀποσυρθοῦν ἀπό ὀλόκληρη τή Μ. Ἀσία.

Ξαναφάνηκαν πάλι, ὅταν ἔμαθαν ὅτι μιά γυναίκα κυβερνοῦσε τό Βυζάντιο. Ἐφθασαν μάλιστα ὡς τή Χρυσούπολη, ἀπέναντι ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη, ὅπως ἄλλοτε οἱ Πέρσες. Ἡ Εἰρήνη ἢ Ἀθηναία ἀναγκάστηκε νά κλείσει εἰρήνη μαζί τους μέ τήν ὑποχρέωση νά πληρώνει βαρῦ ἐτήσιο φόρο (783).

Μερικές δεκαετίες ἀργότερα Ἄραβες πειρατές ἀπό τήν Ἰσπανία, γνωστοί μέ τό ὄνομα *Σαρακηνοί* ἢ *Ἀγαρηνοί*, κατέλαβαν τήν *Κρήτη* (824) καί ἔκαμαν πρωτεύουσα τό *Χάνδακα*, τό σημερινό Ἡράκλειο. Ἄλλοι Ἄραβες ἀπό τά παράλια τῆς βόρειας Ἀφρικῆς κατέλαβαν ἀργότερα τή Σικελία, τή Σαρδηνία καί τήν Κορσική. Ὅλοι αὐτοί μέ τίς πειρατικές τους ἐπιδρομές ἔγιναν ὁ φόβος καί ὁ τρόμος τῆς Μεσογείου καί τῶν ἐλληνικῶν θαλασσῶν. Τό ἀποτέλεσμα ἦταν νά μὴν ὑπάρχει πιά ἀσφάλεια γιά τά ἐμπορικά καράβια τοῦ Βυζαντίου.

Στή στεριά ὁ πόλεμος μέ τούς Ἄραβες φούντωσε πάλι, ὅταν βασιλεψε στήν Κωνσταντινούπολη ὁ Θεόφιλος. Ἐπειτα ἀπό δύο νικηφόρες ἐκστρατεῖες ὁ Θεόφιλος προχώρησε μέσα στά ἀραβικά ἐδάφη καί κατέστρεψε τή *Σωζόπετρα*, πατρίδα τοῦ χαλίφη. Αὐτό ξεσήκωσε τήν ἱερή μανία τῶν Ἀράβων, πού ἐκδικήθηκαν τό Θεόφιλο καταστρέφοντας μέ τή σειρά τους τό *Ἀμόριο*, ἰδιαίτερη πατρίδα τῆς οἰκογένειας τοῦ αὐτοκράτορα.

Τούς ἀγῶνες ἐναντίον τῶν Ἀράβων συνέχισε ὁ Μιχαήλ ὁ Γ', τελευταῖος αὐτοκράτορας τῆς περιόδου πού ἐξετάζουμε. Σέ μιά ἀπό τίς μάχες ἐκεῖνες ὁ στρατηγός του *Πετρωνάς* τσάκισε τούς Ἄραβες κοντά στόν ποταμό *Ἄλη Μ. Ἀσίας* (863). Αὐτή τήν ἐποχή πρωτοφανερόνται καί τά ἀκριτικά τραγούδια, τραγούδια

ЦРЪМНА КРАИЛЪ ГРЪКО. М. КРАИЛЪ
 БЪ ВЪ АРЪТЪ ВЪ КИ ВЪ МЪ КЪ ТЪ СЪ ВЪ АΖΗΤ.

Ἡ καταδίωξη τοῦ Κρούμου ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα Λέοντα Ε΄
 (Μικρογραφία ἀπὸ χειρόγραφο)

λαϊκά πού περιγράφουν τὴν παλικαριά τῶν ἀκριτῶν, δηλ. τῶν
 πολεμιστῶν πού φυλάνε τὰ σύνορα.

2. Οἱ Βυζαντινοὶ ἀντιμέτωποι μὲ τοὺς Βουλγάρους. Ἐμφάνιση τῶν Ρώσων

Οἱ Βούλγαροι, πού ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Πωγωνάτος τοὺς ἄφη-
 σε, ὅπως εἶδαμε, νά ἐγκατασταθοῦν ἀνάμεσα στοῦ Δούναβη καί
 τὸν Αἴμο, δέν ἄρρησαν νά δείξουν τίς ἀρπακτικές καί κατακτητι-
 κές τους διαθέσεις. Ἀπὸ ἐδῶ καί πέρα καί γιὰ πολὺν καιρὸ, ὅπως
 θά δοῦμε, οἱ Βούλγαροι γίνονται ὁ πιο ἐπιφοβὸς ἐχθρὸς τοῦ Βυ-
 ζαντίου. Γιὰ νά τοὺς φράξουν τὸ δρόμο πρὸς τὴν Κωνσταντι-
 νούπολη καί τὰ ἑλληνικά ἀκρογιάλια, οἱ Βυζαντινοὶ ἔκαμαν ἀπα-
 νωτοὺς πολέμους, πού κράτησαν μὲ διακοπές περισσότερο ἀπὸ
 δυὸ αἰῶνες. Ἡ ἀλύγιστη ἐπιμονή καί οἱ θυσίες τῶν Βυζαντινῶν
 ἔσωσαν τὴ βυζαντινὴ Ἑλλάδα ἀπὸ τὸ νέο κίνδυνο.

Ὁ Κωνσταντῖνος ὁ Ε΄, γιὰ νά ἀσφαλίσαι τὰ βόρεια σύνορα

του, μετέφερε στρατιώτες από τη Μ. Ἀσία και τους εγκατέστησε εκεί. Οί Βούλγαροι τότε βρήκαν αφορμή, για να κινηθούν εναντίον του Βυζαντίου. Μέσα σε είκοσι χρόνια ο Κωνσταντίνος ἔκαμε ἑννέα ἐκστρατείες ἐναντίον τους και είχε σημαντικές νίκες, μιά στό *φρούριο τῶν Μαρκελλῶν* και ἄλλη στήν Ἀγχιάλο. *Πέθανε στήν τελευταία του ἐκστρατεία*. Για τους ἀγῶνες του αὐτοῦς ἐναντίον τῶν Βουλγάρων ἕνας ἱστορικός τόν ὀνομάζει «*πρῶτο βουλγαροκτόνο*».

Πιό ἐπικίνδυνοι ἔγιναν οί Βούλγαροι ὅταν ὁ ἀρχηγός τους ἦταν ὁ *Κροῦμος*. Δυό φορές ἐπιχείρησε ὁ αὐτοκράτορας *Νικηφόρος ὁ Α'* νά τους ἀναχαιτίσει, ἀλλά νικήθηκε, χάνοντας μάλιστα και τή ζωή του. Ὁ Κροῦμος προχώρησε ἐπιδεικτικά ὡς ἔξω ἀπό τά τεῖχη τῆς Κωνσταντινούπολης και στήν ἐπιστροφή του ρήμαξε τή Θράκη. Μόνο ὁ *Λέων Ε'* ὁ Ἀρμένιος φάνηκε ἰκανότερός του και τόν νίκησε στή *Μεσημβρία*. Ὁ Κροῦμος πληγώθηκε και πέθανε ἀπό τό τραῦμα του. Ὁ διάδοχός του ἔκλεισε εἰρήνη μέ τό Βυζάντιο, πού κράτησε κάμποσα χρόνια.

Στά χρόνια τοῦ *Μιχαήλ τοῦ Γ'* ἕνας ἄλλος λαός τοῦ βορρᾶ, οἱ *Ρῶσοι*, ἐμφανίζονται στά παράλια τοῦ Εὐξείνου Πόντου και κάνουν μέ τό στόλο τους μιά ἀποτυχημένη προσπάθεια νά πάρουν τήν Κωνσταντινούπολη (860).

3. Οί Σλάβοι και οί Βούλγαροι γίνονται χριστιανοί

Οί Σλάβοι πολλές φορές ἀπασχόλησαν τό Βυζάντιο ἀπό τά χρόνια ἀκόμα τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Οί Σλάβοι ἦταν νομάδες βοσκοί και τους παρέσυρε τό κύμα τῶν Ἀβάρων στίς ἐπιδρομές τους ἐναντίον τῆς Θεσσαλονίκης και τῆς Κωνσταντινούπολης. Μέ τόν καιρό ἐγκαταστάθηκαν στά νότια τοῦ Δούναβη. Μεμονωμένες ὀμάδες Σλάβων μέ τά κοπάδια τους κατέβηκαν εἰρηνικά ὡς κάτω στήν Ἑλλάδα κι ἔπιασαν ἀκατοίκητες ὄρεινές περιοχές.

Χριστιανοί ἀρχισαν νά γίνονται οί Σλάβοι τόν 9ο αἰῶνα, ὅταν ὁ ἡγεμόνας τοῦ σλαβικοῦ κράτους τῆς Μοραβίας (σημερινῆς Τσεχοσλοβακίας) *Ρατισλάβος* ζήτησε ἀπό τόν αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου νά τοῦ στείλει ἱεραπόστολους γι' αὐτό τό σκοπό. Τό ἔργο τοῦ ἐκχριστιανισμοῦ τῶν Σλάβων ἀνέλαβαν δυό Ἕλληνες καλόγεροι, τ' ἀδέλφια *Κύριλλος και Μεθόδιος*. Οἱ δύο αὐτοί καλόγεροι, πού ἦταν πολύ μορφωμένοι, ἔκαμαν τό σλαβικό ἀλφά-

Τό βάπτισμα τῶν Βουλγάρων (Μικρογραφία ἀπό χειρόγραφο)

βητο χρησιμοποιώντας κεφαλαῖα ἑλληνικά γράμματα καί μετέφρασαν στά σλάβικα τό Εὐαγγέλιο καί τά βιβλία τῆς λειτουργίας. Αὐτό τό ἀλφάβητο ἔχουν καί σήμερα ὅλοι οἱ σλαβικοί λαοί· αὐτό τοὺς βοήθησε νά προκόψουν καί στά γράμματα. Μέ τόν καιρό ὅσοι εἶχαν ἐγκατασταθεῖ στήν Ἑλλάδα ἀφομοιώθηκαν ἀπό τοὺς ντόπιους "Ἕλληνες καί ἔγιναν ἓνα μαζί τους.

Τήν ἴδια ἐποχή μέ τοὺς Σλάβους γίνονται χριστιανοί καί οἱ Βούλγαροι. Ὁ βασιλιάς τους Βόγορης βαπτίσθηκε χριστιανός καί πῆρε τό χριστιανικό ὄνομα Μιχαήλ. Τόν βάπτισε μάλιστα ὁ ἴδιος ὁ αὐτοκράτορας Μιχαήλ ὁ Γ'. Τό παράδειγμα τοῦ βασιλιᾶ τους ἀκολούθησαν ὅλοι οἱ Βούλγαροι ὑπήκοοι, ἄλλοι μέ τή θέλησή τους καί ἄλλοι μέ ἐξαναγκασμό.

Γιά τήν εὐεργεσία αὐτή τοῦ Κύριλλου καί τοῦ Μεθόδιου οἱ Σλάβοι καί οἱ Βούλγαροι τοὺς θεωροῦν ἀποστόλους τους.

4. 'Η εικονομαχία, μιά θρησκευτική διαμάχη πού διχάζει τούς Βυζαντινούς

'Η βυζαντινή αυτοκρατορία από τότε πού ιδρύθηκε καί για πολλούς αιώνες αντιμετώπισε πολλές δοκιμασίες, όπως είδαμε, από τίς χριστιανικές αίρέσεις. Κάποτε οί αίρέσεις σταμάτησαν. Παρουσιάστηκε όμως ένα άλλο θρησκευτικό ζήτημα, σχετικό μέ τή σημασία τών εικόνων στή χριστιανική λατρεία.

Οί πρώτοι χριστιανοί δέν είχαν *εικόνες*. Οί εικόνες χρησιμοποιήθηκαν αργότερα στή διακόσμηση τών ναών. Μέ τόν καιρό έγιναν οί ίδιες αντικείμενο λατρείας, μαζί μέ τά λείψανα τών αγίων καί άλλα χριστιανικά κειμήλια. Αύτή ή κατάσταση έδινε επιχειρήματα στους Άραβες, πού ύποστήριζαν ότι ό χριστιανισμός είναι μιά ειδωλολατρική καί πολυθεϊστική θρησκεία.

Τό ίδιο έγινε καί μέ τά *μοναστήρια*. Στήν αρχή ήταν λίγα καί προορίζονταν για όσους αποφάσιζαν νά εγκαταλείψουν τά εγκόσμια καί νά περάσουν μιά στερημένη, ασκητική ζωή, αφιερωμένη στό Θεό. Σιγά σιγά πλήθυναν, απόχτησαν μεγάλες περιουσίες από δωρεές πιστών καί σέ πολλές περιπτώσεις κατόντησαν διέξοδος για χιλιάδες νέους, πού ήθελαν νά αποφύγουν τή στρατιωτική θητεία, τή εργασία καί τή φορολογία. Άλλά μ' αυτό τόν τρόπο τό κράτος ζημίωνε από πολλές πλευρές. Άκόμα οί καλόγεροι, πού δέν ήθελαν τίποτα νά αλλάξει, ξεσήκωναν τό λαό καί έφερναν άναστάτωση στό κράτος.

Πολλοί μορφωμένοι άνθρωποι δέν ήταν εύχαριστημένοι από όλη αύτή τήν κατάσταση. "Όταν λοιπόν έγινε αυτοκράτορας ό *Λέων Γ' ό 'Ισαυρος*, θέλησε νά κάμει μιά μεταρρύθμιση για τό καλό του κράτους. Τό κακό ήταν ότι από τό ένα άκρο πήγε στό άλλο. Άντί νά διαφωτίσει τό λαό για τίς ύπερβολές τής εικονολατρίας, απαγόρευσε τήν προσκύνηση τών εικόνων καί διέταξε (730) νά κρεμαστούν ψηλότερα στίς εκκλησίες, ώστε νά μήν τίς φτάνουν οί πιστοί, ή καί νά καταστραφούν. Πιο σκληρή άκόμα τακτική άκολούθησε ό γιός του Κωνσταντίνος ό Ε', πού έκλεισε πολλά μοναστήρια καί κυνήγησε τούς φανατικούς καλόγερους.

Τό αποτέλεσμα ήταν νά ξεσηκωθεί μεγάλο μέρος του κλήρου καί του λαού καί οί Βυζαντινοί νά χωριστούν σέ δυό αντιμαχόμενες παρατάξεις, τούς *εικονομάχους* καί τούς *εικονολάτρες*, πού πολλές φορές ήρθαν σέ σύγκρουση μεταξύ τους.

Ἡ εἰκονομαχία πού κράτησε περισσότερο ἀπό ἕναν αἰῶνα, ἔδωσε τήν εὐκαιρία νά ξεκαθαριστοῦν τά πράγματα γύρω ἀπό τή λατρεία τῶν εἰκόνων καί τόν προορισμό τῶν μοναστηριῶν. Ἀπό τό ἄλλο μέρος ζημίωσε πολύ τό Βυζάντιο, γιατί ἀτάθηκε αἰτία: α) νά γίνουν πολλές ἐσωτερικές ἀναστατώσεις· β) νά καταστραφοῦν πολλά ἔργα τέχνης, εἰκόνες καί ψηφιδωτά· καί γ) νά ψυχρανθοῦν οἱ σχέσεις μέ τή Δυτική Ἐκκλησία καί νά χάσει τό Βυζάντιο τίς πόλεις τῆς κεντρικῆς Ἰταλίας, ὅπως θά δοῦμε παρακάτω.

5. Τό σχίσμα τῶν Ἐκκλησιῶν καί ἡ ἀποξένωση ἀπό τή Δύση

Ὑπῆρχαν ἀπό παλιότερα ὀρισμένες διαφορές σέ θέματα πίστεως καί λατρείας ἀνάμεσα στίς Ἀνατολικές Ἐκκλησίες καί τή Ρωμαιοκαθολική. Ἀλλά ἐκεῖνο πού ἔβαλε σέ κίνδυνο τήν ἐνότητα τῶν Ἐκκλησιῶν ἦταν ἡ ἀξίωση τοῦ *πάπα* (δηλ. τοῦ πατριάρχου τῆς Ρώμης) νά ἔχει τά πρωτεῖα ἀνάμεσα σέ ὅλους τοὺς πατριάρχους. Τά πράγματα χειροτέρεψαν τήν ἐποχή τῆς εἰκονομαχίας. Ὁ πάπας, πού δέ συμφωνοῦσε μέ τοὺς εἰκονομάχους, ξεσήκωσε τίς βυζαντινές πόλεις τῆς Ἰταλίας καί σ' αὐτό ἐπάνω ζήτησε τή βοήθεια τῶν Λομβαρδῶν. Ἔτσι χάθηκαν οἱ πόλεις τῆς κεντρικῆς Ἰταλίας.

Σ' ἀπάντηση ὁ *Λέων ὁ Γ' ὁ Ἰσαυρος* προσάρτησε τίς Ἐκκλησίες τῆς Κάτω Ἰταλίας, τῆς Σικελίας καί τῆς Ἑλλάδας στό Πατριαρχεῖο τῆς Κωνσταντινούπολης. Αὐτό ἔγινε αἰτία νά στραφοῦν οἱ πάπες πρὸς τοὺς *Φράγκους*, πού ἡ δύναμή τους ὄλο καί μεγάλωνε. Ἡ στροφή πρὸς τοὺς Φράγκους πῆρε καί ἐπίσημη μορφή ὅταν στά 800 ὁ ἴδιος ὁ πάπας ἔσπεψε τό βασιλιά τῶν Φράγκων *Καρλομάγνο (Κάρολο τό Μέγα)* μέ τό στέμμα τοῦ αὐτοκράτορα τῶν Ρωμαίων.

Ἡ κατάσταση χειροτέρεψε ἀκόμα περισσότερο, ὅταν πατριάρχης στήν Κωνσταντινούπολη ἔγινε ὁ *Φώτιος*. Ὁ πάπας, ἐπειδὴ θεώρησε ὅτι ἡ ἐκλογή τοῦ Φωτίου δέν ἔγινε σύμφωνα μέ τοὺς κανόνες τῆς Ἐκκλησίας, τόν ἀναθεμάτισε. Τό ἴδιο ἔκαμε καί ὁ Φώτιος γιὰ τόν πάπα τό 867. Ἔτσι ἄρχισε τό σχίσμα ἀνάμεσα στήν Ὁρθόδοξη καί τή Ρωμαιοκαθολική Ἐκκλησία. Τό Σχίσμα ἔγινε ὀριστικό τό 1054, ὅταν πατριάρχης στήν Κωνσταντινούπολη ἦταν ὁ *Μιχαήλ Κηρουάριος*.

Μέ τό σχίσμα διασπάστηκε ἡ ἐνότητα τῶν Ἐκκλησιῶν καί ἡ Δύση ἔδειξε ἀδιαφορία γιά τούς κινδύνους τοῦ Βυζαντίου. Στράφηκε μάλιστα καί ἐναντίον του, ὅπως θά δοῦμε, τήν ἐποχή τῶν σταυροφοριῶν, καί σέ μιά ἀπό αὐτές κατέλαβε τήν Κωνσταντινούπολη. Ἀπό τήν ἄλλη μεριά τό σχίσμα βοήθησε τούς Ἕλληνες νά μὴν ἀφομοιωθοῦν ἀπό τούς ρωμαιοκαθολικούς λαούς τῆς δυτικῆς Εὐρώπης.

ΤΟ ΗΞΕΡΕΣ ΑΥΤΟ;

ἽΟνομαστοί εἰκονολάτρεις

— Θερμός εἰκονολάτρης ἦταν ὁ θεολόγος τῶν Ἱεροσολύμων Ἰωάννης Δαμασκηνός, πού δίδασκε ὅτι οἱ εἰκόνες εἶναι τά βιβλία τῶν ἀγραμμάτων.

Ὁ Ἰωάννης Δαμασκηνός, ἔγραψε θεολογικά συγγράμματα καί ἐκκλησιαστικούς ὕμνους. Ἀνάμεσα σ' αὐτούς εἶναι καί τό πασχάλινό «Ἀναστάσεως ἡμέρα...». Θεωρεῖται ἐπίσης ὁ συγγραφέας ἡ διασκευαστής τῆς «Ὀκτωήχου».

— Φανατικός εἰκονολάτρης, μέ μεγάλη ἀπήχηση ἀνάμεσα στοῦ λαό, ἦταν ὁ Θεόδωρος Στουδίτης, ἡγούμενος τῆς μονῆς Στουδίου στήν Κωνσταντινούπολη.

— Ἀπό τό Παλάτι εἰκονολάτρισες ἦταν ἡ αὐτοκράτειρα Εἰρήνη ἡ Ἀθηναία (787) καί ἡ γυναίκα τοῦ αὐτοκράτορα Θεόφιλου Θεοδώρα (843). Σ' αὐτές ὀφείλεται ἡ ἀναστήλωση τῶν εἰκόνων, πού γιορτάζεται τήν Κυριακή τῆς Ὁρθοδοξίας.

ἽΥπερβολές εἰκονολατρίας

— Ἀνάμεσα στόν ἀμόρφωτο λαό ἡ λατρεία τῶν εἰκόνων κατα-

ντούσε πολλές φορές πραγματική ειδωλολατρία. "Έτσι έφταναν στο σημείο να μεταχειρίζονται ξυσίματα από τīs εικόνες σάν φάρμακο ή αντί για τή Θεία Εύχαριστία.

— "Ένας σύγχρονος ιστορικός ύπολόγισε ότι κατά τόν 8ο αιώνα θά πρέπει νά ύπήρχαν στό Βυζάντιο έκατό χιλιάδες περίπου καλόγεροι.

Σαρακηνοί

— *Τό άραβικό κράτος τών Σαρακηνών στην Κρήτη* κράτησε περίπου 140 χρόνια (άπό τό 824-961). 'Η πρωτεύουσά τους Χάνδακας πήρε τό όνομά της άπό τό βαθύ χαντάκι πού είχάν σκάψει γύρω στό φρούριο.

— Στά χρόνια του Νικηφόρου του Α' οί Σαρακηνοί μαζί μέ τούς Σλάβους τής Πελοποννήσου πολιόρκησαν τήν Πάτρα. 'Αλλά οί Πατρινοί, έχοντας τīs ελπίδες τους στή βοήθεια του πολιούχου 'Αγίου 'Ανδρέα, έκαμαν έξοδο καί σκόρπισαν τά στίφη τών πολιορκητών. 'Η παράδοση άναφέρει ότι είδαν μέ τά ίδια τους τά μάτια τόν "Άγιο 'Απόστολο νά πηγαίνει μπροστά καβάλα στό άλλογό του.

"Ένας δικαιοκρίτης βασιλιάς

'Ο Θεόφιλος ήταν πολύ δίκαιος βασιλιάς. 'Εννοούσε τά δικαστήρια νά κάνουν σωστά καί γρήγορα τή δουλειά τους. Παρακολουθούσε τīs δίκες καί συχνά δίκαιζε ό ίδιος. "Όταν κάποτε άνακαλύφθηκε πλοίο μέ έμπόρευμα άποκλειστικά για λογαριασμό τής γυναίκας του, διέταξε καί τό έκαψαν φορτωμένο. "Άλλοτε πάλι μαστίγωσε τόν γυναικάδελφό του *Πετρωνά*, τό στρατηγό, γιατί τά ψηλά του σπίτια σκέπασαν τό φτωχικό σπιτάκι κάποιας χήρας.

Μοναχή καί ύμνογράφος άντί για βασίλισσα

'Η *Κασσιανή* (ή Κασία) ήταν μία πολύ μορφωμένη καί έξυπνη κοπέλα, ύποψήφια για βασίλισσα στα καλλιστεία πού έκαμε ή μητριά του Θεόφιλου για τό γιό της. 'Αρχικά ό Θεόφιλος έδειξε τήν προτίμησή του γι' αυτήν. 'Αλλά ή έτοιμότητα καί ή τόλμη της τόν έκαμαν ν' άλλαξει γνώμη καί νά διαλέξει τή Θεοδώρα. 'Ο Θεόφιλος, για νά πειράξει τήν Κασσιανή, τής είπε ότι άπό γυναίκα προέρχονται τά κακά (έννοώντας τό ξεγέλασμα τής Εύας άπό τό φίδι). 'Εκείνη, χωρίς νά τά χάσει, άπάντησε ότι άπό τή γυναίκα έπίσης προέρχονται τά μεγαλύτερα καλά (έννοώντας τήν Παναγία

πού γέννησε τό Χριστό καί γενικά τή γυναίκα- μητέρα). Ἀργότερα ἔγινε μοναχή. Ἐγγραψε ποιήματα καί ἐκκλησιαστικούς ὕμνους. "Ἐνας ἀπ' αὐτούς εἶναι τό γνωστό «Κύριε, ἡ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις περιπεσοῦσα γυνή...», πού ψάλλεται τή Μεγάλη Τρίτη.

Παρατσούκλια αὐτοκρατόρων

Ἄρκετοί αὐτοκράτορες πέρασαν στήν Ἱστορία μέ κάποιο *παρατσούκλι*:

Κωνσταντῖνος Δ' ὁ Πωγωνάτος
Κωνσταντῖνος Ε' ὁ Κοπρώνυμος
Λέων Δ' ὁ Χάζαρος
Μιχαήλ Β' ὁ Τραυλός
Μιχαήλ Γ' ὁ Μέθυσος

Τό παρατσούκλι μπορεῖ νά ἀναφερόταν σέ κάποια πραγματική ἀναπηρία ἢ ἐλάττωμα. Τίς περισσότερες φορές ἦταν ἄδικο καί τό ἔβγαζαν οἱ ἀντίπαλοι τοῦ αὐτοκράτορα.

Σκοτεινές σελίδες τοῦ Βυζαντίου

Ἄνάμεσα στίς σκοτεινές σελίδες τοῦ Βυζαντίου εἶναι ἡ *τύφλωση τοῦ Κωνσταντῖνου τοῦ ΣΤ' καί ἡ δολοφονία τοῦ Λέοντα τοῦ Ε' τοῦ Ἀρμένιου* μέσα στήν ἐκκλησία τῶν ἀνακτόρων ἀνήμερα τά Χριστούγεννα.

Πρῶτα σημάδια γιά μιά ἀναγέννηση τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων

Στήν τελευταία περίοδο τῆς ἐποχῆς πού ἐξετάζουμε παρουσιάζονται ἄρκετοί ἄνθρωποι τῶν γραμμάτων, πού πληθαίνουν τοὺς ἐπόμενους δύο αἰῶνες. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοί μελετοῦν τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνες συγγραφεῖς καί τονίζουν τή μεγάλη μορφωτική τους ἀξία. Τέτοιοι ἦταν οἱ εἰκονομάχοι *Ἰωάννης Γραμματικός καί Λέων ὁ Φιλόσοφος ἢ Μαθηματικός*. Τότε ἰδρύθηκε καί τό *Πανεπιστήμιο τῆς Μαγναύρας* στήν Κωνσταντινούπολη. Ἀλλά πάνω ἀπό ὅλους ξεχωρίζει γιά τή μόρφωσή του ὁ *πατριάρχης Φώτιος*. Ὁ Φώτιος ἔγγραψε τήν περίφημη *Μυριόβιβλο*, πού περιέχει ἀναλύσεις 280 συγγραμμάτων πού εἶχε διαβάσει.

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1) Τι θυμάσαι;

- Ἡ συμπληρωματικὴ νομοθεσία τοῦ Λέοντα τοῦ Γ' τοῦ Ἰσαυροῦ: Ἐ _____
- Μικρές ἐκτάσεις γῆς πού καλλιεργοῦσαν οἱ στρατιῶτες τῶν συνόρων: σ _____
- Ἡ πρωτεύουσα τῶν Σαρακηνῶν στήν Κρήτη: Χ _____
- Ὀνομαστός γιά τήν ἀγριότητά του βασιλιάς τῶν Βουλγάρων: Κ _____
- Ἐτσι ὀνομάζονται τά τραγούδια πού ἀρχισε νά τραγουδᾷ ὁ λαός γιά τοὺς ἀραβομάχους ὑπερασπιστές τῶν συνόρων: Ἄ _____
- Ὁ ἡγεμόνας τῶν Σλάβων τῆς Μοραβίας πού ζήτησε ἱεραποστόλους ἀπό τό Βυζάντιο: Ρ _____
- Φράγκος βασιλιάς πού πήρε τό στέμμα τοῦ Ρωμαίου αὐτοκράτορα ἀπό τά χέρια τοῦ πάπα: Κ _____
- Τό σχίσμα τῶν Ἐκκλησιῶν ἐγινε ὀριστικό, ὅταν πατριάρχης στήν Κωνσταντινούπολη ἦταν ὁ Μιχαήλ Κ _____
- Στά χρόνια τοῦ Ἰωάννη Γραμματικοῦ καί τοῦ Φωτίου ἰδρύθηκε στήν Κωνσταντινούπολη τό πανεπιστήμιο τῆς Μ _____
- Ἦταν μέγας φίλος τῆς δικαιοσύνης: Θ _____
- Ἰδιαίτερη πατρίδα τοῦ χαλίφη, τήν ὁποία κατέστρεψε ὁ Θεόφιλος: Σ _____
- Ἐγράψε τή «Μυριόβιβλο»: Φ _____
- Στρατηγός τοῦ Μιχαήλ πού πήρε ἐκδίκηση γιά τήν καταστροφή τοῦ Ἀμορίου: Π _____
- Ἡ τυχερή τῶν καλλιστείων γιά τήν ἀνάδειξη τῆς βασίλισσας: Θ _____

— Ήταν πολύ έξυπνη για να γίνει βασίλισσα: Κ — — — — —
(Χάνδακας — Μαγναύρας — Κηρουλάριος — Καρλομάγνος —
Έκλογή — Άκριτικά — στρατιωτόπια — Κροῦμος — Ρατισλάβος
— Φώτιος — Θεοδώρα — Κασσιανή — Θεόφιλος — Ζωζόπετρα
— Πετρωνάς)

2) Δίνεται ένα σύνολο ιστορικῶν προσώπων πού ἐζησαν τὴν ἐποχὴ τῶν Ἰσαύρων καὶ τῶν συνεχιστῶν τους:

Λέων Γ' ὁ Ἰσαυρος, Ἰωάννης Δαμασκηνός, Κωνσταντῖνος ὁ Ε',
Εἰρήνη ἡ Ἀθηναία, Λέων ὁ Φιλόσοφος, Θεόδωρος Στουδίτης,
Θεοδώρα, Ἰωάννης Γραμματικός, Θεόφιλος.

Χώρισέ το στά ὑποσύνολά του:

Εἰκονομάχοι:

.....
.....

Εἰκονολάτρες:

.....
.....

3) Τρία «λιοντάρια» τοῦ Βυζαντίου:

- α) Λ — — — Γ' ὁ — — — — —
β) Λ — — — Ε' ὁ — — — — —
γ) Λ — — — ὁ Μ — — — — —

- α) Νίκησε τοὺς Ἄραβες στὴ Φρυγία.
β) Νίκησε τοὺς Βουλγάρους στὴ Μεσημβρία.
γ) Εἶχε κοφτερὴ σκέψη.

4) Ποιούς ὀνόμασαν ἔτσι καὶ γιατί;

- Μιλτιάδης τοῦ Βυζαντίου
— Πρῶτος Βουλγαροκτόνος
— Ἄκριτες
— Ἀπόστολοι τῶν Σλάβων καὶ τῶν Βουλγάρων

Ἄπάντησε προφορικά.

ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ ΣΤΙΣ ΔΟΞΕΣ ΤΟΥ Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ (867—1057)

1. Ὁ ἰδρυτὴς τῆς δυναστείας, οἱ σημαντικότεροι αὐτοκράτορες καὶ τὰ κυριότερα γεγονότα

Ἡ δυναστεία πῆρε τὸ ὄνομα μακεδονική ἀπὸ τὸν ἰδρυτὴ τῆς *Βασιλείου Α' τὸ Μακεδόνα*. Ὁ Βασίλειος καταγόταν ἀπὸ ἀγροτική οἰκογένεια καὶ ξεκίνησε τὴ σταδιοδρομία του ὡς ἵπποκόμος τῶν ἀνακτόρων. Ἦταν ἓνας γεροδεμένος, ἐξυπνος καὶ ἐπιβλητικός ἄντρας, πού γρήγορα ἀπόχτησε μεγάλα ἀξιώματα. Τελικὰ ἀνέβηκε στό θρόνο, ἀφοῦ ἐξόντωσε τὸν προκάτοχό του Μιχαὴλ τὸν Γ'. Κάτι τέτοιο δὲν ἦταν, δυστυχῶς, σπάνιο στὰ ρωμαϊκά καὶ βυζαντινά χρόνια.

Ἡ *μακεδονική δυναστεία* κυβέρνησε τὸ κράτος δυὸ περίπου αἰῶνες. Ἡ περίοδος αὐτὴ θεωρεῖται ἀπὸ τίς ἐνδοξότερες τοῦ Βυζαντίου. Οἱ μακεδόνες αὐτοκράτορες ἔδωσαν, ὅπως θὰ δοῦμε, ἀποφασιστικά χτυπήματα σέ παλιούς καὶ νέους ἐχθρούς τοῦ Βυζαντίου, Ἀραβες, Βουλγάρους, Ρώσους κ.ἄ. καὶ ἄπλωσαν πάλι τὰ σύνορα τοῦ κράτους ὡς τὸ Δούναβη, τὴν Κασπία, τὴ Συρία καὶ τὴ Μεσοποταμία (βλέπε χάρτη). Ἦταν ἐπίσης, οἱ περισ-

Νομίσματα: με τὸ Νικηφόρο Φωκά (ἀριστερά), με
τὸ Βασίλειο Β' τὸ Βουλγαροκτόνο (δεξιά)

σότεροι, καλοὶ κυβερνητῆς, φρόντισαν γιὰ τὴ γεωργία, τὴ βιοτεχνία καὶ τὸ ἔμπόριο, καὶ στὴν ἐποχὴ τους τὰ γράμματα καὶ οἱ τέχνες ἔφτασαν σὲ μεγάλη ἀκμῆ.

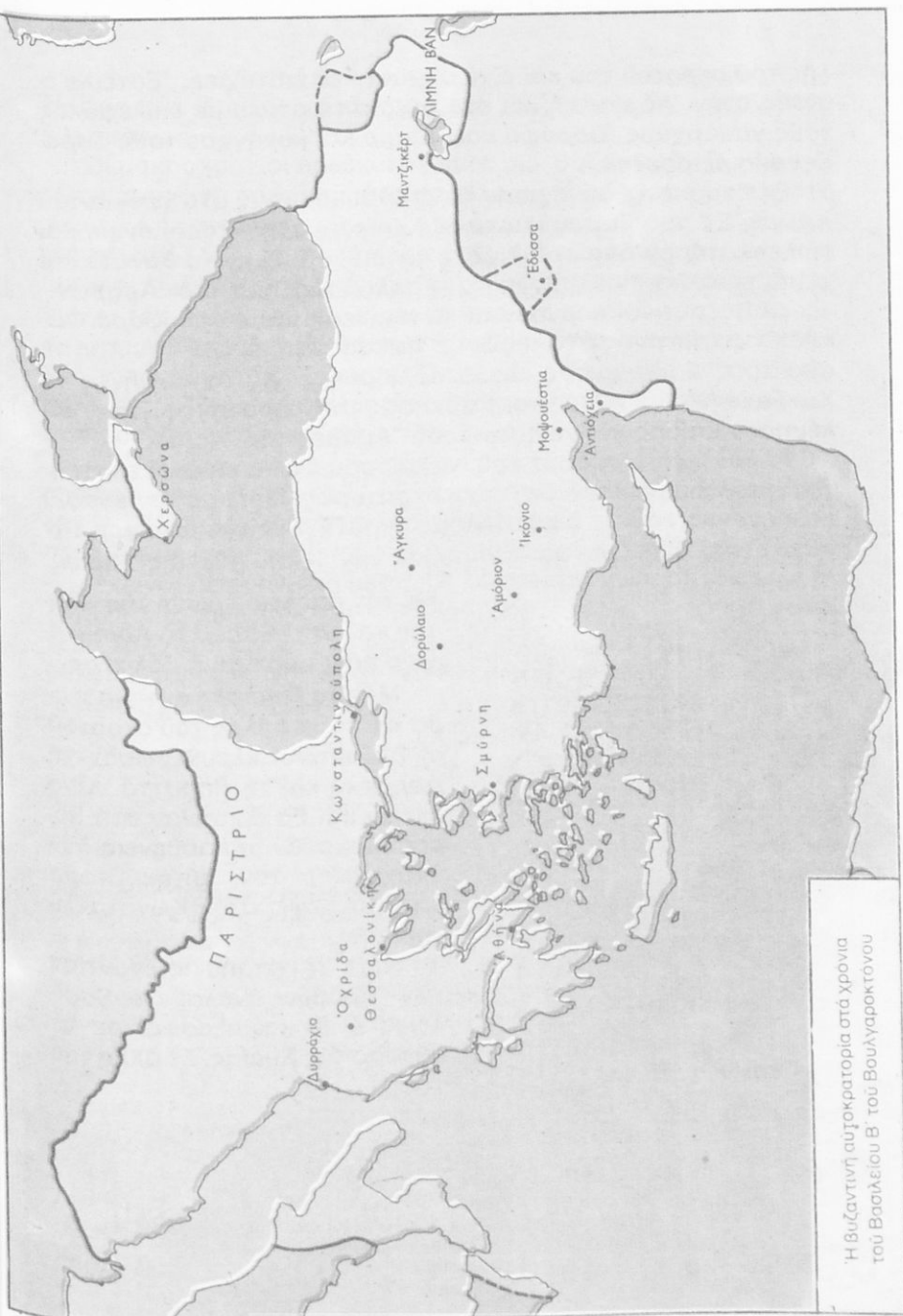
Περὶσσότερο ἀπὸ τοὺς ἄλλους βασιλιάδες τῆς μακεδονικῆς δυναστείας ξεχώρισαν καὶ δοξάστηκαν τρεῖς:

*ὁ Νικηφόρος Φωκάς
ὁ Ἰωάννης Τσιμισκῆς
καὶ ὁ Βασίλειος Β' ὁ Βουλγαροκτόνος*

Ἐπειτα ἀπ' αὐτοὺς τὸ Βυζάντιο ἄρχισε νὰ παρακμάζει, γιὰτί ἔπεσε διχόνοια ἀνάμεσα στοὺς πολιτικούς καὶ στρατιωτικούς, καὶ οἱ περισσότεροι αὐτοκράτορες παραμέλησαν τίς ὑποθέσεις καὶ τὴν ἀσφάλεια τοῦ κράτους.

2. Οἱ Βυζαντινοὶ περνοῦν σὲ ἀντεπίθεση ἐναντίον τῶν Ἀράβων

Ἡ μακεδονικὴ δυναστεία συνέχισε τοὺς ἀγῶνες ἐναντίον τῶν Ἀράβων. Ὁ Βασίλειος ὁ Α' ἐκμεταλλεύτηκε τίς διχόνοιες πού παρουσιάστηκαν ἀνάμεσα στοὺς Ἀραβες καὶ ἄνοιξε μακροχρόνιο πόλεμο μαζί τους. Δυὸ φορές μπῆκε ὁ ἴδιος ἐπικεφα-

Η βυζαντινή αυτοκρατορία στα χρόνια του Βασίλειου Β' του Βουλγαροκτόνου

λῆς τοῦ στρατοῦ του καί εἶχε σημαντικές ἐπιτυχίες. Ἔστειλε ἐπίσης στήν Ἀδριατική καί στό Αἰγαῖο τό στόλο μέ ἐπικεφαλῆς τοῦς ναυάρχους Ἰωρῦφα καί Νάσαρ καί κυνήγησε τοῦς Σαρακηνοῦς πειρατές.

Οἱ Σαρακηνοί συνέχισαν τίς ἐπιδρομές τους στά χρόνια τοῦ Λέοντα Στ' τοῦ Σοφοῦ καί τό 904 μπήκαν στή Θεσσαλονίκη καί τή λεηλάτησαν ἄγρια. Χιλιάδες κάτοικοι βρῆκαν τό θάνατο καί χιλιάδες ἄλλοι πουλήθηκαν στά σκλαβοπάζαρα τῶν Ἀράβων.

Οἱ Βυζαντινοί περνοῦν σέ ἀντεπίθεση μέ τό Νικηφόρο Φωκά. Ὡς στρατηγός ὁ Νικηφόρος Φωκάς ἐλευθέρωσε τήν Κρήτη ἀπό τοῦς Σαρακηνοῦς, ἀφοῦ πολιορκήσε γιά ὀχτώ μῆνες τό Χάνδακα (961). Ὁ ἴδιος καί ὁ ἀδελφός του, στρατηγός Λέων, πολέμησαν ἐπίσης καί νίκησαν τοῦς Ἀραβες τῆς Ἀσίας.

Ἀλλά ἡ μεγάλη δόξα τοῦ Νικηφόρου Φωκά εἶναι οἱ ἐκστρατείες πού ἔκαμε ὅταν ἔγινε αὐτοκράτορας. Μαζί μέ τόν ἀνεψιό του Ἰωάννη Τσιμισκή καί ἄλλους στρατηγούς ἐλευθέρωσε τήν Ταρσό τῆς Κιλικίας, τήν Κύπρο καί τήν Ἀντιόχεια τῆς Συρίας.

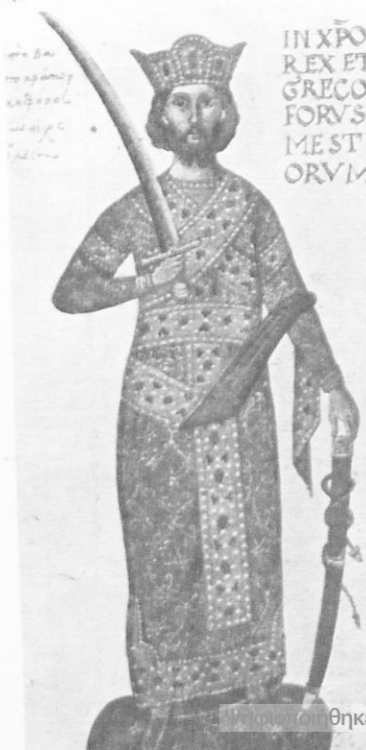
Μέ τήν ἀπελευθέρωση τῆς Κρήτης καί τῆς Κύπρου τό Αἰγαῖο ἔγινε πάλι βυζαντινὴ θάλασσα.

Μέ τόν Τσιμισκή αὐτοκράτορα καί ἐπικεφαλῆς τοῦ στρατοῦ οἱ Βυζαντινοί ἐλευθέρωσαν τήν Δαμασκό καί τή Βηρυττό. Λίγο ἀκόμα καί θά ἔμπαιναν στά Ἱεροσόλυμα, ἂν μιά ἀσθένεια δέν ὑποχρέωνε τόν αὐτοκράτορα νά ἐπιστρέψει στήν Κωνσταντινούπολη.

Νέες ἐπιχειρήσεις ἐναντίον τῶν Ἀράβων ἀνέλαβε ὁ Βασίλειος ὁ Β' καί ἐξασφάλισε τά σύνορα τῆς Συρίας. Σέ ἄλλη του

Ὁ αὐτοκράτορας Νικηφόρος Φωκάς

IN XPO DEO FID
REX ET TIRAN
GREGORVM IN
FORVS PHOCAS
MESTICVS STV
ORVM

έκστρατεία ἄπλωσε τὰ σύνορα τοῦ Βυζαντίου ὡς τὴν Κασπία θάλασσα.

Οἱ μακροχρόνιοι ἥρωικοί ἀγῶνες τῶν Βυζαντινῶν βρῆκαν, ὅπως εἶπαμε σέ προηγούμενο κεφάλαιο, τὴν ἐκφρασὴ τους στὰ ἀκριτικά τραγούδια τοῦ λαοῦ, πού αὐτὴ τὴν ἐποχὴ πολλαπλασιάστηκαν. Ἀνάμεσα στὰ ἄλλα ξεχωρίζει ἕνα πολύστιχο ἐπικό ποίημα, ὁ «Βασίλειος Διγενῆς Ἀκρίτας». Τό ποίημα αὐτό παρουσιάζει τόν ἥρωά του νά κάνει ἀπίστευτα κατορθώματα, παλεύοντας μέ ἄγρια θηρία, δράκοντες, ἀμαζόνες, ἀπελάτες, ἀκόμα καί μέ τόν ἴδιο τόν Χάροντα. Ὁ ἀνώνυμος ποιητὴς μέ τίς ὑπερβολές του ἤθελε νά δείξει τί παλικάρια ἦταν οἱ ἀκρίτες, οἱ ὑπερασπιστές τῶν ἄκρων, δηλ. τῶν συνόρων.

Οἱ Ἄραβες, ἐπειτα ἀπὸ τὰ δυνατὰ χτυπήματα πού δέχτηκαν, ἐπαψαν πιά νά ἀποτελοῦν κίνδυνο γιὰ τό Βυζάντιο. Ἡ ἀτυχία ἦταν ὅτι ἄλλοι νεοφώτιστοι μουσουλμανικοὶ λαοὶ πῆραν τὴ θέση τους καί μέ ἀνανεωμένη ὁρμὴ βάλθηκαν νά πραγματοποιήσουν ὅ,τι ἐκεῖνοι ἄφησαν στή μέση. Οἱ λαοὶ αὐτοὶ ἦταν οἱ *Τουρκοὶ*, οἱ *Σελτζούκοι* πρῶτα καί οἱ *Ὀθωμανοὶ* ἀργότερα. Ἀκόμα μεγαλύτερη ἀτυχία ἦταν ὅτι δέ βρέθηκαν ἐπικεφαλῆς τοῦ Βυζαντίου αὐτοκράτορες ἱκανοὶ νά ἀντιμετωπίσουν ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή τόν ἐπερχόμενο κίνδυνο.

Ἀριστερά: ἡ Παναγία Ἄγγελοκτίστου
στό Κίτι τῆς Κύπρου. Δεξιά: ψηφιδω-
τό ἀπὸ τὴν ἀψίδα τοῦ ναοῦ

3. Οί Βυζαντινοί εξουδετερώνουν τό βουλγαρικό κίνδυνο

Ἡ εἰρήνη πού ἔκλεισαν οἱ Βούλγαροι μετά τό θάνατο τοῦ Κρούμου διατηρήθηκε ὡς τό τέλος τῆς βασιλείας τοῦ Βόγορη. Ὁ γιός καί διάδοχος τοῦ Βόγορη *Συμεών* ὀνειρεύτηκε νά γίνει κύριος τοῦ Βυζαντίου, γι' αὐτό καί ὀνόμασε τόν ἑαυτό του «τσάρο τῶν Βουλγάρων καί τῶν Ρωμαίων». Ἐπειδή ὅμως δέν ἦταν εὐκόλο νά κυριέψει τήν Κωνσταντινούπολη, ἄρχισε μιά σειρά ἀπό φοβερές ἐπιδρομές καί λεηλασίες, πού κράτησαν ὅσο καί ἡ βασιλεία του. Σέ μιά ἀπό τίς ἐπιδρομές αὐτές οἱ Βούλγαροι κατέβηκαν ὡς τόν Ἴσθμό τῆς Κορίνθου. Οἱ Βυζαντινοί χρειάστηκε νά ζητήσουν τή βοήθεια τῶν Οὐγγρων, γιά νά τά βγάλουν πέρα μέ τό Συμεών.

Ἄρκετά χρόνια μετά τό θάνατο τοῦ Συμεών οἱ ἐχθροπραξίες ἐπαναλήφθηκαν. Αὐτή τή φορά ὁ *Νικηφόρος Φωκάς* κάλεσε σέ βοήθεια τούς Ρώσους. Οἱ Ρῶσοι κυριέψαν τή Βουλγαρία, ἀλλά, παρά τή συμφωνία, θέλησαν νά τήν κρατήσουν δική τους. Χρειάστηκε νά ἐκστρατεύσει ὁ αὐτοκράτορας *Ἰωάννης Τσιμισκής* γιά νά τούς διώξει καί νά κάμει τή Βουλγαρία βυζαντινή ἐπαρχία.

Ὁ πόλεμος ἐπαναλήφθηκε πιό ἄγριος, ὅταν τσάρος τῶν Βουλγάρων ἔγινε ὁ *Σαμουήλ*, στά χρόνια τοῦ Βασιλείου τοῦ Β'. Στήν ἀρχή ὁ Σαμουήλ εἶχε σημαντικές ἐπιτυχίες. Ἀνάστησε τό παλιό βουλγαρικό κράτος καί ἄπλωσε τά σύνορά του ἴσαμε τήν Πελοπόννησο. Ἀλλά ὁ Βασίλειος ὁ Β' φάνηκε ἰκανότερός του. Μιά πρώτη μεγάλη νίκη κέρδισε ὁ στρατηγός του *Νικηφόρος Οὐρανός* στό *Σπερχεῖο* ποταμό. Μέσα στήν ἐπόμενη εἰκοσαετία ὁ Βασίλειος σφυροκόπησε μέ πείσμα τούς Βουλγάρους καί ἀπελευθέρωσε τίς κυριότερες ὄχυρες θέσεις τῆς νότιας Μακεδονίας. Τελικά ὑποχρέωσε τό Σαμουήλ νά δώσει τήν πιό ἀποφασιστική μάχη στό *Κλειδί*, στά βόρεια τῶν Σερρῶν (1014). Στή μάχη αὐτή οἱ Βούλγαροι κυκλώθηκαν ἀπό τά στρατεύματα τοῦ Βασιλείου καί τοῦ στρατηγοῦ *Νικηφόρου Ξιφία*. Ὁ Σαμουήλ μόλις μπόρεσε νά σωθεῖ καβάλα στό ἄλογό του, ἀλλά δέν ἄργησε νά πεθάνει ἀπό τή λύπη του. Σέ ἄλλα τέσσερα ἀκόμη χρόνια ὁ Βασίλειος ὑπέταξε ὀριστικά τή Βουλγαρία, πού δέ σήκωσε πιά κεφάλι γιά δύο περίπου αἰῶνες. Γι' αὐτούς τούς νικηφόρους ἀγῶνες του ἐναντίον τῶν Βουλγάρων ὁ Βασίλειος Β' πέρασε στήν ἱστορία μέ τό ὄνομα *Βουλγαροκτόνος*.

Έπάνω:
 'Ο Βασίλειος Β'
 νικά
 τό Σαμουήλ.
 Κάτω:
 'Ο Σαμουήλ
 πεθαίνει από
 τή λύπη του
 (μικρογραφία).

Μετά τόν τερματισμό του πολέμου ο Βασίλειος έκαμε μία θριαμβευτική περιοδεία στη νότια Έλλάδα μέ τελικό σταθμό τήν Άθήνα, πού ήταν τότε μία μικρή έπαρχιακή πόλη. Άνέβηκε στην Άκρόπολη και προσευχήθηκε μέσα στον Παρθενώνα, πού είχε μετατραπεί σε έκκλησία τής Παναγίας. Ήταν μία συμβολική πράξη, πού ήθελε νά τονίσει τή νίκη του χριστιανικού έλληνισμού έναντίον ενός από τούς πιό επικίνδυνους έχθρους του.

4. Ρῶσοι, Οὔγγροι, Πατσινάκες... Οἱ ἐπικίνδunami γείτονας τοῦ Βυζαντίου δέν ἔχουν τελειωμό

Στό προηγούμενο κεφάλαιο εἶδαμε νά κάνουν τήν ἐμφάνισή τους οἱ Ρῶσοι ἢ Ρῶς, ἕνας λαός πού κατέβηκε ἀπό τή Σκανδιναβία καί ἀπλώθηκε ὡς τόν Εὐξεινο πόντο.

Οἱ Ρῶσοι συνέχισαν τίς ἐπιδρομές τους. Τίς περισσότερες φορές τά μονόξυλά τους πάθαιναν μεγάλες ζημιές ἀπό τό ὑγρό πῦρ τῶν Βυζαντινῶν. Δέν μπόρεσαν ἐπίσης, ὅπως εἶδαμε, νά ριζώσουν στή Βουλγαρία, ἀπ' ὅπου τοὺς σάρωσε ὁ Τσιμισκής.

Ἡ Κωνσταντινούπολη τοὺς τραβοῦσε ὅπως τό δυνατό φῶς τά ἔντομα τῆς νύχτας. "Ὅταν εἶδαν ὅτι ἡ κατάκτηση τοῦ Βυζαντίου δέν ἦταν εὐκόλο πράγμα, ἀνέπτυξαν μαζί του φιλικές σχέσεις, ἐμπορικές καί πνευματικές. Ἔτσι φάνηκαν πρόθυμοι νά δεχτοῦν τό χριστιανισμό. Πρώτη ἔγινε χριστιανή ἡ βασίλισσα "Ὀλγα. Λίγες δεκαετίες ἀργότερα, στά χρόνια τοῦ Βασιλείου Β', ὁ ἡγεμόνας τῶν Ρῶσων Βλαδίμηρος βαπτίσθηκε χριστιανός καί παντρεύτηκε τήν ἀδελφή τοῦ αὐτοκράτορα Ἄννα. Οἱ Ρῶσοι ἀκολούθησαν τό παραδειγμα τοῦ ἡγεμόνα τους καί βαπτίσθηκαν κατά χιλιάδες στόν ποταμό Δνείπερο. Ἡ χριστιανική θρησκεία, τά γράμματα καί οἱ τέχνες καί γενικά ὁ πολιτισμός τοῦ Βυζαντίου βοήθησαν τό ρωσικό ἔθνος νά μπεῖ γρήγορα στό δρόμο τοῦ πολιτισμοῦ καί τῆς προόδου.

"Ἄλλοι λαοί τῶν βόρειων συνόρων πού στό ἴδιο διάστημα δημιουργήσαν προβλήματα στό Βυζάντιο ἦταν οἱ Οὔγγροι καί οἱ Πατσινάκες, μογγολικῆς καταγωγῆς, ὅπως καί οἱ Τούρκοι. Τούς Οὔγγρους, στήν ἀρχή, οἱ Βυζαντινοί τοὺς χρησιμοποίησαν, ὅπως εἶδαμε, ἐναντίον τῶν Βουλγάρων. Ὑστερα τοὺς ἔστειλαν ἱεραποστόλους, γιά νά τοὺς διδάξουν τό χριστιανισμό. Ἄλλά οἱ Οὔγγροι ἀρχισαν νά περνοῦν τό Δούναβη καί νά κάνουν ἐπιδρομές ἴσαμε τή Θράκη. Νικήθηκαν ὁμως σέ κάποια ἀπό αὐτές τίς ἐπιδρομές καί ἀποσύρθηκαν στή βάση τους.

Οἱ Πατσινάκες εἶχαν ἐγκατασταθεῖ στή σημερινή Ρουμανία καί ἀπό ἐκεῖ ἔκαναν τίς ἐπιδρομές τους στίς βυζαντινές ἐπαρχίες. Οἱ τελευταῖοι αὐτοκράτορες τῆς μακεδονικῆς δυναστείας τοὺς ἀντιμετώπισαν ἄλλοτε μέ πολεμικές ἐπιχειρήσεις καί ἄλλοτε μέ τή διπλωματία, κλείνοντας μαζί τους συνθήκες εἰρήνης.

5. Οί Βυζαντινοί κάνουν μάταιες προσπάθειες νά κρατηθοῦν στήν Ἰταλία

Οί Βυζαντινοί δέν μπόρεσαν νά ἀποσπάσουν τή Σικελία ἀπό τούς Σαρακηνοὺς. Ἐκαμαν ὅμως ὅ,τι μπορούσαν, γιά νά κρατήσουν καί νά ἐπεκτείνουν τίς κτήσεις τους στήν Ἰταλία. Ὁ Βασίλειος ὁ Α', γιά νά ἔχει τή φιλία καί τήν ὑποστήριξη τοῦ πάπα, ἔβαλε ἄλλο πατριάρχη στή θέση τοῦ Φωτίου. Ἀργότερα ὅμως οἱ Βυζαντινοί συνάντησαν δυσκολίες, γιατί στή Δύση δημιουργήθηκε ἕνα καινούριο ἰσχυρό κράτος, «Ἡ Ἁγία ρωμαϊκή αὐτοκρατορία τοῦ γερμανικοῦ ἔθνους», πού ἤθελε δικές του καί τίς βυζαντινές κτήσεις τῆς Κάτω Ἰταλίας. Ὁ Γερμανός ἡγεμόνας Ὁθων ὁ Α' ὀνόμασε τόν ἑαυτό του «αὐτοκράτορα τῶν Ρωμαίων», ἀφοῦ πῆρῃ κι αὐτός τό στέμμα ἀπό τό χέρι τοῦ πάπα, ὅπως παλιότερα ὁ Καρλομάγνος. Ζήτησε ἔπειτα τήν ἀναγνώριση ἀπό τό Βυζάντιο, πράγμα πού ὁ Νικηφόρος Φωκάς δέ θέλησε ν' ἀκούσει. Οἱ σχέσεις καλυτέρευαν, ὅταν ἔγινε αὐτοκράτορας ὁ Τσιμισκῆς καί ἔδωσε σύζυγο στόν Ὁθωνα Β', διάδοχο τοῦ θρόνου, τή βυζαντινὴ πριγκίπισσα Θεοφανώ.

Ὁ Βασίλειος ὁ Β', γιά νά προστατέψει τίς βυζαντινές κτήσεις τῆς Κάτω Ἰταλίας ἀπό τούς Σαρακηνοὺς, ζήτησε τή βοήθεια τῶν Βενετῶν, πού εἶχαν ἀρχίσει νά γίνονται ἰσχυρὴ ναυτικὴ δύναμη. Σ' ἀντάλλαγμα τούς παραχώρησε ναυτιλιακές διευκολύνσεις στά βυζαντινὰ λιμάνια. Τέτοιες παραχωρήσεις ἔκαμαν ἀργότερα καί ἄλλοι βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες. Αὐτὴ ἡ τακτικὴ μέ τόν καιρὸ ἔγινε αἰτία νά περάσει τό ἐμπόριο τῆς Μεσογείου στά χέρια τῆς Βενετίας καί τῶν ἄλλων ναυτικῶν πόλεων τῆς Ἰταλίας. Τελικά, ὅπως θά δοῦμε στό ἐπόμενο κεφάλαιο, οἱ βυζαντινές κτήσεις ἔπεσαν στά χέρια τῶν Νορμανδῶν, ἑνὸς νέου γερμανικοῦ λαοῦ, πού στράφηκε κι αὐτός ἐναντίον τοῦ Βυζαντίου. Οἱ παραχωρήσεις στή Βενετία, τό ὀριστικὸ σχίσμα τῶν Ἐκκλησιῶν (πού ἔγινε κι αὐτό στό τέλος τῆς μακεδονικῆς δυναστείας, 1054), καί λίγο ἀργότερα ἡ κατάκτηση τῆς Ἰταλίας καί τῆς Σικελίας ἀπό τούς Νορμανδοὺς ἦταν τρία μεγάλα πλήγματα γιά τό Βυζάντιο. Ἀπὸ τότε ἔπαψαν νά ἐπεμβαίνουν οἱ Βυζαντινοὶ στή Δύση καί ἀρχισαν νά ἐπεμβαίνουν οἱ Εὐρωπαῖοι στήν Ἀνατολή.

Βυζαντινά Ιστορημένα (ζωγραφισμένα) χειρόγραφα (κώδικες)

6. Ἡ τέχνη καί τὰ γράμματα σέ ἀνθηση

Στά χρόνια τῆς μακεδονικῆς δυναστείας καί ἀργότερα τό Βυζάντιο ἔχει νά παρουσιάσει ὠραῖα δείγματα στίς καλές τέχνες καί στά γράμματα.

Στήν ἀρχιτεκτονική καί τή γλυπτική οἱ ἱστορικοί μιλοῦν γιά μιὰ **δεύτερη χρυσή ἐποχή**. Ἡ πρώτη ἦταν στά χρόνια τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Τότε ὁ Ἀνθέμιος καί ὁ Ἰσίδωρος ἔχτισαν τήν Ἁγία Σοφία, πού ἦταν κάτι τό καινούριο στήν ἀρχιτεκτονική. Τώρα οἱ ἀρχιτέκτονες δημιουργοῦν τόν καθαρά **βυζαντινό ρυθμό**, ὅπου ἡ ἐκκλησία ἔχει σχῆμα σταυροῦ μέ τροῦλο. Καθαρά βυζαντινοῦ ρυθμοῦ φαίνεται ὅτι ἦταν ἡ **Νέα Ἐκκλησία** (δέ σώθηκε), πού ἔχτισε ὁ Βασίλειος ὁ Α΄ μέσα στόν περίβολο τῶν ἀνακτόρων. Δείγματα τέτοιων ναῶν, μέ μικρές παραλλαγές, εἶναι ἡ Καπνικαρέα, ἡ Καισαριανή, οἱ Ἁγιοὶ Θεόδωροι, ὁ ναός τοῦ Δαφνιοῦ, ὅλοι αὐτοί στήν Ἀθήνα, ὁ Ὅσιος Λουκάς στή Βοιωτία καί πολλοί ἄλλοι.

Πολύ ώραία ἔργα ἔδωσαν ἐπίσης οἱ Βυζαντινοὶ ἀγιογράφοι. Σ' αὐτὰ κατόρθωσαν νά συνταιριάσουν τὴν παλιά ἀγιογραφικὴ τέχνη, πού ἤθελε αὐστηρὲς τίς μορφές καὶ τὴ στάση τῶν Ἁγίων, μέ κάτι ἀπὸ τὴ φυσικότητα καὶ τὴ χάρη τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς τέχνης. Θαυμάσια εἶναι τὰ *ψηφιδωτὰ* τοῦ Δαφνιοῦ καὶ τοῦ Ὁσίου Λουκά.

Στὰ γράμματα ἔχουμε πολυδιαβασμένους *λογίους*, πού παρουσιάζουν τίς μελέτες τους μέσα σέ συγγράμματὰ γνωστὰ μέ τό ὄνομα *ἐγκυκλοπαίδειες*. Οἱ λόγιοι αὐτοὶ εἶχαν μεγάλη ἀρχαιομάθεια. Μελετοῦσαν τοὺς ἀρχαίους Ἑλληνας συγγραφεῖς, τοὺς ἐρμήνευαν καὶ τοὺς ἔκαναν γνωστοὺς στὴν ἐπίσχή τους. Μ' αὐτόν τόν τρόπο βοήθησαν πολὺ τό Βυζάντιο νά συνδεθεῖ στενά μέ τό ἀρχαῖο ἐλληνικὸ παρελθόν. Μά καί πολλοὶ ἄλλοι Βυζαντινοὶ, πού εἶχαν ἀνώτερες θέσεις, ἦταν μορφωμένοι ἄνθρωποι καὶ ἤξεραν ὄχι μόνο νά διαβάζουν, ἀλλὰ καὶ νά γράφουν σέ ἀρχαία ἐλληνικὴ γλῶσσα. Ὁνομαστός λόγιος τὴν περίοδο αὐτὴ ἦταν ὁ *Μιχαὴλ Ψελλός*.

Ἀριστερά: Τό Δαφνί
Δεξιά: Ψηφιδωτό ἀπὸ τὴ Σταύρωση
τοῦ Δαφνιοῦ

ΤΟ ΗΞΕΡΕΣ ΑΥΤΟ;

Οί Σαρακηνοί στην Κρήτη καί ὁ Νίκων ὁ Μετανοεῖτε

Ἐπειδὴ στὰ 136 χρόνια κατοχῆς τῆς Κρήτης ἀπὸ τοὺς Σαρακηνοὺς πολλοὶ Κρητικοὶ ἐξισλαμίστηκαν, ὁ Νικηφόρος Φωκάς ἔστειλε τὸν ἱεραπόστολο *Νίκωνα* νὰ τοὺς ἐπαναφέρει στὴν ὀρθή πίστη. Ὁ Νίκων ἔμεινε γνωστός μὲ τὸ ὄνομα *Νίκων ὁ Μετανοεῖτε*, γιατί στὰ κηρύγματά του συνεχῶς ἐπαναλάμβανε αὐτὴ τὴ λέξη.

Ἄκριτικά τραγούδια

Ἐκτός ἀπὸ τὸ πολὺστιχο ἐπικό ποίημα «*Βασίλειος Διγενῆς Ἀκρίτας*» οἱ λαογράφοι ἔχουν συγκεντρώσει πλῆθος ἄλλα ἀκριτικά τραγούδια, πού συνήθιζε νὰ τὰ τραγουδᾷ ὁ λαός ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνες. Ἐνα ἀπὸ αὐτὰ παρουσιάζει τὸ Διγενῆ νὰ ψυχομαχεῖ:

*Ὁ Διγενῆς ψυχομαχεῖ κι ἡ γῆ τότε τρομάσσει.
Βροντᾷ κι ἀστράφτει ὁ οὐρανός καὶ σειέται ὁ ἀπάνω κόσμος,
κι ὁ κάτω κόσμος ἀνοιξε καὶ τρίζουν τὰ θεμέλια,
κι ἡ πλάκα τὸν ἀνατριχιᾷ πῶς θά τότε σκεπάσει,
πῶς θά σκεπάσει τὸν αἰτὸ τῆς γῆς τὸν ἀντρειωμένο...*

Ἐνα ἄλλο τὸν παρουσιάζει νὰ παλεύει μὲ τὸ Χάρο στὰ μαρμαρένια ἀλώνια:

*...Καί πῆγαν καὶ παλαίψανε στὰ μαρμαρένια ἀλώνια.
Κι ὄθε χτυπάει ὁ Διγενῆς τὸ αἶμα αὐλάκι κάνει,
κι ὄθε χτυπάει ὁ Χάροντας τὸ αἶμα τράφο κάνει.*

Ὁ Παλαμάς γιὰ τὸ Βασίλειο τὸ Βουλγαροκτόνο

Ὁ Κωστής Παλαμάς ἔχει γράψει ἓνα πολὺστιχο ἐπικό ποίημα γιὰ τὸ Βασίλειο Βουλγαροκτόνο. Εἶναι ἡ «*Ἡ φλογέρα τοῦ Βασιλιᾶ*». Μέσα σ' αὐτὸ ἐξιστορεῖ καὶ τὴν ἐπίσκεψη τοῦ Βασιλείου στὴν Ἀθήνα καὶ τὸ προσκύνημα τῆς Παναγίας μέσα στὸν Παρθενῶνα. Ἐκεῖ εἶναι καὶ ἡ ὠραία περιγραφή τῆς Ἀθήνας, πού ἀρχίζει μὲ τὸ γνωστό

*Πρωτῆ, καὶ λιοπερίχυτη καὶ λιόκαλ' εἶναι ἡ μέρα
κι ἡ Ἀθήνα ζαφειρόπετρα στῆς γῆς τὸ δαχτυλίδι.*

Πορφυρογέννητοι και μεγάλοι αξιωματούχοι

— «Πορφυρογέννητοι» ονομάζονταν οι αυτοκράτορες που είχαν γεννηθεί σε καιρό που βασιλεύε ο πατέρας τους.

— «Ό,τι περίπου είναι σήμερα οι ύπουργοί, ήταν στο Βυζάντιο οι λογοθέτες. Ο αρχηγός του στρατού ονομαζόταν *μέγας δομέστικος*, ο ύπουργός οικονομικών *λογοθέτης του γενικού* ή *μέγας λογοθέτης*, των συγκοινωνιών *λογοθέτης του δρόμου* κτλ.

Κρατικά μονοπώλια του Βυζαντίου

Στό Βυζάντιο τό κράτος είχε τό μονοπώλιο ειδών πολυτελείας, όπως τά σμάλτα, τά πορφυρά ένδύματα, τά έλεφαντουργήματα, τά χρυσά και άσημένια σκεύη, τά μεταξωτά είδη κ.ά. και είχε τεράστια έσοδα.

Κώδικες και συναξάρια

— Στά χρόνια του Βυζαντίου δέν είχε ακόμα ανακαλυφθεί ή τυπογραφία. Οι *κώδικες*, δηλ. τά βιβλία τής έποχής, γράφονταν μέ τό χέρι επάνω σε *παπύρους και περγαμηνές* και κόστιζαν πολύ. Για νά γίνει μία βιβλιοθήκη μέ πολλούς τόμους, χρειαζόταν μόχθος και χρόνος πολός και μεγάλη δαπάνη. Τά *χειρόγραφα* ήταν συνήθως δουλειά των μοναχών. Μερικά ήταν εικονογραφημένα μέ ωραιότατες θρησκευτικές παραστάσεις. Έτσι τά μοναστήρια είχαν γίνει ένα είδος τυπογραφεία τής έποχής. Πολλά αρχαία ελληνικά συγγράμματα σώθηκαν χάρη στα αντίγραφα που κράτησαν σε διάφορα μοναστήρια.

— Πολύ συνηθισμένο ανάγνωσμα των Βυζαντινών ήταν οι *βίοι Αγίων* ή *συναξάρια*.

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1) Τί θυμάσαι από τά πρόσωπα καί τά πράγματα τῆς μακεδονικῆς δυναστείας;

- Σ' αὐτό τό ποτάμι ἔπαθε τήν πρώτη πανωλεθρία ὁ Σαμουήλ:
Σ _____
- Στρατηγός τοῦ Βουλγαροκτόνου μέ θαλασσί ἐπώνυμο:
Ν _____ Ο _____
- Ἡ μάχη στό μέρος αὐτό ἄνοιξε στό Βουλγαροκτόνο τίς πύλες τῆς Βουλγαρίας: Κ _____
- Βούλγαρος ἡγεμόνας μέ ὄνομα Ἑβραίου Κριτῆ:
Σ _____
- Τό μικρό ὄνομα τοῦ Διγενῆ Ἀκρίτα: Β _____
- Στρατηγός τοῦ Βουλγαροκτόνου μέ ὄνομα ψαριοῦ:
Ξ _____
- Ἦθελε νά ὀνομάζεται «Τσάρος τῶν Βουλγάρων καί τῶν Ρωμαίων»: Σ _____
- Τόποι ἀντιγραφῆς τῶν βιβλίων: μ _____
- Τά βιβλία ἦταν τότε χ _____ καί γράφονταν ἐπάνω σέ π _____ ἤ π _____
- Συνηθισμένο ἀνάγνωσμα τῶν Βυζαντινῶν:
Σ _____
- Τά βιβλία πού ἔδειχναν τήν πολυμάθεια τῶν βυζαντινῶν λογίων: ἐ _____
- Ἔτσι λέγονταν οἱ αὐτοκράτορες πού εἶχαν γεννηθεῖ ἐνῶ βασιλευε ὁ πατέρας τους: Π _____
- Ἔτσι λέγονταν τότε οἱ ὑπουργοί: Λ _____
- Ὁ τίτλος τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ στρατοῦ ἦταν Μ _____
Δ _____

Ξένοι ηγέμονες:

Λόγιοι:

Ίεραπόστολοι:

Μυθικοί ήρωες:

Ύπέρ ἢ ἐναντίον;

Ἀπό τό παρακάτω γεγονός ἀλλά ἦταν ὑπέρ τοῦ Βυζαντίου δηλ. στερέωναν τὴ δύναμή του, καὶ ἄλλα ἦταν ἐναντίον του, δηλ. τό ἔφεραν σέ δύσκολη θέση. Διάβασέ τα καὶ βάλε μπροστά ἀπό τό καθένα Υ (ὑπέρ) ἢ Ε (ἐναντίον).

Οἱ μακεδόνες αὐτοκράτορες:

— Πέρασαν σέ ἀντεπίθεση ἐναντίον τῶν Ἀράβων καὶ ἀπομάκρυναν τόν ἀραβικό κίνδυνο.

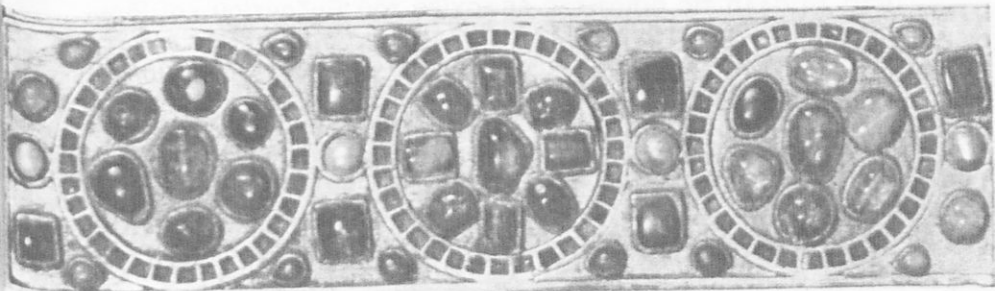
— Πολέμησαν τοὺς Βουλγάρους, ὥσπου ὁ Βασίλειος ὁ Βουλγαροκτόνος ὑπέταξε τό κράτος του.

— Ἀνέπτυξαν φιλικές σχέσεις μέ τοὺς Ρώσους καὶ τοὺς ἔφεραν στό χριστιανισμό.

— Γιά νά ἔχουν τὴν ὑποστήριξη τῶν Βενετῶν ἐναντίον τῶν Σαρακηνῶν τοὺς ἔκαμαν μεγάλες ναυτιλιακές διευκολύνσεις.

— Οἱ τελευταῖοι τῆς δυναστείας ἄφησαν νά γίνει ὀριστικό τό σχίσμα τῶν Ἐκκλησιῶν.

Η ΑΡΧΗ ΤΟΥ ΤΕΛΟΥΣ (1057 - 1204)

1. Κυριότεροι αυτοκράτορες και γεγονότα

Ἡ δόξα τῆς μακεδονικῆς δυναστείας σταμάτησε ἀπότομα μέ τό θάνατο τοῦ Βασιλείου Βουλγαροκτόνου (1025). Οἱ διάδοχοί του δέ φάνηκαν τό ἴδιο ἱκανοί καί ἄφησαν τό κράτος νά πάρει τόν κατήφορο. Ἀπό τόν κατήφορο αὐτό τό συγκράτησαν προσωρινά οἱ Κομνηνοί, πού βασιλέψαν ἕναν ὁλόκληρο αἰῶνα. Στά χρόνια τους τό Βυζάντιο γνῶρισε ἄλλη μιά περίοδο ἀκμῆς, πού ἦταν καί ἡ τελευταία.

Τούς Κομνηνοὺς διαδέχτηκαν οἱ Ἄγγελοι. Ἀλλά οἱ αυτοκράτορες τῆς δυναστείας τῶν Ἄγγέλων δέν ἦταν ἐκεῖνοι πού εἶχε ἀνάγκη τό Βυζάντιο σέ καιροὺς ἐξαιρετικά δύσκολους, ὅπως θά δοῦμε. Ἡ βασιλεία τους ἔληξε μέ τήν ἄλωση τῆς Κωνσταντινούπολης ἀπό τοὺς σταυροφόρους.

Στόν ἐνάμιση αὐτό αἰῶνα τῶν Κομνηνῶν καί τῶν Ἄγγέλων ἔγιναν μερικά ἀποφασιστικῆς σημασίας γεγονότα. Τό Βυζάντιο δέχτηκε ἀσταμάτητες ἐπιθέσεις ἀπό ὄλες τίς πλευρές, μέ ἀποτέλεσμα νά χάσει τά περισσότερα ἐδάφη του καί τελικά νά ὑποκύψει. Στήν Ἀνατολή οἱ Σελτζοῦκοι Τοῦρκοι ἀπέσπασαν τή μιά

μετά τη άλλη τής ασιατικές επαρχίες του Βυζαντίου και ίδρυσαν σουλτανάτο στη Μικρά Ασία. Από τό βοριά οί Πατσινάκες και οί Ούγγροι συνέχισαν τής επίδρομές τους, ενώ οί Σέρβοι και οί Βούλγαροι ανασύστησαν τά κράτη τους στη Βαλκανική χερσόνησο. Στη Δύση από πολύ νωρίς οί Νορμανδοί έγιναν κύριοι τών βυζαντινών κτήσεων στην Ίταλία και, στη συνέχεια, έπιχείρησαν νά καταλύσουν τό Βυζάντιο μέ μιά σειρά από καταστρεπτικές επίδρομές. "Ό,τι δέν μπόρεσαν νά καταφέρουν οί Νορμανδοί, τό πέτυχαν ό πάπας και οί ήγεμόνες τής Εύρώπης μέ τής σταυροφορίες.

2. Σταυροφορίες

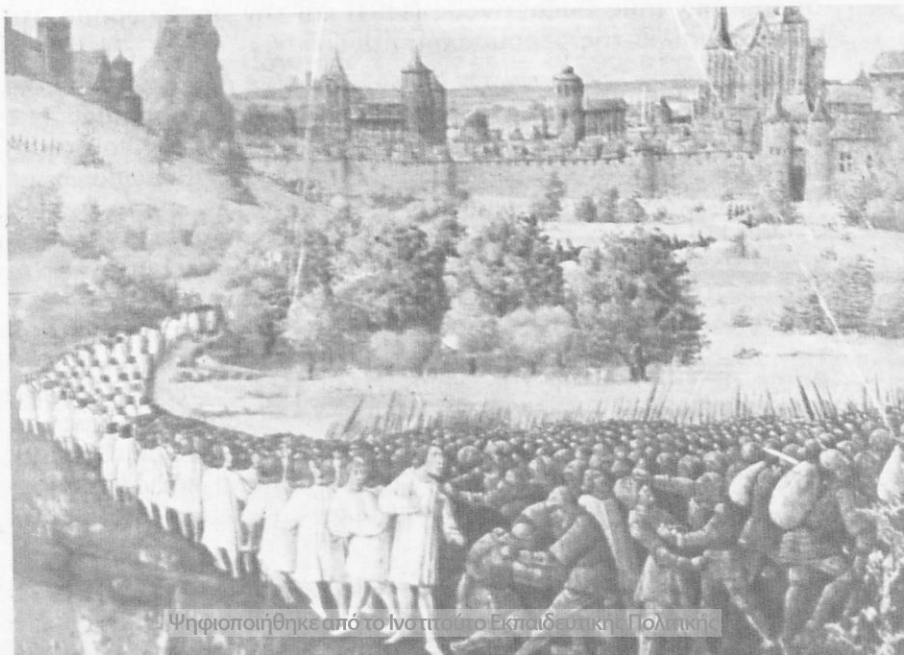
Σταυροφορίες λέγονται οί επιχειρήσεις πού έκαμαν οί χριστιανοί τής δυτικής Εύρώπης, γιά νά απελευθερώσουν τούς Άγιους Τόπους από τούς μουσουλμάνους. Τά μέρη όπου έζησε και μαρτύρησε ό Χριστός είχαν γίνει τόπος προσκυνήματος γιά τούς χριστιανούς. Οί Άραβες κατακτητές δέν έφεραν σοβαρά έμπόδια σ' αυτό. Άλλά όταν ή Παλαιστίνη έπεσε στά χέρια τών Σελτζούκων, τά πράγματα δυσκόλεψαν πολύ. Ή κατάσταση αυτή δημιούργησε θρησκευτικό αναβρασμό στη Δύση. Ό πάπας, πού ήταν αναγνωρισμένος άρχηγός τής Δυτικής Έκκλησίας, μπόρεσε εύκολα νά κινητοποιήσει τούς λαούς σέ ιερό πόλεμο έναντίον τών άπίστων. Στο κάλεσμά του έτρεξαν πλήθη ένδιαφερομένων: άπλοί άνθρωποι πού φλέγονταν από χριστιανική πίστη· τυχοδιώκτες πού βρήκαν τήν εύκαιρία νά αναζητήσουν τήν τύχη τους στην παραμυθέναι Άνατολή· ίππότες πού είδαν νά ανοίγονται μπροστά τους μεγάλοι όρίζοντες γιά δράση· φεουδάρχες, δηλ. μεγάλοι γαιοκτήμονες, πού φιλοδοξούσαν ν' άποκτήσουν καινούργια φέουδα· έμποροι πού έκμεταλλεύτηκαν τήν εύκαιρία νά άπλώσουν τό διαμετακομιστικό τους έμπόριο στά λιμάνια και τής άνατολικής Μεσογείου. Ό ίδιος ό πάπας, παράλληλα πρός τήν απελευθέρωση τών Άγίων Τόπων, απέβλεπε συγκαλυμμένα στην ύποταγή τής Άνατολικής Έκκλησίας στη Δύση.

Σταυροφορίες έγιναν πολλές (μεταξύ 1096-1270), αλλά περισσότερη σχέση μέ τήν ιστορία του Βυζαντίου έχουν ή πρώτη, ή τρίτη και ή τέταρτη. Οί άνθρωποι πού πήραν μέρος σ' αυτές όνομάστηκαν από τούς ιστορικούς σταυροφόροι, γιατί είχαν

ραμμένο στο ρούχο τους έναν πάνινο κόκκινο σταυρό. Ἐνῶ στήν ἀρχή ὁ σκοπός ἦταν καθαρότερα θρησκευτικός; σιγά σιγά φάνηκε ὅτι οἱ ἡγεμόνες τῆς δυτικῆς Εὐρώπης ἤθελαν νά ἐπεκτείνουν τήν κυριαρχία τους σέ ἐδάφη τῆς Ἀνατολῆς. Σέ πολλές σταυροφορίες τό βυζαντινό κράτος ἐγινε πέρασμα καί στήν τέταρτη σταυροφορία στόχος τῶν σταυροφόρων. Στό πέρασμά τους οἱ σταυροφόροι δημιουργοῦσαν σοβαρά προβλήματα, γιατί τά πλήθη αὐτά εἶχαν ἀνάγκη ἀπό τρόφιμα καί πολλές φορές ξεχύνονταν σέ ἀρπαγές καί ἄλλες βαρβαρότητες.

Ἡ πρώτη Σταυροφορία κράτησε τέσσερα χρόνια (1095-1099). Πρῶτα ξεκίνησε μιά προφυλακή ἀπό ἀσύντακτες μάζες ἀνδρῶν καί γυναικόπαιδων μέ ἐπικεφαλῆς τό μοναχό Πέτρο τόν Ἐρημίτη. Ἐπειτα ἀπό μακρά πορεία μέσα ἀπό τήν κεντρική Εὐρώπη καί τά Βαλκάνια, ἐφθασαν στήν Κωνσταντινούπολη. Ὁ Ἀλέξιος Α΄ Κομνηνός τούς πέρασε ἀπέναντι στή Μικρά Ἀσία, ἀλλά ἐκεῖ τοὺς ἀποδεκάτισαν οἱ Σελτζοῦκοι καί μόνο λίγα ἀπομεινάρια γύρισαν πίσω στήν Κωνσταντινούπολη. Ἀκολούθησε ἡ τακτι-

Ἡ σταυροφορία τοῦ Πέτρου τοῦ Ἐρημίτη (μικρογραφία)

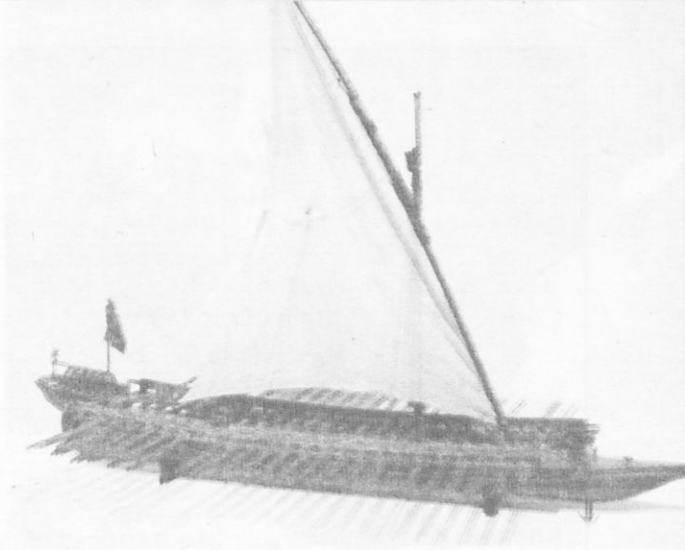

κή έκστρατεία μέ τέσσερα στρατιωτικά σώματα, πού ξεκίνησαν από διαφορετικά σημεία τής Εύρώπης μέ διαφορετικούς άρχηγούς καί συγκεντρώθηκαν στην Πόλη. 'Ο 'Αλέξιος Α', μέ επιδεξιότητα τούς χρησιμοποίησε έναντίον τών Σελτζούκων, γιά νά ξαναπάρει τή Νίκαια καί άλλες πόλεις τής Μ. 'Ασίας. Οί σταυροφόροι διέσχισαν τή Μ. 'Ασία από τά Β.Δ. στά Ν.Α. μέσα σέ άφάνταστες δυσκολίες καί τρομερές απώλειες σέ ανθρώπινες ζωές. 'Η συγκίνησή τους ήταν άπερίγραπτη, όταν κάποτε πάτησαν τά ιερά χώματα τής Παλαιστίνης. Τέλος μέ όρμητική έφοδο έγιναν κύριοι τής 'Ιερουσαλήμ (15.7.1099), αφήνοντας τήν έκδικητική τους μανία νά ξεσπάσει έναντίον τών άλλοθρήσκων.

Μετά τήν άπελευθέρωση τών 'Αγίων Τόπων οί σταυροφόροι ίδρυσαν δικά τους φεουδαρχικά κράτη, μέ σπουδαιότερο τό Βασίλειο τής 'Ιερουσαλήμ. 'Ο πάπας έπίσης διόρισε δικό του πατριάρχη τής 'Ιερουσαλήμ.

'Η τρίτη Σταυροφορία (1189-1193) έγινε γιαντί ό σουλτάνος τής Αιγύπτου ανακατέλαβε τήν 'Αγία Πόλη. Αύτή τή φορά πήραν μέρος στην έκστρατεία οί τρεις μεγαλύτεροι βασιλιάδες τής Εύρώπης, χωρίς τελικά νά επιτύχουν τήν άπελευθέρωση τής 'Ιερουσαλήμ. "Ένας από αυτούς, ό βασιλιάς τής 'Αγγλίας Ριχάρδος ό Λεοντόκαρδος, περνώντας από τήν Κύπρο, τήν απέσπασε από τούς Βυζαντινούς (1191) καί τήν παραχώρησε στό Γάλλο βασιλιά τής 'Ιερουσαλήμ Λουζινιάν.

'Η τέταρτη Σταυροφορία (1202-1204) είχε άρχικό της στόχο τούς μουσουλμάνους τής Αιγύπτου. 'Αλλά όταν παρουσιάστηκε ό 'Αλέξιος Δ' 'Αγγελος, γιός του έκπτωτου βυζαντινού αυτοκράτορα 'Ισαάκιου, καί ζήτησε τή βοήθεια τών Εύρωπαίων μέ τεράστια άνταλλάγματα, οί σταυροφόροι άλλαξαν τό άρχικό σχέδιο καί έβαλαν πλώρη γιά τήν Κωνσταντινούπολη. Τήν άρχηγία τής σταυροφορίας ανέλαβαν εύρωπαϊοι φεουδάρχες. 'Αποφασιστική ήταν ή άνάμειξη του δόγη τής Βενετίας Δάνδολου, πού ανέλαβε νά μεταφέρει τούς σταυροφόρους μέ τά βενετσιάνικα καράβια. 'Ο γερο-Δάνδαλος, έκτός από τά συμφωνημένα βασιλικά ναύλα αύτης τής έκστρατείας, είδε νά δίνεται στή Βενετία ή έξαιρετική εύκαιρία νά εξασφαλίσει ναυτικές βάσεις σέ όλα τά βυζαντινά παράλια τής άνατολικής Μεσογείου. Οί σταυροφόροι πολιόρκησαν τήν Κωνσταντινούπολη καί απομάκρυναν τό σφετεριστή του θρόνου.

Βενετσιάνικο πλοίο

Ἄλλά ὁ Ἀλέξιος Δ' δέν μπόρεσε νά συγκεντρώσει ὄλο τό ποσόν πού εἶχε ὑποσχεθεῖ καί ἐπέβαλε βαρύτατη φορολογία. Ὁ λαός ξεσηκώθηκε καί τόν ἐκθρόνισε. Ὁ νέος αὐτοκράτορας δέ δέχτηκε τούς ὄρους τῶν σταυροφόρων καί ἡ πολιορκία ἐπαναλήφθηκε. Ἄλλά οὔτε αὐτός, οὔτε ὁ Θεόδωρος Λάσκαρης, πού τόν διαδέχτηκε, μπόρεσαν νά σώσουν τήν κατάσταση. Οἱ σταυροφόροι μπήκαν στήν Κωνσταντινούπολη στίς 12 Ἀπριλίου 1204 καί φέρθηκαν σάν τούς χειρότερους κατακτητές, ληστεύοντας καί καταστρέφοντας ἐπί τρεῖς ὁλόκληρες ἡμέρες.

Μετά τή λεηλασία ἔγινε ἡ μοιρασιά τῆς κατακτημένης αὐτοκρατορίας. Ὁ πιό κερδισμένος ἀπ' αὐτήν τήν κερδοφόρα ἐπιχείρηση βγήκε ὁ δόγης τῆς Βενετίας, γιατί ἐξασφάλισε ἐκεῖνο πού ἤθελε: τά καλύτερα λιμάνια τοῦ Ἴονίου, τοῦ Αἰγαίου καί τῶν Στενῶν. Πέτυχε ἐπίσης νά ἐκλέγεται Βενετός πατριάρχης στήν Κωνσταντινούπολη.

Ἔγιναν καί ἄλλες σταυροφορίες μέ στόχο τήν Αἴγυπτο, τήν Παλαιστίνη, τή Συρία καί τήν Τυνησία. Ἡ Ἱερουσαλήμ ἐλευθερώθηκε καί πάλι ὑποδουλώθηκε. Γενικά οἱ κατακτήσεις τῶν σταυροφόρων εἶχαν προσωραίρα μόνο ἀποτελέσματα. Τά κρατίδια πού ἴδρυσαν οἱ σταυροφόροι δέν ἀργησαν νά πέσουν καί πάλι στά χέρια τῶν Τούρκων. Μόνο οἱ διασκορπισμένες ἐμπορικές ἀποικίες τῶν Βενετῶν (καί τῶν Γενουατῶν) μπόρεσαν νά κρατηθοῦν περισσότερο. Οἱ λαοί τῆς Εὐρώπης ὠφελήθηκαν πο-

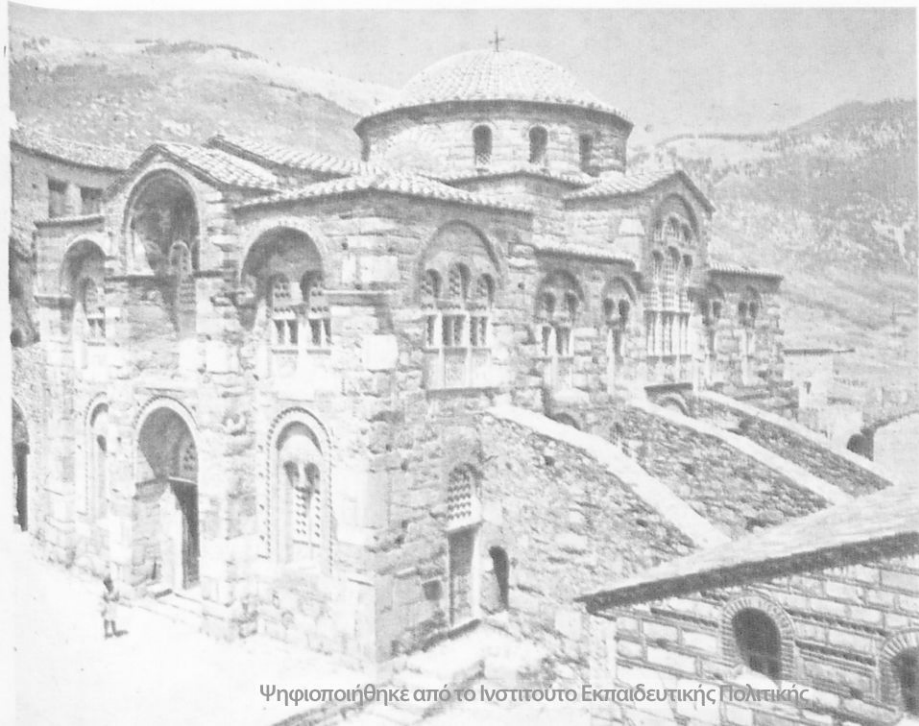
λύ και οικονομικά και πολιτιστικά από την επικοινωνία τους με τις χώρες που όριζε άλλοτε ή βυζαντινή αυτοκρατορία. Άλλά για τό Βυζάντιο οί σταυροφορίες ήταν άληθινή συμφορά: παρέλυσαν τίς προσπάθειές του νά άναχαιτίσει τίς επιθέσεις τών γειτονικών λαών, επιτάχυναν τήν έξασθένηση και τελικά οδήγησαν στό διαμελισμό του. Γι' αυτό και οί τελευταίες προσπάθειες τών Παλαιολόγων στήν έπόμενη περίοδο ήταν από πρίν καταδικασμένες σέ άποτυχία.

3. Η άνοιξη τών έλληνικών γραμμάτων και τής βυζαντινής τέχνης συνεχίζεται

Η άνθηση τών γραμμάτων και τών εικαστικών τεχνών, που είδαμε στό προηγούμενο κεφάλαιο, συνεχίστηκε χωρίς διακοπή και σ' αυτή τήν περίοδο.

Άπό τή βασιλική οικογένεια ή Άννα Κομνηνή και ο σύζυγός της Νικηφόρος Βρυένιος έγραψαν ιστορικά έργα. Η Άννα έ-

Τό μοναστήρι του Όσίου Λουκά στη Βοιωτία. Σταυροειδής οκταγωνικός ναός με τρούλο.

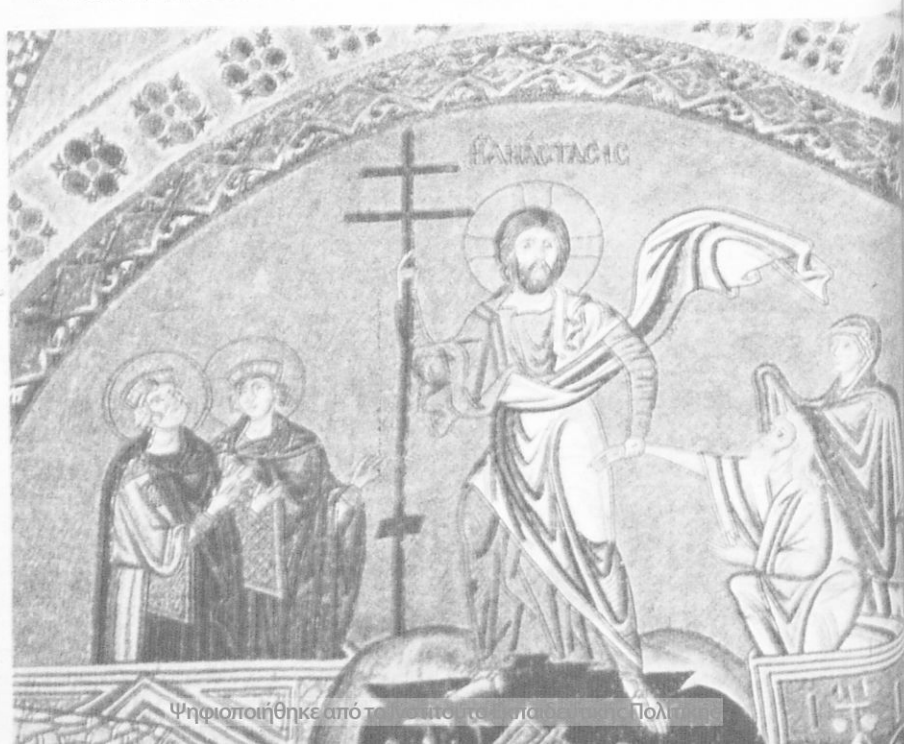
γραψε τὴν Ἀλεξιάδα, ὅπου ἐξιστοροῦσε τὰ ἔργα τοῦ πατέρα τῆς Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ.

Ἀνάμεσά στοὺς λογίους ξεχωρίζουν ὁ μητροπολίτης Θεσσαλονίκης *Εὐστάθιος*, πού ἔγραψε σχόλια στὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσσεια καὶ περιγραφή τῆς ἄλωσης τῆς Θεσσαλονίκης ἀπὸ τοὺς σταυροφόρους, ὁ μητροπολίτης Ἀθηνῶν *Μιχαὴλ Χωνιάτης κ.ἄ.*

Στὰ χρόνια τῶν Κομνηνῶν ἔζησε καὶ ὁ *Θεόδωρος Πρόδρομος*, πού ἔγραψε διηγήσεις σὲ δεκαπεντασύλλαβους στίχους σὲ ἀπλή γλῶσσα. Ὁ ἴδιος ὀνομάζει τὸν ἑαυτό του *Πτωχοπρόδρομο*, παραπονεῖται γιὰ τὴ φτώχεια του καὶ ζητεῖ βοήθεια ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα.

Στὸν τομέα τῆς βυζαντινῆς τέχνης πολλές ἐκκλησίες χτίστηκαν σὲ σχῆμα σταυροῦ μέ τροῦλο. Μερικὲς ἀπὸ τίς ἐκκλησίες πού ἀναφέραμε στό προηγούμενο κεφάλαιο εἶναι αὐτῆς τῆς ἐποχῆς.

Ἡ Ἀνάσταση, ψηφιδωτό ἀπὸ τὸν Ὅσιο Λουκά, 11ος αἰ.

ΤΟ ΗΞΕΡΕΣ ΑΥΤΟ;

Οί Κομνηνοί

— *Οί Κομνηνοί πήραν τό όνομά τους από τό χωριό τής καταγωγής τους Κόμνη τής Θράκης.*

— *Ό Ίωάννης Β' Κομνηνός ήταν ένας έξαίρετος κυβερνήτης καί άνθρωπος. Γι' αυτό ό λαός τόν αγάπησε καί τόν όνόμασε Κολοϊωάννη. Πληγώθηκε σέ κυνήγι άγριόχοιρων στήν Κιλικία, όταν πολεμοῦσε τούς Σελτζούκους, καί πέθανε σέ ηλικία 55 ετών.*

— *Ό Μανουήλ Α' Κομνηνός είχε πολύ επηρεαστεί από τόν τρόπο ζωής τών ιπποτών τής Δύσης καί τούς μιμήθηκε μέ επιτυχία. Ό ίδιος ήταν σπουδαίος καβαλάρης καί στόν πόλεμο άλλαζε πολλά άλογα, αλλά ιδιαίτερη προτίμηση είχε σέ ένα πού τό έλεγε «Άγρίμιν».*

Σελτζούκοι Τούρκοι: οί νεοφώτιστοι του ίσλαμισμού από τήν Άνατολή

— *Όί Σελτζούκοι Τούρκοι, όπως όνομάστηκαν από τό φύλαρχό τους Σελτζούκ, μετακινήθηκαν από τήν περιοχή του σημερινού Τουρκεσταν στά τέλη του 10ου αιώνα καί έγκαταστάθηκαν στήν περιοχή του χαλιφάτου τής Βαγδάτης. Έκει δέχτηκαν τή θρησκεία του ισλάμ καί μέ άρχηγό τους τόν Τογρούλ πήραν τήν έξουσία στά χέρια τους.*

— *Μέσα στόν 11ο αιώνα οί Σελτζούκοι απέσπασαν χωρίς μεγάλη δυσκολία τίς βυζαντινές επαρχίες στή Μεσοποταμία, τή Συρία καί τήν Παλαιστίνη. Στο Βυζάντιο ή έξουσία είχε παραλύσει από τίς διαμάχες ανάμεσα στούς Δυνατούς (όπως όνομάζονταν οί ισχυροί γαιοκτήμονες) καί τούς Παλατιανούς. Έτσι δέ βρέθηκε κανείς νά κινηθεί έγκαιρα έναντίον τών Σελτζούκων.*

— *Έπειτα ήρθε ή σειρά τής Άρμενίας. Αυτοκράτορας του Βυζαντίου ήταν τότε ό γενναίος Ρωμανός Δ' ό Διογένης. Ό Ρωμανός είδε τόν κίνδυνο πού διέτρεχε ή αυτοκρατορία από τούς Σελτζούκους καί όργάνωσε νικηφόρες επιχειρήσεις έναντίον τους. Στο τέλος έκαμε τό σφάλμα νά άπορρίψει ειρηνευτικές προτάσεις του άντιπάλου του καί μέ τό μισθοφορικό στρατό του νά προ-*

χωρήσει μέσα στην Ἀρμενία. Σέ μιά μάχη πού ἔγινε στό *Ματζικέρτ* (1071) ὁ βυζαντινός στρατός διαλύθηκε καί ὁ Ρωμανός πιάστηκε αἰχμάλωτος. Ὁ σουλτάνος Ἄλπ-Ἀρσλάν φέρθηκε μέ γενναιοψυχία καί τοῦ χάρισε τή ζωή, ὄχι φυσικά χωρίς ἀνταλλάγματα. Στήν Κωνσταντινούπολη οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Ρωμανοῦ τόν περιέμεναν γιά νά τόν τυφλώσουν καί νά τόν στείλουν ἐξορία. Ἡ ἥττα στό *Ματζικέρτ* ἦταν μεγάλο πλήγμα γιά τό Βυζάντιο, γιατί ἄφησε ἀνοιχτό τό δρόμο στήν προέλαση τῶν Σελτζούκων.

— Πραγματικά ὁ ἐπόμενος σουλτάνος προχώρησε ἀνεμπόδι-στα μέσα στή Μικρά Ἀσία, φτάνοντας ὡς τή Χρυσούπολη. Ἐνας ἀπό τούς κληρονόμους του, ὁ *Σουλεϊμάν*, ἱδρυσε τό *σουλτανάτο τῆς Ρωμανίας* μέ πρωτεύουσα τή Νίκαια τῆς Βιθυνίας, κοντά στήν Κωνσταντινούπολη. Χάνοντας τή Μ. Ἀσία, τό Βυζάντιο πάθαινε ἕνα θανάσιμο ἀκρωτηριασμό, γιατί ἡ περιοχή αὐτή ἔδινε τούς καλύτερους στρατιῶτες καί στρατηγούς καί τούς περισσότερους φόρους.

— Οἱ *Κομνηνοί* δέν ἔμειναν ἀδιάφοροι μπροστά στήν κατάσταση πού δημιουργήθηκε στή Μικρά Ἀσία. Ἀλλά ἦταν ὑποχρεωμένοι νά κάνουν ἕναν πολυμέτωπο ἀγώνα καί κυρίως ἔπρεπε νά συγκεντρώσουν τίς προσπάθειές τους στήν ἀντιμετώπιση τῶν Νορμανδῶν καί τῶν σταυροφόρων. Ἔτσι δέ στάθηκε δυνατό νά ὀργανώσουν μεγάλες ἐκστρατείες, ὅπως ἄλλοτε ὁ Ἡράκλειος, καί νά ἀπαλλάξουν τή Μικρά Ἀσία ἀπό τούς Σελτζούκους.

— Σημαντική ἦταν ἡ ἐπιτυχία τοῦ Ἄλεξίου Α' *Κομνηνοῦ* νά στρέψει τό κύμα τῶν σταυροφόρων ἐναντίον τῶν Σελτζούκων καί νά ἀνακτήσει τή Νίκαια, τά παράλια τῆς Μ. Ἀσίας καί μερικές ἀκόμη ἀπό τίς Ἀσιατικές ἐπαρχίες. Οἱ Σελτζοῦκοι ἔκαμαν τότε πρωτεύουσά τους τό *Ἰκόνιο*.

— *Συνεχίζοντας τό ἔργο τοῦ πατέρα του ὁ Ἰωάννης Β' Κομνηνός* ὀδήγησε τό βυζαντινό στρατό σέ νικηφόρες ἐπιχειρήσεις ἐναντίον τῶν Σελτζούκων. Μέ τίς ἐπιχειρήσεις αὐτές ἀπλῶσε τήν κυριαρχία τοῦ Βυζαντίου καί σέ ἄλλες περιοχές τῆς Μ. Ἀσίας καί τῆς Συρίας.

— Τό ἴδιο πῆγε νά κάμει καί ὁ γιός του *Μανουήλ Α' Κομνηνός*. Στήν ἀρχή εἶχε ἐπιτυχίες. Ἀλλά σέ μιά μάχη στό *Μυριοκέφαλο* (1176) ὁ στρατός του ἔπαθε μεγάλη καταστροφή. Ἡ δευτέρα αὐτή ἥττα τῶν Βυζαντινῶν ἄφηνε πιά τελείως ἀνυπεράσπιστη τή Μικρά Ἀσία στό ἔλεος τῶν Τούρκων.

Νορμανδοί, Βίκιγκς και Βάραγγοι

Οι Γερμανοί που κατέβηκαν από τη Σκανδιναβία στη νότια Ευρώπη είναι γνωστοί με διάφορα ονόματα:

Νορμανδοί, που σημαίνει άνθρωπο του βορρά.

Βίκιγκς, που σημαίνει πολεμιστές, και

Βάραγγοι, που σημαίνει θαλασσοπόροι και έμποροι.

Οι *Βίκιγκς* ήταν φοβεροί πειρατές, που ταξίδευαν επάνω σε μαύρα πλοία με κουπιά και πανί και μ' ένα μυθικό τέρας σκαλισμένο στην πλήρη των караβιών τους.

Οι *Βάραγγοι* ήταν εξαιρετικοί πολεμιστές και χρησιμοποιήθηκαν από το Βυζάντιο ως μισθοφόροι. Ήταν ψηλοί με ξανθά μαλλιά και γαλανά μάτια. Στο στήθος φορούσαν αλυσιδωτό θώρακα και για όπλο χρησιμοποιούσαν ένα τσεκούρι. Στις μάχες πολλοί μαζί σχημάτιζαν ένα είδος ανθρώπινου τείχους.

Οι επιδρομές των Νορμανδών στα εδάφη του Βυζαντίου

— Οι Νορμανδοί ξεκίνησαν από τη Σκανδιναβία και εγκαταστάθηκαν στη βόρεια Γαλλία. Από εκεί κατέβηκαν και στην Ίταλία και με αρχηγό τους το Ροβέρτο Γυισκάρδο ίδρυσαν το βασίλειο των δύο Σικελιών. Τό 1701 έπεσε σ'α χέρια τους και ή τελευταία βυζαντινή κτήση στην Ίταλία. "Επειτα από αυτό οι Νορμανδοί στράφηκαν εναντίον του βυζαντινού κράτους από την άλλη μεριά της Αδριατικής και έκαμαν τρείς καταστρεπτικές επιδρομές εναντίον του.

— Στην πρώτη (1081-1085) οι Νορμανδοί αποβιβάστηκαν στην Ήπειρο. Ο Άλέξιος Α' Κομνηνός, που τούς περίμενε, είχε έτοιμάσει στρατό και παράλληλα έκλεισε συμμαχία με τούς Βενετούς, κάνοντάς τους έμπορικές διευκολύνσεις. Οι Βενετοί νίκησαν τούς Νορμανδούς στη θάλασσα. Στη στεριά νικήθηκε ο βυζαντινός στρατός και οι Νορμανδοί προχώρησαν λεηλατώντας και καταστρέφοντας ως τη Θεσσαλία και πολιορκήσαν τη Λάρισα. Αναγκάστηκαν όμως να λύσουν την πολιορκία και να γυρίσουν πίσω στην Ίταλία, γιατί ο Άλέξιος τούς έφερε σε δύσκολη θέση.

— Η δεύτερη επιδρομή των Νορμανδών έγινε στα χρόνια του Μανουήλ Α' Κομνηνού (1147). Με αρχηγό τους το Ρογήρο Β' οι Νορμανδοί κυριέψαν την Κέρκυρα και κατόπιν ξεχύθηκαν και λεηλάτησαν πολλά ελληνικά παράλια. Ίδιαίτερα τούς τράβηξαν η Θήβα και η Κόρινθος, που είχαν ανεπτυγμένη βιοτεχνία μεταξιού.

Οί επιδρομείς, αφού λήστεψαν τὰ σπίτια καί τίς ἐκκλησίες, πήραν μαζί τους στή Σικελία πολλούς μεταξοβιοτέχνες, γιά νά ἀναπτύξουν ἐκεῖ τή μεταξουργία. Οί επιδρομές αὐτές δέν εἶχαν συνέχεια, γιατί ὁ Μανουήλ μετέφερε τόν πόλεμο στήν ἴδια τήν Ἰταλία. Τελικά ὁμως δέν μπόρεσε νά κρατήσει τίς πόλεις πού κυρίεψε ἐκεῖ.

— *Τήν τρίτη φορά* οἱ Νορμανδοί μέ βασιλιά τους τό *Γουλιέλμο Β'* ἦρθαν στήν Ἑλλάδα καλεσμένοι ἀπό τούς ἀντιπάλους τοῦ αὐτοκράτορα *Ἀνδρόνικου Α' Κομνηνοῦ* (1185). Ὁ στρατός τους ἀποβιβάστηκε στήν Ἥπειρο καί ὁ στόλος κατέλαβε τά νησιά τοῦ Ἴονιου. Ἀπό ἐκεῖ προχώρησαν καί πολιορκήσαν τή *Θεσσαλονίκη*. Ἡ πόλη ἔπεσε ἔπειτα ἀπό ἥρωική ἀμυνα τῶν κατοίκων της καί οἱ ἐπιδρομείς ἔκαναν φοβερές σφαγές καί λεηλασίες. Στή συνέχεια οἱ Νορμανδοί ἔβαλαν στόχο τους τήν Κωνσταντινούπολη. Στό μεταξὺ αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντίου ἐγίνε ὁ *Ἰσαάκιος Ἄγγελος*. Οἱ Νορμανδοί νικήθηκαν ἀπό τό στρατηγό του *Ἀλέξιο Βρανά* καί ἀναγκάστηκαν νά ἐγκαταλείψουν τήν Ἑλλάδα.

Φεουδάρχες, ἰππότες καί ἰπποτικά τάγματα

— *Οἱ φεουδάρχες* στή Δύση ἐξουσίαζαν μεγάλες ἐκτάσεις γῆς πού ὀνομάζονταν *φέουδα*. Ἀνάλογα μέ τή δύναμη πού διέθεταν, εἶχαν καί τόν τίτλο τους: *δούκες, μαρκήσιοι, κόμητες, βαρῶνοι*. Ὁ φεουδάρχης μέ τήν οἰκογένειά του καί τήν ἀκολουθία του ἔμενε στόν ὄχυρωμένο πύργο του. Οἱ κυριότερες ἀσχολίες του ἦταν τό κυνήγι, ἡ ἰππασία, οἱ μονομαχίες καί ὁ πόλεμος. Τά κτήματά του τά καλλιεργοῦσαν *οἱ χωρικοί*, πού οἱ περισσότεροι ἦταν *δουλοπάροικοι*.

Τά παιδιά τῶν εὐγενῶν, ὅταν μεγάλωναν, γίνονταν *ἰππότες*, δηλ. ἀρματωμένοι καβαλάρηδες, καί εἶχαν πολύ ἀνεπτυγμένο τό αἶσθημα τῆς τιμῆς. Ἦξεραν ἐπίσης νά φέρονται μέ ξεχωριστή λεπτότητα στίς γυναῖκες.

— *Ἡ ὀνομασία τοῦ νέου ἰππότη* γινόταν στά δεκαπέντε του χρόνια σέ εἰδική τελετή. Ὁ ὑποψήφιος φοροῦσε ἄσπρο χιτῶνα μέ ἄσπρη ζώνη, πού συμβόλιζαν τήν ἀγνότητα, κόκκινο μανδύα, γιά νά τοῦ θυμίζει ὅτι πρέπει νά προσφέρει τό αἷμα του γιά τήν Ἐκκλησία, καί μαῦρες κάλτσες, γιά νά τοῦ θυμίζουν ὅτι εἶναι θνητός. Ἀφού παρακολουθοῦσε μιά λειτουργία, ὁ ἀνάδοχος τοῦ ἔδινε τό ξίφος καί τά σπιρούνια. Τέλος τοῦ ἔδινε μιά σβερκιά, κάποτε τόσο δυνατή, ὥστε ὁ νεαρός χρειάζοταν ἀρκετά λεπτά γιά νά συνέλθει.

— Οί ιππότες είχαν γίνει θρυλικοί γιά τίς περιπέτειες καί τά κατορθώματά τους, πραγματικά ή φανταστικά. Μέ τόν καιρό άρχισαν νά ξεπέφτουν καί νά χάνουν τίς ώρες τους σέ θεαματικές επιδείξεις. Ό Δόν Κιχώτης του Θερβάντες είναι ή γελοιογραφία ενός φαντασμένου ιππότη, όπως είχαν καταστήσει πολλοί ιππότες τόν καιρό τής παρακμής τους.

— Μετά τήν άπελευθέρωση τών Άγίων Τόπων, γιά νά τούς προστατέψουν από τούς Τούρκους, οί σταυροφόροι όργάνωσαν τρία μοναχικά ιπποτικά τάγματα: τό τάγμα τών ιπποτών του Άγίου Ιωάννου τής Ιερουσαλήμ, τό τάγμα τών ιπποτών του ναού καί τό τάγμα τών Τευτόνων. Οί ιππότες ήταν ταυτόχρονα καλόγεροι καί στρατιώτες μέ διπλές υποχρεώσεις.

Οί Φράγκοι στήν Πόλη

Τρείς μέρες κράτησε ή λεηλασία τής Κωνσταντινούπολης από τούς Φράγκους (1204). Οί σταυροφόροι άρπαζαν ό,τι πολύτιμο έβρισκαν μπροστά τους: ιερά σκεύη εκκλησιών, πολύτιμα μέταλλα από έργα τέχνης κτλ. Δέ δίστασαν νά μπάσουν μέσα στήν Άγία Σοφία μουλάρια, γιά νά φορτώσουν τή λεία τους.

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1) Τί θυμάσαι;

- Οί Σελτζούκοι τοῦ Σουλεϊμάν κυρίεψαν τή Μ. Ἀσία καί ἴδρυσαν τό σουλτανάτο τῆς Ρωμανίας μέ πρωτεύουσα τή Ν _____ καί ἀργότερα τό Ἴ _____
- Ἡ προφυλακή τῆς πρώτης σταυροφορίας εἶχε ἐπικεφαλῆς τόν Π _____ τόν Ἐ _____
- Ἀποφασιστική ἀνάμειξη στήν τέταρτη σταυροφορία εἶχε ὁ δόγης τῆς Βενετίας Δ _____
- Ὁ Ἰωάννης Β' Κομνηνός ἦταν ἕνας ἐξαιρετος κυβερνήτης καί ἄνθρωπος, γι' αὐτό ὁ λαός τόν ὀνόμασε Κ _____
- Οἱ φεουδάρχες στή Δύση, ἀνάλογα μέ τή δύναμη πού διέθεταν, εἶχαν καί τόν τίτλο τους: δ _____ μ _____ κ _____ β _____
- Οἱ Γερμανοί πού κατέβηκαν ἀπό τή Σκανδιναβία εἶναι γνωστοί μέ διάφορα ὀνόματα: Ν _____, Β _____ Β _____

(δούκας, μαρκήσιος, κόμης, βαρῶνος, Νίκαια, Ἰκόνιο, Νορμανδοί, Βίκιγκς, Βάραγγοι, Καλοϊωάννη, Πέτρο τόν Ἐρημίτη, Δάνδολος)

2) Δίνεται ἕνα σύνολο προσώπων πού ἐζησαν στά χρόνια τῶν Κομνηνῶν καί τῶν Ἀγγέλων:
Ἀλέξιος Α' Κομνηνός, Ἰωάννης Β' Κομνηνός, Μανουήλ Α' Κομνηνός, Σελτζούκ, Τογρούλ, Ρωμανός Δ' ὁ Διογένης, Ἄλπ — Ἀρσλάν, Σουλεϊμάν, Ἰσαάκιος Ἀγγελος, Μιχαήλ Χωνιάτης, Ροβέρτος Γυισκάρδος, Ρογήρος Β', Γουλιέλμος Β', Ἀνδρόνικος Α' Κομνηνός, Ἄννα Κομνηνή, Εὐστάθιος, Δάνδολος, Πέτρος ὁ Ἐρημίτης, Ριχάρδος ὁ Λεοντόκαρδος, Θεόδωρος Λάσκαρης, Θεόδωρος Πρόδρομος.

Χώρισέ το στά ύποσύνολά του:

Βυζαντινοί αυτοκράτορες:

.....

.....

Τουρκοί άρχηγοί:

.....

.....

Νορμανδοί βασιλιάδες:

.....

.....

Άρχηγοί σταυροφόρων:

.....

.....

Βενεσιάνοι δόγηδες:

Λόγιοι:

.....

3) Τό βρίσκεις σωστό ή όχι;

Άπάντησε προφορικά και δικαιολόγησε τή γνώμη σου.

— Ή διαμάχη για τήν έξουσία παρέλυσε τό βυζαντινό κράτος σε κρίσιμες περιστάσεις.

— Ήταν σφάλμα ή παραχώρηση προνομίων στους Βενετούς.

— Ήταν άσυγχώρητη ή άδιαφορία τών πριν άπό τούς Κομνηνούς αυτοκρατόρων μπροστά στην προέλαση τών Σελτζούκων.

— Μόνη ή γεναιότητα στον πόλεμο δέν είναι άρκετή, όπως έδειξαν οί ήττες τών Βυζαντινών στο Ματζικέρτ και στο Μυριοκέφαλο.

— Ήταν λάθος του Μανουήλ Κομνηνού νά ξανοιχτεί σε επιχειρήσεις στην Ήταλία, τή στιγμή που έζωναν τό κράτος κίνδυνοι άπό παντού.

— Ήταν προδοτική ή ένέργεια του Άλεξίου του Δ' του Άγγέ-

λου νά ζητήσει τή βοήθεια τῶν σταυροφόρων, γιά νά ἀπομακρύνει τό σφετεριστή τοῦ θρόνου.

— Τίποτα δέν μποροῦσε νά σώσει τό Βυζάντιο, τριγυρισμένο ὅπως βρέθηκε ἀπό ἰσχυροῦς ἀντιπάλους.

— Ἡ ἀπευθέρωση τῶν Ἁγίων Τόπων ἦταν μόνο μιά πρόφαση γιά τούς περισσότερους σταυροφόρους, ἐνῶ τά πραγματικά ἐλατήρια ἦταν ἡ κατάκτηση καί ὁ πλουτισμός.

— Οἱ Θεσσαλονικιῶτες δέν εἶδαν μεγάλη διαφορά ἀνάμεσα στούς Σαρακηνοῦς καί τούς Νορμανδούς, οὔτε ἡ Ἱερουσαλήμ ἀνάμεσα στούς σταυροφόρους καί τούς Σελτζούκους— ἡ μόνη διαφορά ἦταν στά ἐμβλήματα τῆς θρησκείας τους.

ΟΙ ΤΕΛΕΥΤΑΙΕΣ ΑΝΑΛΑΜΠΕΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ (1204-1453)

1. Έκεί όπου άλλοτε άπλωνε τήν κυριαρχία του τό Βυζάντιο

Μετά τήν άλωση τής Κωνσταντινούπολης από τούς σταυροφόρους, στά μέρη πού όριζε ώς τότε τό Βυζάντιο δημιουργήθηκαν πολλά κρατίδια. Άπό αυτά άλλα ιδρύθηκαν από δυτικοευρωπαίους φεουδάρχες καί άλλα από Βυζαντινούς πού προέρχονταν από μεγάλες στρατιωτικές οικογένειες.

α) *Φράγκοι, Καταλανοί, Βενετοί, Γενουάτες, Ίωαννίτες ιππότες*

Όπως είδαμε στό προηγούμενο κεφάλαιο, οί έπικεφαλής τής τέταρτης σταυροφορίας συμφώνησαν νά μοιραστούν τά έδάφη του βυζαντινού κράτους. *Ό Βαλδουίνος τής Φλάνδρας* έγινε αυτοκράτορας τής *λατινικής αυτοκρατορίας τής Ρωμανίας*, πού έξουσίαζε τή Θράκη, τά γειτονικά παράλια τής Μ. Άσίας καί μερικά νησιά του Αιγαίου καί είχε πρωτεύουσα τήν Κωνσταντινούπολη. Τά άλλα λατινικά κρατίδια αναγνώριζαν ένα εί-

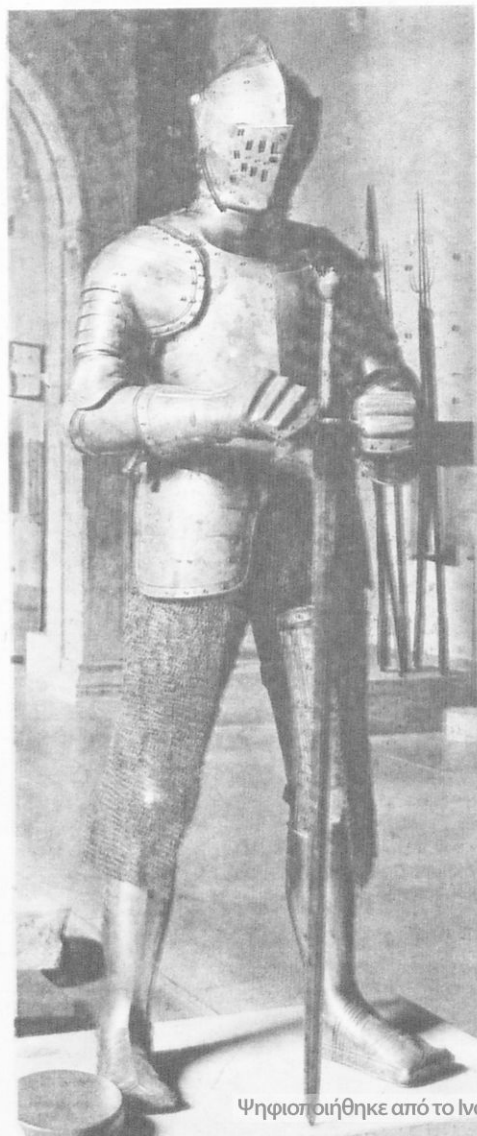
δος ύποτέλειας στόν αὐτοκράτορα. Ὁ Βονιφάτιος ὁ Μομφερατικός πήρε τό Βασίλειο τῆς Θεσσαλονίκης μέ τίς εὐρωπαϊκές κτήσεις τοῦ Βυζαντίου. Πολύ γρήγορα ὅμως καί τά δύο αὐτά κράτη βρέθηκαν σέ δύσκολη θέση καί μέσα σέ λίγες δεκαετίες διαλύθηκαν, γιατί πολεμήθηκαν ἀπό βυζαντινοῦς ἀντιπάλους

τους καί ἀπό τοὺς Βουλγάρους.

Περισσότερο διατηρήθηκαν καί ἄφησαν τά σημάδια τους στόν τόπο ὀρισμένα λατινικά κρατίδια καί κτήσεις στή νότια Ἑλλάδα καί στά νησιά. Τά σπουδαιότερα ἀπό αὐτά ἦταν.

1) Τό δουκάτο τῶν Ἀθηνῶν, μέ πρῶτο ἄρχοντα τό Γάλλο εὐπατρίδη Ὀθωνα Ντελαρός. Τά μέρη ἐκεῖνα τά ὑπερασπίστηκε μέ ἥρωισμό ὁ ἄρχοντας τοῦ Ναυπλίου Λέων Σγουρός. Τό δουκάτο πέρασε γιά ἓνα διάστημα στά χέρια Καταλανῶν ἀπό τήν Ἰσπανία, πού βρέθηκαν νά ὑπηρετοῦν ὡς μισθοφόροι τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα. Τούς Καταλανοῦς διαδέχτηκαν οἱ Ἴταλοί δοῦκες Ἀτζαγιόλες ὡς τό 1456, πού τό δουκάτο ὑποτάχτηκε στούς Τούρκους.

2) Τό Πριγκιπάτο τῆς Ἀχαΐας, μέ πρωτεύουσα τήν Ἀνδραβίδα καί κυβερνήτες του τοὺς Βιλλεαρδουίνους, μιά οἰκογένεια Γάλλων εὐγενῶν. Οἱ Βιλλεαρδουίνοι χώρισαν τό πριγκιπάτο

Φραγκική πανοπλία

σέ δώδεκα βαρωνίες καί στίς ἀκροπόλεις πολλῶν πόλεων ἔχτισαν κάστρα, πού τά ἐρείπιά τους σώζονται μέχρι σήμερα.

Ἦταν καλοί κυβερνήτες, σεβάστηκαν τίς συνήθειες καί τή γλώσσα τῶν ἑλληνικῶν πληθυσμῶν καί ἔγιναν ἀγαπητοί στό λαό. Τό πριγκιπάτο τῆς Ἀχαΐας ἀπλώθηκε στό μεγαλύτερο μέρος τῆς Πελοποννήσου, ἀλλά τό βυζαντινό δεσποτάτο τοῦ Μιστρά περιορίσει τήν ἑκτασή του καί τελικά τό ὑπέταξε (1430).

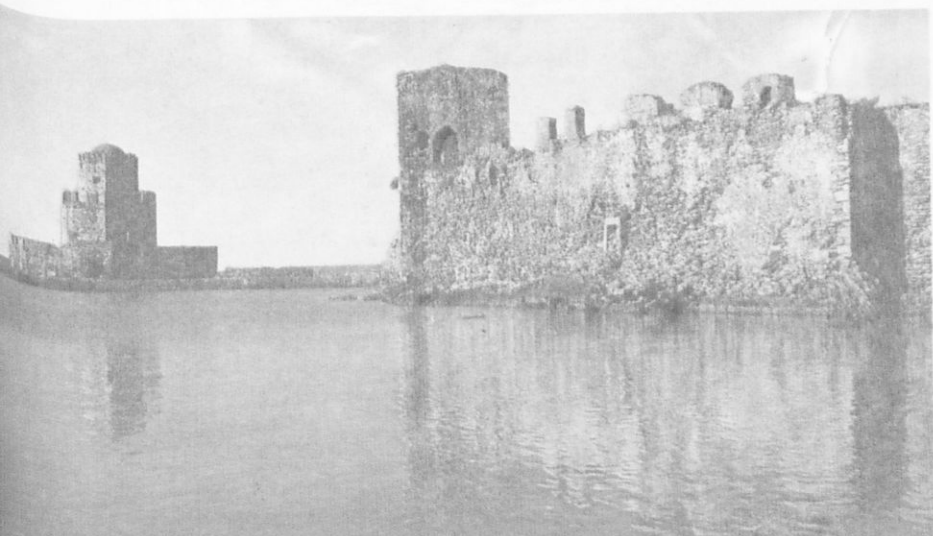
3) Ἡ Ρόδος, μαζί μέ πολλά ἀπό τά Δωδεκάνησα, γνώρισαν τήν κυριαρχία τῶν ἱπποτῶν τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου γιά περισσότερο ἀπό δύο αἰῶνες. Τότε χτίστηκε τό ἐντυπωσιακό Κάστρο τῶν ἱπποτῶν γύρω ἀπό τήν πόλη τῆς Ρόδου καί ἔντεκα ἄλλα μικρότερα στήν ὑπαιθρο. Τό 1522 ἡ Ρόδος ἔπεσε στά χέρια τῶν Τούρκων.

4) Οἱ Βενετοί πῆραν τή μερίδα τοῦ λέοντα ἀπό τή νησιώτικη Ἑλλάδα καί ἵδρυσαν ἡμιαυτόνομες κτήσεις, πού συνδέονταν μέ τή μητροπολιτική Βενετία.

Οἱ περισσότερες ἀπό τίς Κυκλάδες περιῆλθαν στό δουκάτο τῆς Νάξου καί τοῦ Ἀρχιπελάγους τοῦ Μάρκου Σανούδου μέ πρωτεύουσα τή Νάξο. Ἡ Τήνος καί ἡ Μύκονος ἔγιναν φέουδο τῆς οἰκογένειας τῶν Γκύζηδων. Τά πιό πολλά ἀπό τά νησιά αὐτά ὑποδουλώθηκαν στούς Τούρκους τό 1537.

Στήν Κρήτη επικράτησαν οἱ Βενετοί, ἀφοῦ ἦρθαν σέ σύ-

Τό κάστρο τῆς Μεθώνης

γκρουση με τούς αντιζήλους τους Γενουάτες. Ο δούκας διοικητής είχε έδρα του τό Χάνδακα (σημερινό Ήράκλειο), πού οί Βενετοί τόν οχύρωσαν αργότερα μ' ένα άπαρτο κάστρο. Βενετσιάνικα κάστρα χτίστηκαν πολλά σέ άλλες θέσεις, ιδίως κατά μήκος τών βόρειων άκτών του νησιού. Οί Κρητικοί έκαμαν επανειλημμένες επαναστάσεις, για νά απαλλαγούν από τούς Βενετούς, χωρίς νά τό κατορθώσουν. Πάντως κάτω από τήν ένετική κυριαρχία, οί "Έλληνες τής Κρήτης μπόρεσαν νά διατηρήσουν έπαφή με τή δυτική Εύρώπη, πού τότε έμπαινε στην ΎΑναγέννηση, καί νά παρουσιάσουν μιά δική τους παράλληλη αναγέννηση στα γράμματα καί τίς τέχνες. Οί Βενετοί έμειναν στην Κρήτη περίπου τέσσερις καί μισό αιώνες. Τούς διαδέχτηκαν οί Τούρκοι τό 1669 ύστερα από μιά άπίστευτη πολιορκία του Χάνδακα, πού κράτησε 23 όλόκληρα χρόνια. Με τήν άφιξη τών Τούρκων ή πολιτιστική άνθηση του νησιού σταμάτησε άπότομα.

Τά νησιά του Ίονίου, άλλο νωρίτερα καί άλλο αργότερα, πέρασαν στην κυριαρχία τής Βενετίας, πού κράτησε ως τό 1797. Οί Έφτανησιώτες δέν είδαν με πολλή συμπάθεια τούς Βενετούς. Άπό τό άλλο μέρος ήταν τυχεροί πού δέ γνώρισαν καθόλου τήν τουρκική σκλαβιά. Όπως καί οί Κρητικοί, δέν έχασαν τήν έπαφή τους με τήν Εύρώπη, γι' αυτό καί όταν έλευθερώθηκε ή Έλλάδα βρέθηκαν περισσότερο πολιτισμένοι από τούς ύπόλοιπους "Έλληνες.

Έκτός από τίς κτήσεις αυτές οί Βενετοί διατήρησαν καί μεμονωμένες ναυτικές βάσεις, όπως τό Δυρράχιο στην Ήπειρο, τή Μεθώνη καί τήν Κορώνη στην Πελοπόννησο κ.ά.

Ή Εύβοια έγινε τό μήλο τής έριδας ανάμεσα στους Βενε-

Τό κάστρο καί
τό μοναστήρι
του Άγίου Ίωάννου
στην Πάτμο

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ούς, Λομβαρδούς και Φράγκους. Ήνδιάμεσα ένας Λομβαρδός ιππότης πολέμησε για λογαριασμό του Βυζαντίου και απέσπασε μεγάλο μέρος του νησιού. Οι Βενετοί έγιναν κύριοι της Χαλκίδας και οχύρωσαν, για να έχουν εξασφαλισμένο το πέρασμα του πορθμού. Η Εύβοια υποτάχθηκε οριστικά στους Τούρκους τό 1470.

Η Κύπρος, όπως είδαμε, παραχωρήθηκε στη γαλλική βασιλική οικογένεια των Λουζινιάν. Αργότερα και τό νησί της Άφροδίτης πέρασε στην κυριαρχία των Βενετών. Τό 1570 πάτησαν εκεί τό πόδι τους οί Τούρκοι.

5) Οί Γενουάτες (ή Γενοβέζοι) έκαμαν κτήσεις τους τά νησιά Λέσβο και Χίο. Τή Λέσβο κυβέρνησαν οί Κατελουζοί μέχρι τό 1642 και τή Χίο οί Ίουστινιάνοι μέχρι τό 1566, όποτε τά νησιά αυτά υποδουλώθηκαν στους Τούρκους.

β) Χωριστά κρατίδια μέ βυζαντινούς άρχοντες

Τέσσερα ήταν τά κράτη αυτά: ή αυτοκρατορία της Τραπεζούντας, τό δεσποτάτο της Ήπείρου, ή αυτοκρατορία της Νίκαιας και τό δεσποτάτο του Μιστρά, πού δημιουργήθηκε αργότερα. Τό καθένα του ανέπτυξε πλούσια δράση και φιλοδόξησε νά αναστήσει τή βυζαντινή αυτοκρατορία. Έκείνο πού δέν έκαμαν ήταν νά ενώσουν τίς δυνάμεις τους για ένα τόσο φιλόδοξο σκοπό. Αντίθετα, ήρθαν σέ συγκρούσεις τό ένα μέ τό άλλο, πράγμα πού εξασθένησε τίς δυνάμεις τους.

1. Η αυτοκρατορία της Τραπεζούντας

Ήταν ένα ανεξάρτητο κράτος στά νότια παράλια του Εύξεινου Πόντου μέ πρωτεύουσα τήν Τραπεζούντα. Τό ίδρυσαν και τό κυβέρνησαν άρχοντες από τήν οικογένεια των Κομνηνών. Διατηρήθηκε δυόμισι αιώνες και στό διάστημα αυτό καλλιέργησε και διαφύλαξε τόν ελληνικό πολιτισμό. Τό 1461 υποτάχθηκε στους Τούρκους, αλλά ή ελληνική ψυχή των κατοίκων έμεινε άδούλωτη σ' όλο τό μάκρος της ασήκωτης σκλαβιάς. Αυτό τό διαπιστώνουμε και σήμερα στά τραγούδια και τίς παραδόσεις των Ποντίων προσφύγων, πού έγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα τά νεότερα χρόνια.

Ἀρχαίοι Ἕλληνες φιλόσοφοι, τοιχογραφία ἀπό τό νάρθηκα τοῦ Ἁγίου Νικολάου στό νησί τῆς λίμνης τῶν Ἰωαννίνων, ὅπου στά χρόνια τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου λειτουργοῦσε ἡ σχολή τῶν Φιλανθρωπῶν.

2. Τό δεσποτάτο τῆς Ἡπείρου

Τό κράτος αὐτό, πού τό ἴδρυσε ὁ *Μιχαήλ Ἄγγελος Δούκας Κομνηνός*, εἶχε πρωτεύουσά του τήν Ἄρτα καί ἔπιανε ὅλη τή δυτική Ἑλλάδα ἀπό τό Δυρράχιο ὡς τή Ναύπακτο. Ὁ *Μιχαήλ* εἶχε δύο ἀδελφούς. Ἀπό αὐτούς ὁ *Θεόδωρος* πολέμησε τούς Φράγκους καί εἶχε μεγάλες ἐπιτυχίες. Πῆρε τή Θεσσαλονίκη, ὅπου στέφθηκε «βασιλεὺς καί αὐτοκράτωρ τῶν Ρωμαίων», καί προχωρώντας ἔφτασε ὡς ἔξω ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη. Ἀλλά σέ μιά μάχη μέ τούς Βουλγάρους ἔπαθε μεγάλη καταστροφή. Ὁ *Μανουήλ*, ὁ ἄλλος ἀδελφός, ἦρθε σέ σύγκρουση μέ τούς αὐτοκράτορες τῆς Νίκαιας, πού διεκδικοῦσαν κι αὐτοί τό θρόνο τοῦ Βυζαντίου, καί νικήθηκε. Ἀπό τότε τό δεσποτάτο τῆς Ἡπείρου ἔπεσε σέ παρακμή, ὥσπου ὑποτάχτηκε πρῶτα στούς Ἰταλούς καί ἀργότερα στούς Τούρκους. Ἑλληνικά σημάδια ἀπό τό πέρασμα τοῦ δεσποτάτου διατηροῦνται μέχρι σήμερα στή γῆ τῆς Ἡπείρου, ὅπως εἶναι πολλές βυζαντινές ἐκκλησίες τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

3. Ἡ αὐτοκρατορία τῆς Νίκαιας

Ἡ αὐτοκρατορία τῆς Νίκαιας ἰδρύθηκε ἀπό τό *Θεόδωρο Λάσκαρη*, πού εἶχε στεφθεῖ αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντίου λίγο πρὶν ἢ Κωνσταντινούπολη πέσει στά χέρια τῶν σταυροφόρων.

Αυτός και οι διάδοχοί του *Ἰωάννης Βατάτζης* και *Θεόδωρος Β' Λάσκαρης* δημιούργησαν ένα ισχυρό κράτος, πού περιλάμβανε τό δυτικό τμήμα τῆς Μ. Ἀσίας και μεγάλο μέρος τῆς Θράκης και τῆς Μακεδονίας μέ τή Θεσσαλονίκη. Ἡ Κωνσταντινούπολη, τό μόνο σχεδόν κατάλοιπο τῆς λατινικῆς αὐτοκρατορίας τῆς Ρωμανίας, ἦταν φανερό ὅτι δέ θά κρατοῦσε πολύ ἀκόμη. Ἡ ἀνάκτησή τῆς ἔγινε χωρίς ἀντίσταση ἀπό ἕνα ἀπόσπασμα πού εἶχε στείλει ὁ αὐτοκράτορας τῆς Νίκαιας *Μιχαήλ Παλαιολόγος*. Ὁ ἴδιος ἦρθε στήν Κωνσταντινούπολη στίς 15 Αὐγούστου 1261 και στέφθηκε και ἐπίσημα αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντίου μέσα στήν Ἁγία Σοφία, ὡς *Μιχαήλ Η'*. Ἀπό τότε ἀρχίζει ἡ τελευταία περίοδος τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, μιά περίοδος ἀγωνίας πού κράτησε δύο αἰῶνες.

4. Τό δεσποτάτο τοῦ Μιστρά

Δυό χρόνια πρὶν πάρει πίσω τήν Κωνσταντινούπολη, ὁ *Μιχαήλ Παλαιολόγος* εἶχε νικήσει τό δεσπότη τῆς Ἠπείρου και τούς συμμάχους του Φράγκους τοῦ Μοριᾶ στή *μάχη τῆς Πελαγονίας*, κοντά στήν Καστοριά. Στή μάχη ἐκείνη ἔπιασε αἰχμάλω-

Ἡ Παντάνασσα τοῦ Μιστρά

το τόν πρίγκιπα τῆς Ἀχαΐας *Γουλιέλμο Βιλλεαρδουΐνο*. Τόν ἀπελευθέρωσε σέ τρία χρόνια, ἀφοῦ πῆρε ὡς ἀντάλλαγμα τὰ *φρούρια τῆς Μονεμβασίας, τῆς Μάνης καί τοῦ Μιστρᾶ* στήν Πελοπόννησο. Ἐκεῖ δημιουργήθηκε τό δεσποτάτο τοῦ *Μιστρᾶ*, πού τό κυβέρνησαν συγγενεῖς τῶν αὐτοκρατόρων, οἱ περισσότεροι Παλαιολόγοι. Ἀπό τό *Μιστρᾶ* ξεκίνησε γιά τήν Κωνσταντινούπολη ὁ *Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος*, γιά νά γίνει ὁ τελευταῖος μαρτυρικός αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντίου.

Τό δεσποτάτο τοῦ *Μιστρᾶ* ἐπεκτάθηκε στό μεγαλύτερο μέρος τῆς Πελοποννήσου καί διατηρήθηκε ὡς τό 1460, χρονιά τῆς ὑποταγῆς του στούς Τούρκους. Ἡ ὀχυρωμένη πόλη τοῦ *Μιστρᾶ* ἔγινε κέντρο ἑλληνοβυζαντινοῦ πολιτισμοῦ, ὅπως τό δείχνουν ἀκόμα οἱ πολλές βυζαντινές ἐκκλησίες μέ τίς θαυμάσιες τοιχογραφίες τους καί τὰ ἐρείπια τῶν παλατιῶν τῶν Παλαιολόγων.

2. Τό Βυζάντιο τῶν Παλαιολόγων

Μετά τήν ἀνάκτηση τῆς Κωνσταντινούπολης, τό βυζαντινό κράτος, πού νεκρανάστησε ὁ *Μιχαήλ Παλαιολόγος*, εἶχε πολύ λίγα ἐδάφη: τό βορειοδυτικό τμήμα τῆς Μ. Ἀσίας, μέρος τῆς Μακεδονίας μέ τή Θεσσαλονίκη, μερικά νησιά τοῦ βορειοανατολικοῦ Αἰγαίου, τή Ρόδο καί τό δεσποτάτο τοῦ *Μιστρᾶ*.

Τό Βυζάντιο τῶν Παλαιολόγων φάνηκε ἀπό τήν ἀρχή ὅτι δέν εἶχε πολλές ἐλπίδες νά ἐπιζήσει, καί τοῦτο γιατί:

α) *Βρέθηκε κυκλωμένο ἀπό πολλούς καί ἐπικίνδυνους ἐχθρούς:*

— τούς *Φράγκους*, πού διεκδικοῦσαν τό θρόνο τοῦ Βυζαντίου·

— τούς *Βενετούς καί τούς Γενουάτες*, πού γίνονταν ὄλο καί περισσότερο ἀπαιτητικοί στή θάλασσα·

— τούς *Βουλγάρους* καί τούς *Σέρβους*, πού συνέχισαν τίς ἐπιδρομές τους καί

— τούς *Ὄθωμανούς Τούρκους*, πού οἱ ἀδυναμίες τοῦ Βυζαντίου τούς ἔδωσαν τήν εὐκαιρία νά γίνουν μιά τρομερή στρατιωτική δύναμη— αὐτή πού κατέλυσε τό βυζαντινό κράτος καί ἔφερε σέ δύσκολη θέση καί τήν ὑπόλοιπη Εὐρώπη.

β) Δέν είχε οικονομικά μέσα, οὔτε στρατό καί στόλο

Τό διαμετακομιστικό ἐμπόριο, πού θά μπορούσε νά ἀποφέρει μεγάλα κέρδη, εἶχε περάσει στά χέρια τῆς Βενετίας καί τῶν ἄλλων ναυτικῶν πόλεων τῆς Ἰταλίας. Ὁ λίγος στρατός ἦταν μισθοφορικός καί πολλές φορές δημιουργοῦσε προβλήματα, ὅπως ἐγένε με τούς Καταλανούς.

γ) Πολλοί ἀπό τούς Παλαιολόγους δέ σιτάθηκαν στό ὕψος τῆς ἀποστολῆς τους στίς δύσκολες ἐκεῖνες περιστάσεις.

Δυό φορές ἐκδηλώθηκαν διχόνοιες γύρω ἀπό τό θρόνο, πού ἔφτασαν ὡς τήν προσωρινή διάσπαση τῆς ἐνότητος τοῦ κράτους. Μερικοί αὐτοκράτορες, γιά νά ἐξασφαλίσουν τήν ἐξουσία, δέ δίστασαν νά ἐπικαλεσθοῦν τήν ὑποστήριξη καί αὐτῶν ἀκόμα τῶν Τούρκων.

Οἱ Παλαιολόγοι δέ θέλησαν νά ἐπιδιώξουν συμμαχία μέ τούς βαλκανικούς λαούς— τούς πάντοτες ἀρπακτικούς αὐτούς γείτονες— καί νά ἀντιταχθοῦν συνασπισμένοι στήν προέλαση τῶν Τούρκων. Ὅλες τίς ἐλπίδες τους γιά σωτηρία τίς εἶχαν στηρίξει στή Δύση. Γιά νά ἐξασφαλίσουν ὁμως τή βοήθεια τῶν Εὐρωπαίων ἡγεμόνων, ἔφτασαν νά δεχτοῦν ὡς ἀντάλλαγμα τήν ὑποταγή τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας στή Δυτική. Τρεῖς βυζαντινοί αὐτοκράτορες πῆγαν οἱ ἴδιοι μέ τίς ἀκολουθίες τους στήν Εὐρώπη καί τελικά ἤρθαν σέ συμφωνία γιά τήν ἔνωση τῶν Ἐκκλησιῶν μέ τούς ὄρους πού ἔθετε ὁ πάπας. Μάταια ὁμως. Ἡ βοήθεια πού τόσο εἶχε ἀνάγκη τό Βυζάντιο δέ φάνηκε.

Ἀπό τό ἄλλο μέρος ἡ ἐνέργεια αὐτή τοῦ ἐπίσημου κράτους ἐγένε αἰτία νά διαιρεθοῦν οἱ Βυζαντινοί σέ δυό ἀντιμαχόμενες παρατάξεις: τούς ἐνωτικούς, πού ὑποστήριζαν τήν ἔνωση τῶν Ἐκκλησιῶν καί τούς ἀνθενωτικούς, πού δέν ἤθελαν καθόλου ν' ἀκούσουν γιά ἔνωση. Ἀνθενωτικοί ἦταν ὁ περισσότερος λαός καί ὁ κατώτερος κληρός. Τόσο ἦταν τό μίσος τῶν ἀνθενωτικῶν γιά τούς Φράγκους, ὥστε ἔφταναν στό σημεῖο «νά προτιμοῦν σαρίκι τούρκικο παρά κουκούλα λατινική», ὅπως γράφει ἕνας χρονικογράφος τῆς ἐποχῆς ἐκεῖνης. Κι αὐτά γίνονταν σέ καιρό πού κρινόταν ἡ τύχη τῆς Κωνσταντινούπολης καί οἱ κάτοικοι ἔπρεπε νά εἶναι ἐνωμένοι σάν ἕνας ἄνθρωπος.

Καί μ' ὅλες αὐτές τίς δυσκολίες, τό Βυζάντιο μπόρεσε νά βα-

στάξει δυό ολόκληρους αιώνες. Κι όταν έπεσε, έπεσε ὄρθιο, μαζί με τόν τελευταίο ήρωικό υπερασπιστή τής Κωνσταντινούπολης, τόν *Κωνσταντίνο Παλαιολόγο*, πού φάνηκε ἀντάξιος τῶν μεγαλύτερων ήρωικῶν μορφῶν τής ἑλληνικῆς ἱστορίας.

3. Οἱ Ὀθωμανοὶ Τοῦρκοι

Δέν ὑπῆρχε τίποτα τό ξεχωριστό στό ξεκίνημα τῶν Ὀθωμανῶν, πού νά προμηνύει τήν κατοπινή τους ἐξέλιξη σέ αὐτοκρατορική δύναμη. Ἦρθαν κι αὐτοὶ ἀπό τήν κεντρική Ἀσία, ὕστερα ἀπό τή μεγάλη μετακίνηση τῶν Μογγόλων τοῦ *Τζέγγις-Χάν*. Αὐτό ἐγινε πρὸς τό τέλος τοῦ 13ου αἰώνα. Μέ τήν ἄδεια τοῦ σουλτάνου τῶν Σελτζούκων ἐγκαταστάθηκαν σέ μιά μικρή περιοχή τής Μ. Ἀσίας καί τόν ὑπηρέτησαν ὡς μισθοφόροι.

Ὁ ἀμέσως ἐπόμενος σταθμὸς στήν ἱστορία τους ἦταν ὅτι ἔγιναν μουσουλμάνοι καί μέ ἄρχηγό τους τόν *Ὀσμάν ἢ Ὀθωμάν* ἔκαμαν δικό τους ἀνεξάρτητο κράτος μέ πρωτεύουσα τήν Προύσα (1326). Ἀπὸ τό σουλτάνο τους αὐτόν πήραν τό ὄνομα Ὀθωμανοὶ Τοῦρκοι. Οἱ διάδοχοι τοῦ Ὀσμάν ὀργάνωσαν ἰσχυρό στρατό καί ἄρχισαν τούς κατακτητικούς πολέμους.

Ἐπειδὴ οἱ Ὀθωμανοὶ ἦταν ὀλιγάριθμοι, ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 14ου αἰώνα χρησιμοποίησαν στό στρατό τους καί πολλοὺς ἀπὸ τοὺς νεαροὺς χριστιανοὺς αἰχμαλώτους των, ἀφοῦ τοὺς ὑποχρέωναν νά ἀλλαξοπιστήσουν. Ἀργότερα ἐφάρμοσαν τό *παιδομάζωμα*: ἄρπαζαν τὰ πιό γεροδεμένα χριστιανόπουλα καί τὰ ἔκλειναν σέ στρατῶνες, ὅπου τοὺς ἔδιναν στρατιωτικὴ καί μουσουλμανικὴ ἀνατροφή. Ἀπὸ ἐκεῖ ἔβγαινε ὁ νέος στρατός τοῦ Ἰσλάμ, οἱ φανατισμένοι καί ὀρμητικοὶ *γενίτσαροι*. Αὐτὴ ἡ στρατολόγηση ἐξακολούθησε καί στά χρόνια τῆς τουρκοκρατίας γιὰ ἄρκετό διάστημα. Παράλληλα οἱ Ὀθωμανοὶ ἔκαμαν καί συστηματικὸ *ἐξισλαμισμό* τῶν χριστιανικῶν πληθυσμῶν τῆς Μ. Ἀσίας.

Ἀφοῦ ἔγιναν κύριοι τῆς Μ. Ἀσίας, οἱ Ὀθωμανοὶ ἐκμεταλλεύθηκαν τὶς διχόνοιες τῶν Βυζαντινῶν γιὰ τό θρόνο καί πάτησαν τό πόδι τους στήν εὐρωπαϊκὴ ἡπειρο. Ἀπὸ τότε ἄρχισε μιά ραγδαία προέλασή τους μέσα στὰ Βαλκάνια. Ἀπέσπασαν τὰ ἐδάφη τοῦ Βυζαντίου τό ἓνα μετὰ τό ἄλλο, ἔκαμαν ἐπιδρομὲς στή νότια Ἑλλάδα, κατέλαβαν γιὰ πρώτη φορά τὴ Θεσσαλονίκη (1386) καί

πολιορκήσαν αρκετές φορές τήν Κωνσταντινούπολη.

Ἡ πιό επικίνδυνη ἀπό τίς πολιορκίες αὐτές ἦταν ἐκείνη πού ἔκαμε ὁ *Βαγιαζίτ*. Ἡ Κωνσταντινούπολη μάλλον θά ἔπεφτε, ἂν ὁ Βαγιαζίτ δέν ἀποτραβιόταν στό ἐσωτερικό τῆς Μ. Ἀσίας, γιά νά ἀντιμετωπίσει τόν *Ταμερλάνο*. Ἡ συντριβή καί ὁ θάνατος τοῦ Βαγιαζίτ ἔδωσαν τήν εὐκαιρία στό *Μανουήλ Παλαιολόγο* νά ἀνακτήσει μερικά ἐδάφη καί τή Θεσσαλονίκη.

Ἄλλά σέ λίγα χρόνια οἱ Τοῦρκοι συνέχισαν τίς κατακτήσεις τους μέ ἀνανεωμένη τήν ὀρμή τους. Ὁ *Μουράτ Β'* ἔγινε κύριος τῆς *Θεσσαλονίκης* (1430) καί τῶν *Ἰωαννίνων* (1431). Ἐπειτα κατέβηκε στή νότια Ἑλλάδα καί στό *Ἐξαμίλι* τοῦ Ἰσθμοῦ διέλυσε τό στρατό τοῦ *Κωνσταντίνου Παλαιολόγου*, πού ἦταν τότε δεσπότης τοῦ Μιστρᾶ.

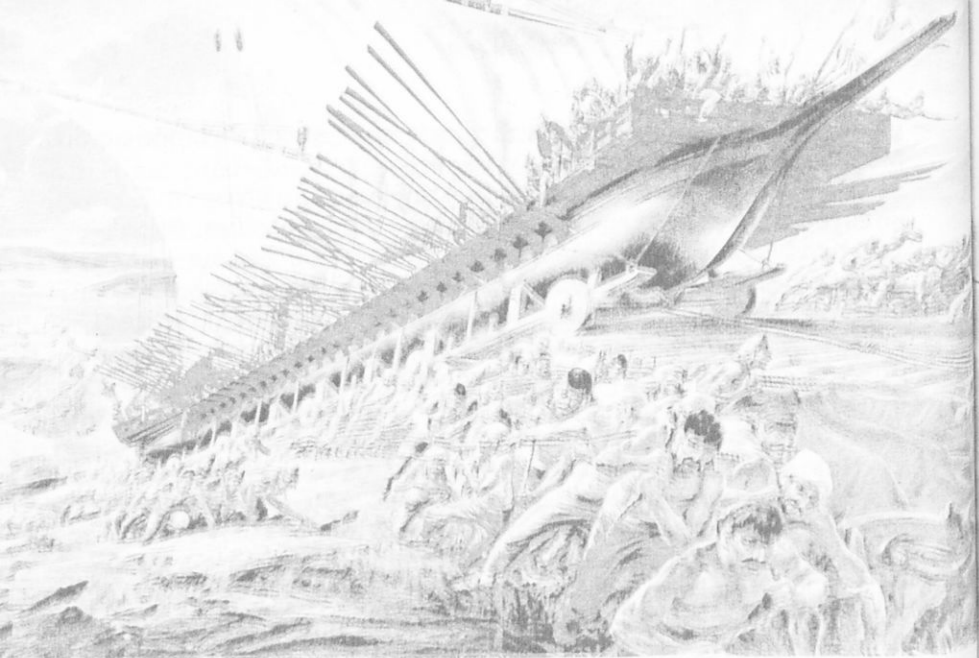
4. Ἡ ἄλωση τῆς Πόλης

Πρωταγωνιστές στήν τελευταία πράξη τῆς βυζαντινῆς ιστορίας ἦταν ἀπό τήν πλευρά τῶν Βυζαντινῶν ὁ αὐτοκράτορας *Κωνσταντίνος Παλαιολόγος* καί ἀπό τήν πλευρά τῶν Ὀθωμανῶν ὁ σουλτάνος *Μωάμεθ Β' ὁ Πορθητής*.

Ὁ Κωνσταντίνος— δεσπότης τοῦ Μιστρᾶ πρίν γίνει αὐτοκράτορας τό 1449— ἦταν μιά προσωπικότητα δυνατή καί εὐγενική, πού πάνω ἀπ' ὄλα ἔβαζε τό χρέος καί τήν ἀξιοπρέπεια. Ἐτσι διάλεξε νά ὑπερασπιστεῖ τήν Κωνσταντινούπολη, ἂν καί ἤξερε, ὅπως ἄλλοτε ὁ Λεωνίδας στίς Θερμοπύλες, ὅτι οἱ βάρβαροι στό τέλος θά περνοῦσαν.

Ὁ Μωάμεθ Β'— πού ἔγινε σουλτάνος τό 1451 στά 21 του χρόνια— ἦταν ἀπό τίς μεγαλύτερες φυσιογνωμίες τῆς ἐποχῆς του, μέ ἐξαιρετικές διοικητικές ικανότητες στόν πόλεμο καί τήν εἰρήνη. Ἀπό τήν ἀρχή φάνηκε ἀποφασισμένος νά κυριέψει τήν Κωνσταντινούπολη, πραγματοποιώντας ἔτσι ἐπιθυμία τοῦ πατέρα του Μουράτ καί τή δική του φιλοδοξία καί βγάζοντας ἀληθινά τά λόγια τοῦ Προφήτη, πού εἶχε πει ὅτι «μεγαλύτερος στρατηγός θά εἶναι ἐκεῖνος πού θά πάρει τήν Πόλη».

Ἐκαμε λοιπόν μεγάλες προετοιμασίες. Ἐχτισε ἓνα ἰσχυρό φρούριο στήν εὐρωπαϊκή ὄχθη τοῦ Βοσπόρου, γιά νά ἀποκόψει τήν Κωνσταντινούπολη ἀπό τόν Εὐξεινο Πόντο. Ἐτοίμασε γύρω στίς 250.000 στρατό, ἄριστα ἐξοπλισμένο, καί 400 καράβια. Ὁ στρατός του ἦταν ἐφοδιασμένος καί μέ 70 πετροβόλα κανόνια

Οι Τούρκοι περνούν τὰ καράβια τους στὸν Κεράτιο κόλπο ἀπὸ τὴ στεριά.
(Πίνακας Γάλλου ζωγράφου)

πέντε μόνο καράβια μπόρεσε νά διασπάσει τὸν κλοιό καί νά μπεῖ στὸν Κεράτιο κόλπο, ἀφοῦ προξένησε μεγάλες ζημιές στὸν τουρκικό στόλο. Ἐξω φρενῶν ὁ Μωάμεθ ἔβαλε καί ἔσυραν 70 καράβια ἀπὸ τὸ Βόσπορο μέσα στὸν Κεράτιο ἀπὸ τὴ στεριά. Ἕστερα ἀπ' αὐτό ὁ ἀποκλεισμός τῶν πολιορκημένων ἔγινε ἀσφυκτικός.

Στὶς 16 Μαΐου ὁ Μωάμεθ ἔκαμε προτάσεις γιὰ παράδοση. Δέ θά πείραζε τοὺς κατοίκους καί τίς περιουσίες τους. Κι ὁ Κωνσταντῖνος μέ τὴν ἀκολουθία του μπορούσε ἐλεύθερα νά πάει στὴν Πελοπόννησο καί νά γίνει ἀφέντης της, ὅπως καί πρίν. Ὁ Κωνσταντῖνος, ἀφοῦ συμβουλευτήκε καί τοὺς ἀνώτερους ἀξιωματούχους τῆς Ἐκκλησίας καί τῆς Πολιτείας, ἔδωσε τὴν ἑλληνικότατη ἀπάντηση: «Τὸ νά σοῦ παραδώσω τὴν Πόλη δέν εἶναι ζήτημα δικό μου οὔτε κανενός ἄλλου ἀπὸ τοὺς κατοίκους της. Γιατί ὅλοι μέ μιά γνώμη καί μέ τὴ θέλησή μας ἔχουμε πάρει τὴν ἀπόφαση νά πεθάνουμε καί νά μὴ λογαριάσουμε τὴ ζωὴ μας».

Δέν ἀπόμεινε πιά παρά ἡ τελική ἀναμέτρηση. Ὁ Μωάμεθ ἔβαλε τοὺς δερβίσηδες νά κεντρίσουν τὸ φανατισμὸ καὶ τὴν φαντασία τῶν Τούρκων στρατιωτῶν μὲ ὑποσχέσεις γιὰ πλοῦσια ἀνταλλάγματα σέ τούτη καὶ στὴν ἄλλη ζωὴ, ἂν ἐπαίρναν τὴν Πόλη. "Ὅσοι ἐπεφταν στὴν ἔφοδο θὰ ἀντάμωναν τὸν Προφήτη μὲ τίς λιχουδιές του στὸν Παράδεισο. "Ὅσοι ζοῦσαν, γιὰ τρεῖς ἡμέρες θὰ μπορούσαν ν' ἀρπάξουν ὅ,τι ἤθελαν ἀπὸ τοὺς θησαυροὺς τῆς Πόλης. Κρότοι τυμπάνων καὶ ἀλαλαγμοὶ χαρᾶς ἀχολογοῦσαν σ' ὅλη τὴν ἔκταση τοῦ τουρκικοῦ στρατοπέδου.

Μέσα στὴν πόλη ἡ ἀτμόσφαιρα ἦταν ἐντελῶς διαφορετικὴ. Οἱ κάτοικοι τῆς Κωνσταντινούπολης γιὰ μιά τελευταία φορὰ ζητοῦσαν προστασία ἀπὸ τὴν Ὑπέρμαχο Στρατηγὸ. Μὲ ἐπικεφαλῆς τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας τῆς Ὁδηγήτριας ἔκαμαν μιά μεγάλη λιτανεία μέσα στὴν πόλη καὶ γύρω γύρω στὰ τεῖχη. Ἐπειτα ὁ Κωνσταντῖνος συγκέντρωσε τοὺς ἄρχοντες καὶ τοὺς μίλησε μὲ συγκινητικὰ λόγια γιὰ τὸ χρέος πού εἶχαν νά ἀγωνιστοῦν καὶ νά πέσουν γιὰ τὴ σωτηρία τῆς Πόλης, πού ἦταν «ἡ ἐλπίδα καὶ ἡ χαρὰ ὄλων τῶν Ἑλλήνων». Τέλος συγκεντρώθηκαν ὄλοι, βασιλιάς, ἄρχοντες, κληρὸς καὶ λαός, μέσα στὴν Ἁγία Σοφία, ὅπου ἔγινε ἡ τελευταία λειτουργία. Κλαίοντας ὁ λαὸς εἶδε τὸ μελλοθάνατο βασιλιά του νά ζητᾶ συχώρεση ἀπ' ὄλους, νά παίρνει τὴ Θεία Κοινωνία κι ὕστερα νά χάνεται μέσα στὴ νύχτα.

Ἦταν παραμονὴ τῆς 29ης Μαΐου 1453. Ὁλη ἐκείνη τὴ νύχτα ὁ Κωνσταντῖνος καβάλα στό ἄλογό του πηγαινοερχόταν στὰ τεῖχη ἐπιθεωρώντας καὶ ἐμψυχώνοντας τίς φρουρὲς πού ἀγρυπνοῦσαν. Ἡ ὥρα εἶχε προχωρήσει, ὅταν κι ὁ ἴδιος ἔπιασε τὴ θέση του, σάν ἀπλὸς στρατιώτης, σ' ἓνα ἀπὸ τὰ ἀδύνατα σημεῖα τῶν τειχῶν, κοντὰ στὴν *Πύλη τοῦ Ἁγίου Ρωμανοῦ*.

Κατὰ τὰ χαράματα ἄρχισε ὀρμητικὴ ἡ ἔφοδος τῶν Τούρκων. Τὴ μεγαλύτερη πίεση δέχτηκε τὸ τμήμα τῶν τειχῶν πού ἐπόπτευε ὁ ἴδιος ὁ Κωνσταντῖνος. Ὡστόσο οἱ πρῶτες ἐπιθέσεις τῶν πολιορκητῶν ἀποκρούστηκαν μὲ ἐπιτυχία. Τὰ πράγματα ἔδειχναν ὅτι ἡ Πόλη θὰ γλίτωνε ἄλλη μιά φορὰ ἀπὸ τὰ νύχια τοῦ ἐχθροῦ. Ἀλλὰ σέ μιά στιγμή πληγώθηκε ὁ Ἰουστινιάνης καὶ ἀποσύρθηκε ἀπὸ τὴ μάχη. Αὐτὸ δημιούργησε σύγχυση ἀνάμεσα στοὺς ὑπερασπιστὲς τῶν τειχῶν. Στὸ μεταξύ, ἀπὸ ρήγματα πού ἀνοιξαν τὰ κανόνια καὶ ἀπὸ τὴν *Κερκόπορτα ἢ Ξυλόπορτα* (μιά μικρὴ καστρόπορτα πού βρέθηκε ἀνοιχτὴ ἢ παραβιάστηκε) μερικές χιλιάδες Γενίτσαροι πέρασαν στὴν Πόλη. Ἀπελπισμένη τότε ἀκούστηκε ἡ κραυγὴ «Ἡ Πόλις ἐάλω» («Τὴν πήρανε τὴν Πό

Ὁ τελευταῖος αὐτοκράτορας τοῦ Βυζαντίου

λη!») καί μεταδόθηκε από στόμα σέ στόμα σέ ὅλη τή Βασιλεύουσα.

Στήν Πύλη τοῦ Ἁγίου Ρωμανοῦ ὁ Κωνσταντῖνος μέ τούς πίο πιστοῦς του συντρόφους πολεμοῦσε ἀκόμη. Σέ μιά στιγμή εἶδε νά κυκλώνεται ἀπό ἄγρια σίφη γενιτσάρων. «Ἡ Πόλη κυριεύεται κι ἐγώ ἀκόμη ζῶ;» εἶπε καί μέ τό σπαθί στό χέρι του ἀντιμετώπισε ὄρθιος τό θάνατο. Πέφτοντας νεκρός, πρόφτασε νά φωνάξει: «Δέν εἶναι κανένας χριστιανός νά μοῦ πάρει τό κεφάλι;»

Σκηνές τρόμου καί φρίκης συνόδευσαν τήν ἄλωση: σφαγές, λεηλασίες, αἰχμαλωσίες, βανδαλισμοί καί ἄλλες βαρβαρότητες. Γιά τρεῖς ἡμέρες ἡ Πόλη παραδόθηκε στό ἔλεος τῶν κατακτητῶν. Πλήθρη χριστιανῶν, πού εἶχαν ζητήσει καταφύγιο στήν Ἁγία Σοφία, ἔπεσαν ἐκεῖ θύματα τῆς μανίας τῶν γενιτσάρων.

Τῆ δευτέρῃ ἡμέρα ἀπό τήν ἄλωση ὁ Μωάμεθ μπῆκε θριαμβευτής στήν Κωνσταντινούπολη. Κατευθύνθηκε στήν Ἁγία Σοφία καί ἀπό ἐκεῖ ἀνέπεμψε τίς εὐχαριστίες του στόν Ἀλλάχ. Ἐπειτα ζήτησε νά τοῦ φέρουσαν τό κεφάλι τοῦ Κωνσταντῖνου. Λέγεται ὅτι τόν ξεχώρισαν ἀνάμεσα στό σωρό τῶν πτωμάτων ἀπό τίς βασιλικές περικνημίδες μέ τούς χρυσοκέντητους δικέφαλους ἀετούς.

Στίς ἐπόμενες δεκαετίες, ὅπως ἔχουμε δεῖ, οἱ Τοῦρκοι κυριέψαν τό ἕνα μετά τό ἄλλο ὅλα σχεδόν τά ἑλληνικά ἐδάφη. Τό ἑλληνικό ἔθνος ἔμεινε σκλαβωμένο στούς Τούρκους τέσσερις περὶπου αἰῶνες. Σ' ὅλο αὐτό τό διάστημα δέν ἔχασε τήν πίστη του στήν ἀπελευθέρωσή του. Ἀπό τήν πρώτη μάλιστα στιγμή εἶχε δημιουργήσει θρύλους πού ἔδειχναν αὐτή του τήν πίστη, ὅπως τούς θρύλους τοῦ μαρμαρωμένου βασιλιᾶ καί τῆς φωνῆς ἀπό τόν οὐρανό πού βεβαίωνε πῶς «πάλι μέ χρόνια μέ καιρούς πάλι δικά σας εἶναι». Στά χρόνια τῆς σκλαβιάς συσπειρώθηκε γύρω ἀπό τήν Ἐκκλησία καί ἔνιωσε ἑλληνικό περισσότερο ἀπό κάθε ἄλλη φορά. Μέ τή μεγάλη ἐπανάσταση τοῦ 1821 τό ἔθνος τῶν θρύλων ξαναγεννήθηκε ἀπό τήν τέφρα, καθαρὰ ἑλληνικό.

5. Τελευταῖες ἀναλαμπές στά γράμματα καί τίς τέχνες

Καί μέσα στούς δύο τελευταίους αἰῶνες τῆς ἀγωνίας τοῦ Βυζαντίου δέν ἔλειψαν οἱ ἄνθρωποι πού καλλιέργησαν τά γράμματα καί τίς τέχνες. Δυό ἀπό τούς αὐτοκράτορες— Ὁ Ἰωάννης Κατακουζηνός καί ὁ Μανουήλ Παλαιολόγος— ἦταν οἱ ἴδιοι συγγραφεῖς.

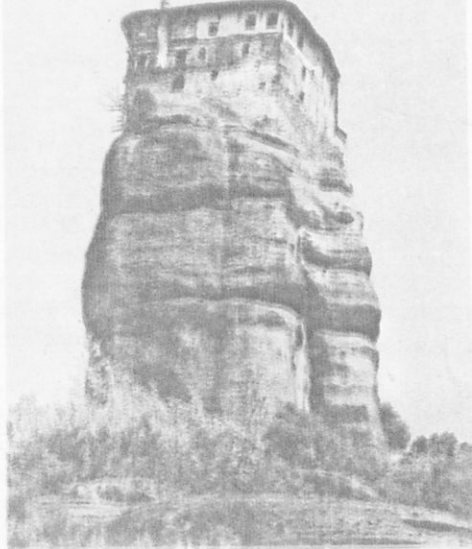
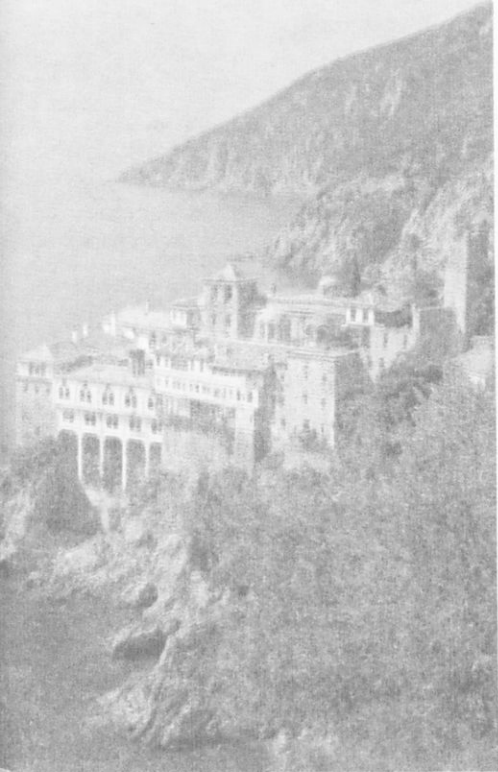
Λαϊκοί καί κληρικοί λόγιοι ἔδειξαν μεγάλο ἐνδιαφέρον γιά τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικά συγγράματα. Τά μελετοῦσαν, τά ἐρμήνευαν καί ἔκαναν προσεχτική διόρθωση τῶν λαθῶν, πού εἶχαν γίνει ἀπό ἀντιγραφή σέ ἀντιγραφή καί εἶχαν περάσει ἀπαρατήρητα.

Ὁ μεγαλύτερος λόγιος τῆς ἐποχῆς αὐτῆς ἦταν ὁ *Γεώργιος Γεμιστός ἢ Πλήθων*, πού ἐζησέ καί δίδαξε τά περισσότερα χρόνια του στό Μιστρά. Ἄλλοι σπουδαῖοι λόγιοι ἦταν: ὁ μητροπολίτης Θεσσαλονίκης *Γρηγόριος Παλαμάς*, ὁ μητροπολίτης Ἐφέσου *Μάρκος Εὐγενικός*, πού πολέμησε τήν ἔνωση· ὁ ἐπίσης ἀθηνωτικός *Γεώργιος Σχολάριος*, πού ἔγινε πρῶτος πατριάρχης μετά τήν ἄλωση· ὁ ἐνωτικός *Βησσαρίων*, πού ἔγινε ἀργότερα καρδινάλιος τοῦ πάπα· οἱ ἱστορικοί *Δούκας καί Γεώργιος Φραντζής*, πού ἔγραψαν γιά τήν ἄλωση· οἱ λόγιοι *Μανουήλ καί Ἰωάννης Χρυσολωράς καί Γεώργιος Τραπεζούντιος*, πού δίδαξαν τά ἑλληνικά γράμματα στήν Ἰταλία πρὶν ἀκόμα ἀπό τήν ἄλωση κ.ἄ.

Στά χρόνια γύρω ἀπό τήν ἄλωση δημιουργήθηκε ἓνα μεταναστευτικό ρεῦμα βυζαντινῶν λογίων πρὸς τή *Δύση*. Οἱ λόγιοι αὐτοί ἔφερναν μαζί τους πολύτιμα ἀρχαῖα κείμενα καί ἔδειξαν στούς Εὐρωπαίους τή μορφωτική τους ἀξία. Μέ τόν τρόπο αὐτό βοήθησαν στήν *Αναγέννηση*, πού φανερώθηκε στήν Εὐρώπη τό 15ο καί 16ο αἰῶνα.

Στήν *ἀρχιτεκτονική καί τή ζωγραφική* ἡ ἐκκλησιαστική βυζαντινὴ τέχνη παρουσιάζει καινούρια ἀνθήση. Δείγματα αὐτῆς τῆς τέχνης συναντᾶμε στίς βυζαντινές ἐκκλησίες τοῦ Μιστρά, τοῦ Ἁγίου Ὀρους, τῶν Μετεώρων, τῆς Ἄρτας, τῆς Τραπεζούνας, τῆς Νίκαιας καί τῆς Θεσσαλονίκης.

Άριστερά: Τό μοναστήρι Γρηγορίου στό "Άγιον Όρος".
Ίδρύθηκε στά χρόνια τοῦ Ἰωάννη Παλαιολόγου. Δεξιά:
Τό μοναστήρι Ρουσάνου, χτισμένο στόν πιό έντυπωσιακό
βράχο τῶν Μετεώρων.

ΤΟ ΗΞΕΡΕΣ ΑΥΤΟ;

Εὐρωπαϊκὴ ἀντίσταση στήν προέλαση τῶν Τούρκων

Ἐκτός ἀπό τοὺς Βυζαντινοὺς καί ἄλλοι λαοὶ τῶν Βαλκανίων καίτῃς κεντρικῆς Εὐρώπης πρόβαλαν ἀντίσταση στήν ἐξάπλωσιν τῶν Ὀθωμανῶν, τίς περισσότερες φορές χωρὶς ἀποτέλεσμα.

Ἔτσι:

— στό *Κοσσυφοπέδιο* τῆς Σερβίας νικήθηκαν οἱ συνασπισμένοι βαλκανικοὶ λαοὶ

— στή *Νικόπολη* τῆς Βουλγαρίας νικήθηκε ὁ βασιλιάς τῆς Οὐγγαρίας *Σιγισμουῦνδος* ἐπικεφαλῆς μιᾶς χριστιανικῆς ἐκστρατείας ἐναντίον τῶν Τούρκων.

— ὁ στρατηγὸς τῶν Οὐγγρων *Ἰωάννης Οὐνούδης* εἶχε πολλές ἐπιτυχίες στοὺς πολέμους του μέ τοὺς Ὀθωμανοὺς.

— στη Βάρνα της Βουλγαρίας νικήθηκε ο βασιλιάς της Ούγγαρίας Λαδίσλαος επικεφαλής μιας άλλης έκστρατείας των χριστιανών ηγεμόνων της κεντρικής Ευρώπης.

— στά χρόνια γύρω από την άλωση σημαντικές επιτυχίες είχε ο Άλβανός ηγεμόνας Γεώργιος Καστριώτης ή Σκεντέρμπεης.

Αυτή η κινητοποίηση των λαών της νοτιοανατολικής Ευρώπης έβαλε κάποιο φραγμό στην ακατάσχετη προέλαση των Τούρκων, αλλά δεν στάθηκε δυνατό να ματαιώσει την ύποταγή του Βυζαντίου.

Έλληνοβυζαντινοί άρχοντες και άρχοντοπούλες πού αντίσταθηκαν στους Φράγκους

— “Όταν οι Φράγκοι κατακτούσαν την Πελοπόννησο, βρήκαν αντίσταση από τοπικούς έλληνοβυζαντινούς άρχοντες. Ένας από αυτούς ήταν ο Λέων ο Σγουρός. Ο Σγουρός δεν μπόρεσε να αναχαιτίσει τους σιδερόφραχτους ιππότες ούτε στη Ρούμελη ούτε στο Μοριά και στο τέλος κλείστηκε στο κάστρο του Άκροκόρινθου. Οι Φράγκοι τον πολιορκήσαν στενά. Ο Λέων αντίσταθηκε ήρωικά, αλλά βλέποντας ότι δεν υπήρχε πια καμιά έλπιδα, έκαμε κάτι τό άπίστευτο. Άνέβηκε πάνω στον πιο ψηλό βράχο του κάστρου καβαλάρης και σπιρουνίζοντας τό άλογό του, πού του είχε δέσει τά μάτια, πήδησε στο κενό. Καβαλάρης και άλογο κομματιάστηκαν επάνω στα άγρια βράχια.

— Ένα άλλο έπεισόδιο των χρόνων εκείνων, πού έγινε θρύλος, είναι ο ήρωικός θάνατος της άρχοντοπούλας Μαρίας Δοξαπατρῆ. Ο πατέρας της Μαρίας υπερασπίστηκε μέ γενναιότητα τό «δυναμάριν» του στη Γορτυνία, πού ήταν τό κάστρο Άράκλοβο. Όταν πια φάνηκε ότι κάθε παραπέρα αντίσταση ήταν μάταιη, ή Μαρία Δοξαπατρῆ γκρεμίστηκε από τίς επάλξεις του κάστρου, γιά νά μήν πέσει στά χέρια των Φράγκων.

Ή Φραγκοκρατία στα έλληνικά νησιά

— Οι Βενετοί έφεραν μαζί τους τίς Κυκλάδες Καπουσιίνους ιεραπόστολους και έκαμαν προσηλυτισμό των κατοίκων. Μ' αυτόν τον τρόπο πολλοί κάτοικοι, ιδιαίτερα της Σύρου και της Τήνου, έγιναν καθολικοί. Άκόμα και σήμερα υπάρχουν αρκετοί στη Σύρο (γνωστοί μέ τό όνομα φραγκοσυριανοί) και σέ άλλα νησιά.

— Ή Εύβοια, όπως και ή Πελοπόννησος και ή Κρήτη, είναι γεμάτη από καστέλια και πολεμικούς πύργους. Οι Βενετοί όνόμασαν τή Χαλκίδα Νέγριπο ή Νεγρεπόντε και από τότε και γιά πολύν καιρό και οι Έλληνες τήν όνόμαζαν “Εγριπο.

— *Οί Γενοβέζοι ἄρχοντες τῆς Χίου Ἰουστινιάνοι* εἶχαν κάμει μιά μετοχική ἐμπορική ἐταιρία, τὴ *Μαόνα*, πού τοὺς ἄφηνε μεγάλα κέρδη. Ἀπὸ τῆ γενοβέζικη αὐτὴ οἰκογένεια ἦταν καὶ ὁ γενναῖος Ἰωάννης Ἰουστινιάνης, πού ὀργάνωσε τὴν ἄμυνα τῆς Κωνσταντινούπολης.

— *Οἱ Ἰωαννῆνες ἱππότες*, πού κυνηγημένοι ἀπὸ τοὺς Τούρκους τῆς Παλαιστίνης εἶχαν καταφύγει στὴν Κυπρὸ, ἀγόρασαν τὴ *Ρόδο*, τὴν *Κῶ* καὶ τὴ *Λέρο* ἀπὸ ἓνα γενοβέζο ναύαρχο τοῦ Βυζαντίου. Στὸ διάστημα τῶν δύο περίπου αἰῶνων πού ἔμειναν ἐκεῖ, χρησιμοποίησαν τοὺς καλύτερους τεχνικούς τῆς ἐποχῆς, γιὰ νὰ ὀχυρώσουν τὸ λιμάνι καὶ τὴν πόλη τῆς Ρόδου καὶ ἄλλες θέσεις ἐπάνω στὸ νησί. Οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ἱπποτῶν, πού ὀνομάζονταν *μάγιστροι*, κυβέρνησαν καλὰ καὶ ἔκαμαν τὸ νησί νὰ εὐτυχήσει.

Πῶς οἱ Βυζαντινοὶ πῆραν πίσω τὴν πόλη

Ἡ ἀνάκτηση τῆς Κωνσταντινούπολης ἐγίνε μὲ τὸν ἐξῆς τρόπο: Ὁ Μιχαὴλ Παλαιολόγος εἶχε στείλει τὸ στρατηγὸ τοῦ Ἀλέξιο Στρατηγόπουλο μ' ἓνα στρατιωτικὸ ἀπόσπασμα στὰ περίχωρα τῆς Πόλης, γιὰ νὰ παρακολουθῆσει τίς κινήσεις τῶν Φράγκων καὶ τῶν Βουλγάρων. Ὁ Στρατηγόπουλος πληροφορήθηκε ἀπὸ ἐβελοντές τῆς περιοχῆς ὅτι ἡ φρουρὰ τῆς Πόλης ἔλειπε σὲ κάποια κοντινὴ θαλασσινὴ ἐπιχείρηση. Ἐμπασε λοιπὸν μιά ὁμάδα ἀνδρῶν ἀπὸ κάποια ὑπόγεια εἴσοδο κι αὐτοὶ ἄνοιξαν τίς πύλες καὶ στοὺς ὑπόλοιπους. Ὄταν τὰ βενετσιάνικα καράβια γύρισαν ἀπὸ τὴν ἀποστολὴ τους, οἱ Φράγκοι δὲν τόλμησαν νὰ ἐπιχειρήσουν ἀνακατάληψη τῆς Πόλης, ἀλλὰ σηκώθηκαν κι ἔφυγαν.

Ὁ Χωλὸς Τιμούρ ἢ Ταμερλάνος

Ὁ Ταμερλάνος (1336-1405) ἦταν ἓνας μεγάλος κατακτητὴς τῆς κεντροδυτικῆς Ἀσίας, πού ἔμεινε στὴν ἱστορία γιὰ τίς ἀγριότητές του. Τ' ὄνομά του ἦταν Τιμούρ Λένκ, πού σημαίνει Τιμούρ ὁ Χωλός. Τὸ 1402 στὴ μάχη τῆς Ἀγκύρας διέλυσε τὸ στρατὸ τοῦ Βαγιαζίτ, πού ὡς τότε νίκες μόνο εἶχε γνωρίσει, γι' αὐτὸ καὶ τὸν ὀνόμαζαν Γιλδιρίμ, δηλ. Κεραυνό. Ὁ Βαγιαζίτ πιάστηκε αἰχμάλωτος καὶ πέθανε ἀπὸ τὴ λύπη του λίγους μῆνες ἀργότερα, κλεισμένος σ' ἓνα σιδερένιο κλουβί. Ὁ Ταμερλάνος διέσχισε τὴ Μικρὰ Ἀσία καὶ ἔφτασε ὡς τὴ Σμύρνη. Ἐπειτα γύρισε στὴ Σαμαρκάνδη τοῦ Τουρκεστάν, σχεδιάζοντας μιά μεγάλη ἐκστρατεία ἐναντίον τῆς Κίνας. Πέθανε ὅμως πρὶν τὴν πραγματοποιήσει.

‘Ο Γεώργιος Καστριώτης ἢ Σκεντέρμπεης

‘Ο Γεώργιος Καστριώτης (1403-1468) ἦταν γιός τοῦ ἡγεμόνα τῆς Ἀλβανίας Ἰωάννη Καστριώτη. Τά νεανικά του χρόνια τά πέρασε στήν αὐλή τοῦ σουλτάνου Μουράτ Β΄, πού τόν κρατοῦσε ὄμηρο γιά νά ἔχει ἐξασφαλισμένη τήν ὑποταγή τοῦ πατέρα του.

Ἐκεῖ ἐξισλαμίστηκε, ἀναδείχτηκε στό στρατιωτικό ἐπάγγελμα καί πῆρε τό ὄνομα *Σκεντέρμπεης*, πού στά τουρκικά σημαίνει Μπέης Ἀλέξανδρος. Ἀργότερα δραπετεύσε καί γύρισε πίσω στήν πατρίδα του, ἔγινε πάλι χριστιανός καί ὡς τό τέλος τῆς ζωῆς του πολέμησε τούς Τούρκους μέ μεγάλη γενναιότητα. Τά κατορθώματά του δημιούργησαν πολλούς θρύλους.

Πολεμικά μέσα καί τεχνάσματα τῆς ἐποχῆς

— Τά *πυροβόλα*, πού διέθετε ὁ τουρκικός στρατός, τά εἶχε κατασκευάσει ἓνας Οὐγγρος τεχνίτης, ὁ *Οὐρβανός*, πού ἐξαγοράστηκε ἀπό τό Μωάμεθ μέ ἀντάλλαγμα πλουσιότατη ἀμοιβή. Ἐνα ἀπό τά πυροβόλα αὐτά ἦταν πολύ μεγάλο καί μπορούσε νά ἐκσφενδονίζει μεγάλες πέτρες ἐναντίον τῶν τειχῶν. Αὐτό τό κανόνι εἶχε γίνει ὁ φόβος καί ὁ τρόμος τῶν πολιορκημένων.

— Οἱ πολιορκητές Τούρκοι δοκίμασαν νά περάσουν στήν Πόλη ἀπό *ὑπονόμους* πού ἔσκαβαν κάτω ἀπό τά τείχη. Ἀλλά οἱ Βυζαντινοί εἶχαν ἓναν εἰδικό σ’ αὐτή τή δουλειά, τό μηχανικό *Γιοχάννες Γκράντ*, πού ἐξουδετέρωσε τίς ἀπόπειρες τῶν Τούρκων. Ὁ Γκράντ ἔσκαβε ὑπονόμους ἀπό μέσα πρός τά ἔξω, ὥσπου συναντοῦσε τούς ὑπονόμους τῶν Τούρκων. Ἐπειτα τούς κατέστρεφε, καίγοντας τά ξύλινα ὑποστηρίγματά τους, ἢ διοχετεύοντας νερό ἢ καπνό.

Λαϊκά σύμβολα καί θρύλοι

— Ὁ *δικέφαλος ἀετός* γιά πρώτη φορά χρησιμοποιήθηκε ἀπό τούς αὐτοκράτορες τῆς Νίκαιας. Ἀργότερα γίνεται τό ἔμβλημα τοῦ βυζαντινοῦ κράτους τῶν Παλαιολόγων στήν Κωνσταντινούπολη καί στό Μιστρά. Ὁ δικέφαλος ἀετός, πού τό ἓνα κεφάλι του κοιτάζει δεξιὰ καί τό ἄλλο ἀριστερά, συμβολίζει τήν ἐξουσία τοῦ Βυζαντίου σέ Ἀνατολή καί Δύση. Μετά τήν ἄλωση ἐγινε τό σύμβολο τοῦ πόθου τῶν Ἑλλήνων νά δοῦν ἀναστημένο τό Βυζάντιο. Ὁ λαός ὀνόμασε τό δικέφαλο ἀετό ἅγιο πουλί καί τό χρησιμοποίησε στίς διακοσμήσεις του, κεντήματα, ξυλογραφίες, ἀκόμα καί πάνω στίς βασιλόπιτες. Παρουσιάζεται ἐπίσης σέ διάφορες παραστά-

σεις μαζί μέ τό Μέγα Άλέξανδρο, πού ήταν επίσης ένα αγαπητό θέμα τών σκλαβωμένων Έλλήνων.

—Ό λαογράφος Νικόλαος Πολίτης είχε καταγράψει τόν παρακάτω θρύλο του έλληνικού λαού για τό μαρμαρωμένο βασιλιά:

“Όταν ήλθε ή ώρα ή Πόλη νά τουρκέψει καί μπήκαν μέσα οί Τούρκοι, έτρεξε ό βασιλιάς μας καβάλα στ’ άλογό του νά τούς έμποδίσει. Ήταν πλήθος άρίφνητο ή Τουρκιά, χιλιάδες τόν έβαλαν στή μέση κι εκείνος χτυπούσε κι έκοβε μέ τό σπαθί του. Τότε σκοτώθη τ’ άλογό του κι έπεσε κι αυτός. Κι εκεί πού ένας Άράπης σήκωσε τό σπαθί νά χτυπήσει τό βασιλιά, ήλθε άγγελος Κυρίου καί τόν άρπαξε καί τόν πήγε σέ μιά σπηλιά βαθιά στή γη κάτω, κοντά στή Χρυσόπορτα. Έκει μένει μαρμαρωμένος ό βασιλιάς καί καρτερεί τήν ώρα νά ρθει πάλι ό άγγελος νά τόν σηκώσει. Οί Τούρκοι τό ξέρουν καλά αυτό, μά δέν μπορούν νά βρουν τή σπηλιά πού είναι ό βασιλιάς· γι’ αυτό έχτισαν τήν πόρτα πού ξέρουν πώς άπ’ αύτή θά μπει ό βασιλιάς νά τούς πάρει πίσω τήν Πόλη. Μά, όταν είναι θέλημα Θεού, θά κατέβει ό άγγελος στή σπηλιά καί θά τόν ξεμαρμάρώσει καί θά του δώσει στό χέρι τό σπαθί πού είχε στή μάχη. Καί θά σηκωθεί ό βασιλιάς καί θά μπει στήν Πόλη από τή Χρυσόπορτα καί κυνηγώντας μέ τά φουστά του τούς Τούρκους, θά τούς διώξει ως τήν Κόκκινη Μηλιά. Καί θά γίνει μεγάλος σκοτωμός, πού θά κολυμπήσει τό μοσκάρι στό αίμα.

—“Ένα από τά πιό γνωστά τραγούδια του έλληνικού λαού για τήν άλωση είναι τό παρακάτω:

*Σημαίνει ό Θεός, σημαίνει ή γη, σημαίνουν τά έπουράνια,
σημαίνει κι ή Άγιά Σοφιά, τό μέγα μοναστήρι,
μέ τετρακόσια σήμαντρα καί έξηνταδυό καμπάνες,
κάθε καμπάνα καί παπάς, κάθε παπάς καί διάκος.
Ψάλλει ζερβά ό βασιλιάς, δεξιά ό πατριάρχης,
κι άπ’ τήν πολλή τή ψαλμουδιά έσειόντανε οί κολόνες.
Νά μπουύνε στό χερουβικό καί νά βγει ό βασιλέας,
φωνή τούς ήρθε έξ ουρανού κι άπ’ άρχαγγέλου στόμα:
«Πάψετε τό χερουβικό κι άς χαμηλώσουν τ’ άγια,
παπάδες πάρτε τά ίερά κι έσεις κεριά σβηστείτε,
γιατί είναι θέλημα Θεού ή Πόλη νά τουρκέψει.
Μόν’ στείλτε λόγο στή Φραγκιά, νά ρθουνε τρία καράβια,
τό ν’α νά πάρει τό Σταυρό καί τ’ άλλο τό Βαγγέλιο
τό τρίτο, τό καλύτερο, τήν “Άγια Τράπεζά μας,
μή μās τήν πάρουν τά σκυλιά καί μās τήν μαγαρίσουν».
Ή Δέσποινα τaráχτηκε καί δάκρυσαν οί εικόνες
«Σώπασε, κυρά Δέσποινα, καί μήν πολυδακρύξεις.
Πάλι μέ χρόνους μέ καιρούς, πάλι δικά σας είναι»*

ΕΡΓΑΣΙΕΣ

1) Τί θυμάσαι;

- 'Από τό δουκάτο τῶν 'Αθηνῶν πέρασαν Φ _____ Κ _____
_____ καί οἱ 'Ιταλοὶ δοῦκες'Α _____
 - Τό πριγκιπάτο τῆς 'Αχαΐας εἶχε πρωτεύουσα τήν
'Α _____
 - 'Ισχυρές ναυτικές βάσεις τῶν Βενετῶν στήν Πελοπόννησο ἤ-
ταν ἡ Μ _____ καί ἡ Κ _____
 - 'Από τήν περιοχή τῆς Τραπεζούντας προέρχονται οἱ "Ἕλληνες
πρόσφυγες Π _____
 - Οἱ Βυζαντινοὶ χωρίστηκαν σέ δύο παρατάξεις. Αὐτές ἦταν 1)
Οἱ ε _____ πού ἤθελαν τήν ἔνωση μέ τή Δυτική 'Εκ-
κλησία, καί
2) Οἱ ἀ _____ πού προτιμοῦσαν «σαρῖκι τούρκι-
κο παρά κουκούλα λατινική».
 - Οἱ Τούρκοι πού διαδέχτηκαν τοὺς Σελτζούκους ὀνομάστηκαν
'Ο _____ ἀπό τόν ἰδρυτὴ τοῦ κράτους 'Οσμάν ἢ 'Ο-
θωμάν.
 - Γιά νά αὐξήσουν τόν πληθυσμό κοί τή στρατιωτικὴ τους δύνα-
μη οἱ 'Οθωμανοὶ κατέφυγαν στὸν ε _____
τῶν κατοίκων τῆς Μ. 'Ασίας καί στὸ π _____
 - 'Από τὰ χριστιανόπουλα πού ἄρπαζαν ἔβγαιναν οἱ ὀρμητικοὶ
καί φανατισμένοι Γ _____
 - Οἱ Φράγκοι βρῆκαν ἀντίσταση στὴ νότια 'Ελλάδα ἀπὸ τόν
Λ _____ Σ _____
 - 'Η 'Ελληνίδα ἀρχοντοπούλα πού γκρεμίστηκε ἀπὸ τό κάστρο
'Αράκλοβο τῆς Γορτυνίας, γιά νά μὴν πέσει στὰ χέρια τῶν
Φράγκων, ὀνομαζόταν Μ _____ Δ _____
 - 'Αλβανὸς ἥρωϊκὸς ἡγεμόνας πού εἶχε τό ἑλληνικὸ ὄνομα
— Γεώργιος Καστριώτης καί τό Τουρκικὸ
Σ _____
 - "Ἐγινε ἔμβλημα τοῦ βυζαντινοῦ κράτους τῶν Παλαιολόγων
καί λαϊκὸ σύμβολο τοῦ πόθου τῶν σκλαβωμένων 'Ελλήνων νά
δοῦν ἀναστημένο τό Βυζάντιο: Δ _____
ἀ _____
- (Δικέφαλος ἀετός — Μαρία Δοξαπατρῆ — Λέοντα Σγουρό —
Πόντιοι — Φράγκοι — Καταλανοὶ — 'Ατζαγιόλες — Μεθώνη —
Κορώνη — 'Οθωμανοὶ — 'Ανδραβίδα — ἐξισλαμισμὸ — παιδομά-
ζωμα — γενίτσαροι — Σκεντέρμπεης — ἐνωτικοὶ — ἀνθρακωτικοί).

2) Δίνεται ένα σύνολο προσώπων που έζησαν στους δυόμισι τελευταίους αιώνες της βυζαντινής Ιστορίας:

Μιχαήλ Παλαιολόγος, Γουλιέλμος Βιλλεαρδουίνος, Μάρκος Σανούδος, Κατελουζοί, Όσμάν, Σιγισμοούνδος, Σκεντέρμπεης, Γεώργιος Γεμιστός ή Πλήθων, Γεώργιος Σχολάριος, Βησσαρίων, Ταμερλάνος, Λαδίσλαος, Βαγιαζίτ, Ίουστινιάνοι, Γκύζηδες, Όθων Ντελαρός, Μανουήλ Παλαιολόγος, Ίάννης Κατακουζηνός, Γρηγόριος Παλαμάς, Μάρκος Εύγενικός, Δούκας, Κωνσταντίνος Παλαιολόγος, Γεώργιος Φραντζής, Μουράτ, Μωάμεθ, Θεόδωρος Λάσκαρης, Ίωάννης Βατάτζης, Λέων Σγουρός, Μιχαήλ Άγγελος Δούκας Κομνηνός, Βαλδουίνος της Φλάνδρας, Ίωάννης Ούνυαδης, Μανουήλ Χρυσολωράς, Ίωάννης Χρυσολωράς, Γεώργιος Τραπεζούντιος.

Χώρισέ το στο ύποσύνολά του:

Βυζαντινοί αυτοκράτορες καί άρχοντες:

.....

.....

.....

Φράγκοι φεουδάρχες:

.....

.....

Βενετοί άρχοντες:

.....

Γενουάτες άρχοντες:

.....

Όθωμανοί σουλτάνοι:

Όγγροι βασιλιάδες καί στρατηγοί:

Άλβανοί ήγεμόνες:

Μογγόλοι κατακτητές:

Βυζαντινοί λόγιοι:

.....

3) **Νά ενώσεις μέ γραμμές αυτά πού πᾶνε μαζί:**

Κράτη-Τόποι

Ἄρχοντες

Λατινική αὐτοκρατορία τῆς Ρω-
μανίας
Βασίλειο Θεσσαλονίκης
Δουκάτο Ἀθηνῶν
Πριγκιπάτο Ἀχαΐας
Δουκάτο Νάξου καί Ἀρχιπελάγους
Τήνος καί Μύκονος
Λέσβος
Χίος
Ρόδος
Κύπρος
Αὐτοκρατορία Τραπεζούντας
Δεσποτάτο Ἡπείρου
Αὐτοκρατορία Νίκαιας
Δεσποτάτο Μιστρά

Μιχαήλ Ἄγγελος Δούκας
Κομνηνός
Παλαιολόγοι
Ἱππότες Ἁγίου Ἰωάννου
Βαλδουίνος τῆς Φλάνδρας
Βονιφάτιος Μομφερατικός
Κομνηνοί
Θεόδωρος Λάσκαρης
᾽Οθων Ντελαρός
Βιλλεαρδουίνος
Μάρκος Σανουῶδος
Γκύζηδες
Λουζιτιάν
Ἰουστινιάνοι
Κατελοῦζοι

4) **Νά ενώσεις μέ γραμμές τά ἀποσυνδεδεμένα ὀνόματα** (μερικά ἔ-
χουν περισσότερες ἀπό μία συνδέσεις):

Αὐτοκρατορία
Δεσποτάτο
Πριγκιπάτο
Δουκάτο

Ἀχαΐας
Μιστρά
Τραπεζούντας
Ἀθηνῶν
Νίκαιας
Ἡπείρου
Νάξου καί Ἀρχιπελάγους

5) **Ποιός τό εἶπε;**

«Ἡ Πόλις ἐάλω»

«Ἡ πόλη κυριεύεται κι ἐγώ ἀκόμα ζῶ;»

«Μεγαλύτερος στρατηγός θά εἶναι ἐκεῖνος πού θά πάρει τήν Πό-
λη»

.....

«Δέν είναι κανένας Χριστιανός νά μοῦ πάρει τό κεφάλι;»

.....

«Όλοι μέ μιά γνώμη ἔχουμε πάρει τήν ἀπόφαση νά πεθάνουμε
καί νά μὴ λογαριάσουμε τή ζωή μας»

.....

«Πάλι μέ χρόνους μέ καιρούς πάλι δικά σας εἶναι»

.....

«Καλύτερα σαρίκι τούρκικο παρά κουκούλα λατινική»

.....

(Κωνσταντίνος Παλαιολόγος — Ὁ ἀνώνυμος ἑλληνικός λαός —
Ὁ λαός τῆς Κωνσταντινούπολης — Οἱ ἀνθενωτικοί — Ὁ προφήτης
τῆς Μωάμεθ)

6) Τί θυμᾶσαι ἀπό τήν ἄλωση;

— Ζεῖ «μαρμαρωμένος» στούς θρύλους καί τίς παραδόσεις τοῦ
ἑλληνικοῦ λαοῦ: Κ _____

Π _____

— Σ' ἐκείνη τήν Πύλη ἔπεσε ὄρθιος: Ρ _____

— Τουρκικά σημαίνει «νέος στρατός»: Γ _____

— «Ἡ Πόλις ἐ — — — » (κυριεύτηκε)

— Θυμίζει Κανάρη: Φ _____

— Κόλπος πού τόν ἐφραζε μιά χοντρή ἄλυσίδα:

Κ _____

— Ἐκείνη ἡ μοιραία ἀνοιχτή καστρόπορτα:

Κ _____

— Ἡ Πόλη ἔπεσε στίς _____

— Τό ἴδιο ὄνομα εἶχαν ὁ Προφήτης καί ὁ Πορθητής:

Μ _____

— Γενναῖος, ἀλλά δεΐλιασε τήν τελευταία στιγμή:

Ἴ _____

(Κεράτιος — Κωνσταντίνος Παλαιολόγος — γενίτσαροι — Ρωμανοῦ — ἐάλω — Φλαντανελάς — Κερκόπορτα — 29 Μαΐου 1453 — Μωάμεθ — Ίουστινιάνης)

Τίτλοι ἀρχηγῶν κρατῶν ἐκείνου τοῦ καιροῦ:

- Ἄρχηγός τοῦ βυζαντινοῦ κράτους:
- Ἄρχηγός ἀραβικοῦ κράτους:
- Ἄρχηγός ἀβαρικοῦ κράτους:
- Ἄρχηγός μογγολικοῦ κράτους:
- Ἄρχηγός μουσουλμανικοῦ κράτους:
- Ἄρχηγός ρωσικοῦ-σλαβικοῦ κράτους:
- Ἄρχηγός φραγκικοῦ κράτους τῶν Ἀθηνῶν:
- Ἄρχηγός φραγκικοῦ κράτους τοῦ Μορέως:

Ἄρχηγός ἐλληνικοῦ κράτους τοῦ Μιστρά

(Αὐτοκράτωρ ἢ βασιλεὺς — Σουλτάνος — Δεσπότης — Χαλίφης — Τσάρος — Πρίγκηψ — Χάνος ἢ Χαγάνος — Δούξ — Χάν)

8) Σωστό ἢ ὄχι;

Ὁ ἥρωικός θάνατος τοῦ Κωνσταντίνου στίς ἐπάλξεις τῆς Κωνσταντινούπολης ἔχει ὁμοιότητες:

- Μέ τό θάνατο τοῦ Ἀχιλλέα μπροστά στά τείχη τῆς Τροίας.
- Μέ τή θυσία τοῦ Λεωνίδα στά Στενά τῶν Θερμοπυλῶν.
- Μέ τή θριαμβευτική πορεία τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου στά βάρη τῆς Ἀσίας.
- Μέ τήν ἥρωική ἀντίσταση τοῦ Διάκου στό γεφύρι τῆς Ἀλαμάνας.
- Μέ τό ΟΧΙ τῆς 28ης Ὀκτωβρίου 1940.

Ἀπάντησε προφορικά καί δικαιολόγησε τή γνώμη σου.

BYZANTIO ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΗ

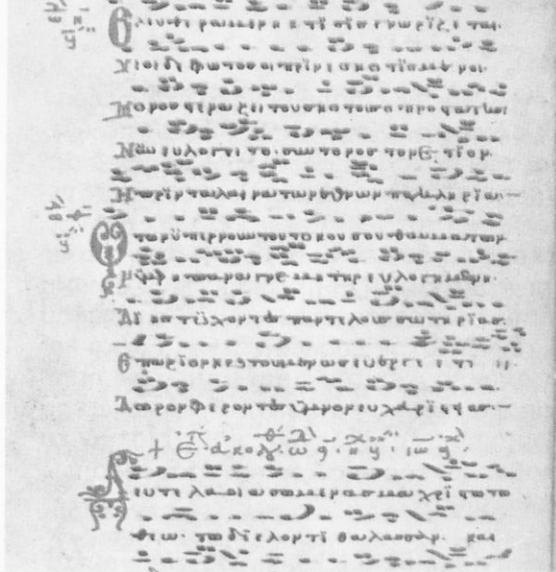
1. Βυζάντιο (4ος-15ος αι. μ.Χ.): ένας φάρος με χριστιανικό και έλληνικό φῶς μέσα στά σκοτάδια του μεσαίωνα

Πολλοί ιστορικοί πιστεύουν ότι *ή βυζαντινή ιστορία* αρχίζει μέ τό Μεγάλο Κωνσταντίνο, πού έκαμε πρωτεύουσα τής ρωμαϊκής αυτοκρατορίας τήν Κωνσταντινούπολη (στή θέση του αρχαίου Βυζάντιου) και αναγνώρισε τή χριστιανική θρησκεία. Η αυτοκρατορία του Κωνσταντίνου ήταν συνέχεια τής ρωμαϊκής και τήν όνομασία «*ρωμαϊκή*» τή διατήρησε ως τό τέλος τής υπερχιλιόχρονης ζωής της. Στά χρόνια των διαδόχων του Μεγάλου Θεοδοσίου περιορίστηκε στό *ανατολικό ρωμαϊκό κράτος* και μέσα σε δέκα αιώνες έκαμε συνεχείς πολυμέτwpους αγώνες, για να υπερασπιστεί ή να επεκτείνει τά σύνορά της. Στο μακρότατο αυτό διάστημα δέχτηκε τής άσταμάτητες επιθέσεις άπολίτιστων ακόμα λαών, πού κατέφθαναν σε άπανωτά κύματα άπό τά βάθη τής Άσίας και άπό τό βοριά— τελευταία και άπό τή Δύση. Μερικοί άπό τούς άρπακτικούς εκείνους επιδρομείς

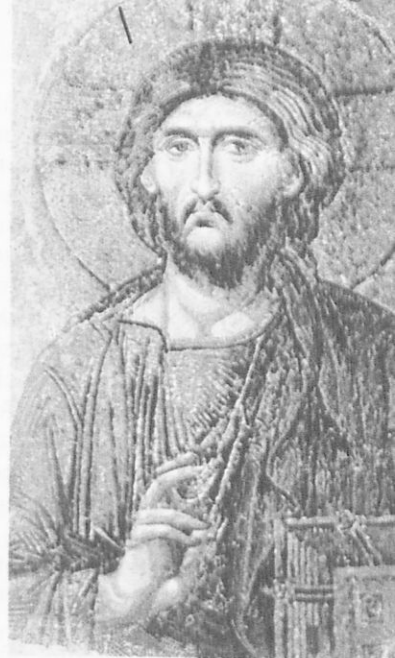
πέτυχαν νά αποσπάσουν όρισμένες έπαρχίες, άλλοι έγκαταστάθηκαν σέ εδάφη τής αυτοκρατορίας καί έγιναν ύπήκοοι ή ύποτελείς. Άλλά ό κύριος όγκος τών έχθρικών λαών αναχαιτίστηκε καί ή έμειναν εκεί στά σύνορα ή τράβηξαν πρός άλλες κατευθύνσεις. Στό τέλος έξωτερικοί έχθροί καί έσωτερικές αδυναμίες έφεραν τήν κατάρρευση τής αυτοκρατορίας.

Ή Βυζαντινή αυτοκρατορία ήταν ένα πολυεθνικό κράτος, τήν αποτελοῦσαν δηλαδή λαοί μέ διαφορετικές γλώσσες καί διαφορετικά ήθη καί έθιμα. Ή σύνθεση τοῦ πληθυσμοῦ δέν ήταν πάντοτε ή ίδια, γιατί τά σύνορα τής αυτοκρατορίας άλλαζαν κάθε τόσο καί καινούριοι κάθε φορά λαοί έμπαιναν μέσα στήν επικράτειά της. Ύπῆρχε πάντως ένας μόνιμος εθνολογικός πυρήνας, πού τόν αποτελοῦσαν οί ελληνικοί πληθυσμοί τής ελληνικής χερσονήσου καί τής Μικρᾶς Ἀσίας. Σιγά σιγά όλοι αὐτοί οί λαοί ένιωσαν νά τούς ένώνει, έκτός από τήν ίδια κρατική διοίκηση, ή ίδια *χριστιανική θρησκεία*, άκόμα ένιωσαν σάν κάτι δικό τους τόν *πολιτισμό τής αρχαίας Ἑλλάδας*, άφοῦ ό τόπος πού κατοικοῦσαν εκείνοι οί μεγάλοι ήταν καί τώρα ή βάση τής αυτοκρατορίας. Μέ τόν καιρό ή αυτοκρατορία μεταμορφώθηκε σ' ένα κράτος πού είχε τό όνομα μόνο ρωμαϊκό, ένῶ κατά τά άλλα ήταν χριστιανικό καί ελληνικό. "Όσο μάλιστα πιό πολύ στένευαν τά σύνορα τοῦ Βυζαντίου, τόσο καί πιό φανερό γινόταν ή ελληνικότητά του. "Όταν έπεφτε ή Κωνσταντινούπολη, οί κάτοικοι στό κέντρο καί στίς έπαρχίες δέ μιλοῦσαν μόνο ελληνικά, αλλά είχαν καί συνείδηση ελληνική. "Ο ἴδιος ό τελευταίος Κωνσταντίνος όνόμασε τήν Πόλη «έλπίδα καί χαρά όλων τών Ἑλλήνων».

Αὐτή ή έλληνοχριστιανική βυζαντινή αυτοκρατορία μέ κέντρο τήν *Κωνσταντινούπολη*— τή μόνη κοσμοῦπολη τής έποχῆς— δημιούργησε σπουδαίο πολιτισμό, τήν ώρα πού ή Εὐρώπη άγωνιζόταν νά βρεί τό δρόμο της έπειτα από τίς άλλεπάλληλες μεταναστεύσεις άπολίτιστων λαών. "Αξιοι αυτοκράτορες καλυτέρεψαν τούς *ρωμαϊκούς νόμους* καί κυβένησαν μέ περισσότερη δικαιοσύνη άπό άλλοτε. Προστάτεψαν τή *γεωργία*, τή *βιοτεχνία*, καί τό *έμπόριο* καί έτσι εξασφάλισαν καλύτερη ζωή στούς κατοίκους. "Έκαμαν έργα *κοινῆς ώφελείας* (δρόμους, γέφυρες, ύδραγωγεία, λουτρά κτλ). *φιλανθρωπικά ιδρύματα* (πτωχοκομεία νοσοκομεία κτλ). καί *έξωραϊστικά μνημεία*.

Άριστερά: δείγμα γραφής βυζαντινής μουσικής από κώδικα του 13ου αι. Δεξιά: ο Χριστός, ψηφιδωτό από τη Δέηση της Άγιας Σοφίας, 13ος αι.

Έκτός από τό κράτος καί ἡ Ἐκκλησία βοήθησε αὐτούς πού εἶχαν ἀνάγκη.

Οἱ ἄνθρωποι τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς ἐζησαν κάτω ἀπό τή σκέπη τοῦ αὐτοκράτορα καί τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ αὐτοκράτορας θεωροῦσε τόν ἑαυτό του διορισμένο ἀπ' τό Θεό καί ἔπαιρνε τό στέμμα του ἀπό τά χέρια τοῦ πατριάρχη. Ὅλοι, ἄρχοντες καί λαός, ἦταν πολύ θεοσεβεῖς. Γι' αὐτό καί τά ἔργα τέχνης πού δημιούργησαν εἶχαν σχέση μέ τή χριστιανική λατρεία: ναοί, ἀγιογραφία, ἐκκλησιαστική ὑμνογραφία καί μουσική. Ἡ ἐκκλησιαστική ἀρχιτεκτονική καί ζωγραφική εἶναι ὅ,τι πιό ξεχωριστό ἔδωσαν οἱ Βυζαντινοί καί θαυμάζεται ἀπό ὄλον τόν κόσμον σήμερον. Ἀνάμεσα σέ πολλά ἄλλα, ἡ Ἁγία Σοφία, θεωρεῖται ἕνα ἀπό τά ἀριστουργήματα ὄλων τῶν ἐποχῶν.

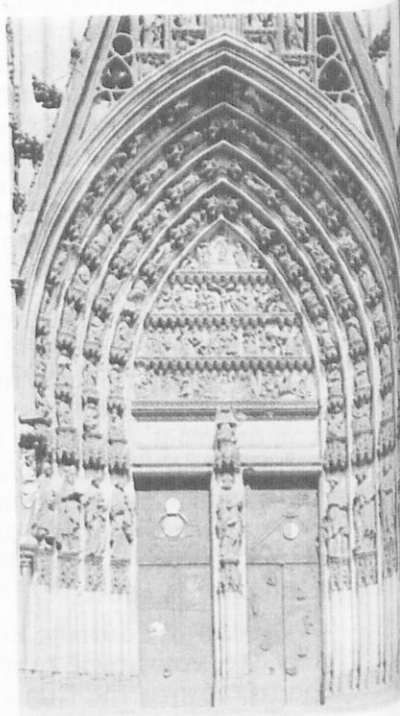
Σ' αὐτή τήν ἐποχή, πού ὄλοι ἐνδιαφέρονταν γιά θρησκευτικά ζητήματα, ἐζησαν οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας. Μέ τή σοφία τους καί τήν ἀρετή τους στερέωσαν καί πλούτισαν τήν ὀρθόδοξη χριστιανική πίστη καί πέρασαν μέσα στή μεγάλη ἑλληνοχριστιανική παράδοση πού φτάνει ὡς τίς ἡμέρες μας.

λύθηκε με τή μεγάλη μετανάστευση τῶν λαῶν τοῦ 5ου μ.Χ. αιώνα. Στά ἐδάφη του εἰσχώρησαν *Φράγκοι, Βησιγότθοι, Ὅστρογότθοι, Βουργούνδιοι, Βάνδαλοι, Ἀγγλοσάξωνες* κ. ἄ. Λίγο ἀργότερα κατέβηκαν καί ἐγκαταστάθηκαν στήν Ἰταλία οἱ *Λομβαρδοί*. Ἀπό τόν 9ο-11ο αἰώνα νέο κύμα λαῶν πλημμύρισε τήν Εὐρώπη: *Σαρακηνοί* ἀπό τά νότια, *Οὔγγροι καί Σλάβοι* ἀπό τά ἀνατολικά καί κυρίως *Νορμανδοί* ἀπό τό βοριά.

Σ' ὄλο αὐτό τό διάστημα ὁ χάρτης τῆς Εὐρώπης ἄλλαξε πολλές φορές ὄψη. Κρατίδια σχηματίστηκαν, ἄλλα ἐξαφανίστηκαν καί στή θέση τους ξεφύτρωσαν νέα. Οἱ νεόφερτοι λαοί τῆς Εὐρώπης δέν μπόρεσαν νά ἐνωθοῦν καί νά ἀποτελέσουν ἕνα μεγάλο κράτος σάν τό Βυζάντιο. Ἔγιναν δυό σοβαρές προσπάθειες, μιᾶ ἀπό τό βασιλιά τῶν Φράγκων *Καρλομάγνο* (771-814) καί δεύτερη ἀπό τό βασιλιά τῶν Γερμανῶν *Ὁθωνα τό Μέγα* (936-973). Καί οἱ δυό αὐτοί βασιλιάδες πῆραν τό στέμμα τοῦ αὐτοκράτορα τῶν Ρωμαίων ἀπό τοῦ πάπα τό χέρι στή Ρώμη καί φιλοδόξησαν νά ἀνασυστήσουν τήν παλιά ρωμαϊκή αὐτοκρατορία. Ἀλλά τά σχέδιά τους ναυάγησαν καί ἡ Εὐρώπη κομματιάστηκε καί πάλι σέ μικρότερα κράτη.

Οἱ λαοί τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, ὁ ἕνας μετά τόν ἄλλο, εἶχαν γίνει ὄλοι χριστιανοί. Αὐτό τό χρωστοῦσαν στήν ἱεραποστολική δραστηριότητα τῆς Παπικῆς Ἐκκλησίας. Γι' αὐτό καί στό πρόσωπο τοῦ πάπα ἀναγνώριζαν τό θρησκευτικό ἀρχηγό καί πνευματικό ὁδηγό τους. Ὁ πάπας ἀπόχτησε τεράστια δύναμη, ἀκόμα κι ἀνάμεσα στούς ἰσχυροῦς ἡγεμόνες τῆς Δύσης, πού τόν ἐβλεπαν ὄχι μόνο σάν ἀντιπρόσωπο τοῦ Θεοῦ ἐπί τῆς γῆς, ἀλλά καί σάν ἐπίτροπο τοῦ θρόνου τῆς παλιᾶς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας. Πέτυχε ἔτσι ὡς ἕνα σημεῖο νά συνενώσει μέ ἄλλο τρόπο τήν κομματιασμένη Εὐρώπη. Ἡ ἐξουσία τοῦ πάπα ἐπάνω στίς ψυχές τῶν ἀνθρώπων ἦταν ἀπόλυτη. Γιά ὄσους τολμοῦσαν νά πᾶνε ἐναντίον του, εἶχε δυό τρομερά ὄπλα: τόν ἀφορισμό καί ἀργότερα τήν *Ἱερή Ἐξέταση*, ἕνα δικαστήριο πού δίκαιζε τούς αἰρετικούς, ἐπιβάλλοντας σέ πολλούς τό θάνατο ἐπάνω στήν πυρά.

Οἱ λαοί, πού οἱ μεγάλες μεταναστεύσεις τούς ἔφεραν στά ἐδάφη τῆς παλιᾶς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ἀνακατεύτηκαν μέ τούς ντόπιους καί πῆραν πολλά πράγματα ἀπό τό ρωμαϊκό καί χριστιανικό τρόπο ζωῆς. Αὐτό φαίνεται πιό καθαρά στίς νεολα-

Άριστερά: Καθεδρικός ναός γοθικού ρυθμού στην Ίσπανία. Δεξιά: Είσοδος ναού γοθικού ρυθμού

τινικές, λεγόμενες, γλώσσες, πού σχηματίστηκαν με βάση τη λατινική: ιταλική, γαλλική, ισπανική, πορτογαλική. Για πολλούς αιώνες πάντως οι άνθρωποι της μεσαιωνικής Ευρώπης έζησαν μέσα στην άμαθεια και τη δεισιδαιμονία. Πρός τό τέλος του μεσαιώνα είχαν διαμορφωθεί και σταθεροποιηθεί κάπως τά κυριότερα από τά ευρωπαϊκά κράτη, όπως περίπου τά ξέρουμε σήμερα: Γαλλία, Άγγλία, Γερμανία, Ίταλία, Ίσπανία. Τότε άρχισαν νά φανερώνονται και τά πρώτα σημάδια πού έφεραν την Άναγέννηση.

3. Ἀναγέννηση: Τό ξύπνημα τῆς Εὐρώπης (15ος καί 16ος αἰώνας)

Μέσα στή μεσαιωνική εὐρωπαϊκή κοινωνία πολλά πράγματα ἄλλαξαν μέ τόν καιρό. Ὁ πληθυσμός τῆς Εὐρώπης αὐξήθηκε πολύ καί ἄρχισαν νά σχηματίζονται τά πρῶτα μεγάλα ἀστικά κέντρα. Πολλοί ἄνθρωποι ζήτησαν διέξοδο στή βιοτεχνία καί τό ἐμπόριο καί αὐτά τούς ἔφεραν πλοῦτη καί δύναμη. Οἱ σταυροφορίες ἦταν ἡ πρώτη ἐξοδος τῶν δυτικοευρωπαίων πέρα ἀπό τόν περιορισμένο τους χῶρο στήν ἀνατολική Μεσόγειο πού τούς ἄνοιξε μιά νέα πηγή πλούτισμοῦ. Ἐκεῖ ἐπίσης γνώρισαν τόν πολιτισμό τοῦ Βυζαντίου καί τῶν Ἀράβων καί ἐπωφελήθηκαν ἀπ' αὐτούς.

Ἀργότερα ἡ δίψα τους γιά πλούτισμό καί γιά γνωριμία μέ ἄγνωστους κόσμους τούς ἐσπρωξε καί ἔξω ἀπό τήν εὐρωπαϊκή ἡπειρο. Ἔτσι ἔκαμαν τίς μεγάλες ἀνακαλύψεις νέων θαλάσσιων δρόμων καί νέων ἡπείρων. Οἱ σπουδαιότερες ἀπ' αὐτές εἶναι: ἡ ἀνακάλυψη τῆς Ἀμερικής ἀπό τό Χριστόφορο Κολόμβο (1492),

Ἀριστερά: Ἐσωτερικό ναοῦ γοτθικοῦ ρυθμοῦ
Δεξιά: Ἡ Ἀποκαθήλωση, τοῦ Μιχαηλάγγελου

ή ανακάλυψη του θαλάσσιου δρόμου προς τις Ίνδιες από τό Βάσκο ντέ Γκάμα (1498) καί ό περίπλους τής γής από τό Μαγγε- λάνο (1519-1522).

Στίς έξορμήσεις τους οί Εύρωπαίοι χρησιμοποίησαν δύο πα- λίες έφευρέσεις τών Κινέζων, ναυτική πυξίδα καί τή πυρίτιδα. Μιά άλλη έφεύρεση, καθαρά εύρωπαϊκή αϋτή, ή τυπο- γραφία του Γερμανού Ίωάννη Γουτεμβέργιου (1440), βοήθησε όσο τίποτε άλλο στήν ανάπτυξη καί τή διάδοση τών γραμμάτων καί τών έπιστημών.

Μέσα από τίς αλλαγές αϋτές βγήκε μία νέα κοινωνική τάξη, ή αστική. Ή τάξη αϋτή, πού τήν αποτελούσαν οί κάτοικοι τών πόλεων, ήταν εύκατάστατη καί φιλοπρόοδη καί ήθελε νά έχει δική της γνώμη σέ όλα τά ζητήματα. Οί άστοί τής ΎΑναγέννησης έδειξαν μεγάλο ένδιαφέρον στή μελέτη τής φύσης, στά γράμμα- τα καί στίς καλές τέχνες. Σ' αϋτό τούς βοήθησαν πολύ οί άρ- χαίοι "Έλληνες συγγραφείς, πού τούς γνώρισαν από τούς "Αρα- βες καί τούς Βυζαντινούς. Πολλά χρωστάνε οί Εύρωπαίοι στους μετανάστες του Βυζαντίου, πού έγιναν οί δάσκαλοί τους στά άρχαία έλληνικά.

ΎΑλλά ή ΎΑναγέννηση δέν ξεπήδησε άπότομα, εκεί πού κα- νείς δέν τήν περίμενε. Σημάδια της φάνηκαν από τούς προηγού- μενους αιώνες. Άπό τό 12ο άκόμα αιώνα έκαμε τήν εμφάνισή της ή γοτθική άρχιτεκτονική μέ τούς έπιβλητικούς όξυκόρυ- φους ναούς της(βλέπε εικόνα). Τήν ίδια περίπου εποχή άνοιξαν τά πρώτα Πανεπιστήμια, όπως τής Βολώνιας, τών Παρισίων, τής ΎΟξφόρδης κ.ά. Τά πανεπιστήμια έγιναν λαμπρά πνευματικά κέντρα καί έδωσαν μεγάλη ώθηση στήν ανάπτυξη τών έπιστη- μών. "Ένα άλλο βήμα προς τήν ΎΑναγέννηση ήταν ή στροφή καί τών μορφωμένων από τή λατινική προς τίς μητρικές τους γλώσ- σες. Τήν άρχή έκαμε ένας μεγάλος ΎΙταλός ποιητής, ό Δάντης (1265-1321), πού έγραψε στή λαϊκή γλώσσα τής πατρίδας του τό ποιητικό του άριστούργημα «Θεία Κωμωδία».

Στους δύο αιώνες τής ΎΑναγέννησης (15ο καί 16ο) παρουσιά- σθηκαν μεγάλοι συγγραφείς καί καλλιτέχνες. ΎΑκόμα καί σήμε- ρα διαβάζουμε μέ εύχαρίστηση τό «Γαργαντούα» του Γάλλου Ραμπελαί, τό «Δόν Κιχώτη» του ΎΙσπανού Θερβάντες κ.ά. Τό ΎΕ- θνικό μας Θέατρο καί άλλα θέατρα του κόσμου παρουσιάζουν κάθε χρόνο έργα του μεγάλου ΎΑγγλου δραματουργού Ουίλ- λιαμ Σαίξπηρ. Στά μουσεια τής ΎΙταλίας πλήθη έπισκεπτών θαυ-

Ἡ προσκύνηση τῶν ποιμένων, τοῦ Δομήνικου Θεοτοκόπουλου (Γκρέκο)

Ἡ Παναγία τῆς καθέδρας τοῦ Ραφαήλ

μάζουν τοὺς πίνακες καὶ τὰ γλυπτά τοῦ *Λεονάρδου* ντὰ *Βίντσι*, τοῦ *Μιχαήλ Ἄγγελου* καὶ τοῦ *Ραφαήλ*. Οἱ Ἴσπανοὶ μέ ιδιαίτερη ὑπερηφάνεια προβάλλουν τὰ ἔργα τοῦ *Γκρέκο* (τοῦ Ἑλληνα *Δομήνικου Θεοτοκόπουλου*), πού εἶναι ἕνας ἀπό τοὺς μεγαλύτερους ζωγράφους ὄλων τῶν ἐποχῶν.

Τήν ἴδια περίπου ἐποχή ἐζησαν τρεῖς κορυφαῖοι ἐπιστήμονες: ὁ Κοπέρνικος στήν Πολωνία, ὁ Γαλιλαῖος στήν Ἰταλία καί ὁ Βάκωνας στήν Ἀγγλία. Οἱ δύο πρῶτοι ἀπέδειξαν κάτι πού φαινόταν ἀπίστευτο ὡς τότε: ὅτι ἡ γῆ δέν εἶναι τό κέντρο τοῦ σύμπαντος παρά κινεῖται γύρω ἀπό τόν ἥλιο. Ὁ Βάκωνας ὑποστήριξε ὅτι δέν μπορούμε νά κάμουμε ἐπιστήμη, ἂν δέν τή θεμελιώσουμε στήν προσεκτική παρατήρηση, στό πείραμα καί στή λογική. Ἀπό τότε ἡ ἐπιστήμη, ἀκολουθώντας τά διδάγματά τους, ἔκαμε θεαματικά ἄλλατα καί ἔφθασε στή σημερινή διαστημική ἐποχή.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Σελ.

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΕΣ ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ ΚΑΙ ΓΝΩΣΕΙΣ

1. Ο άνθρωπος της ιστορίας και η αιωνιότητα	5
2. Μέτρηση του ιστορικού χρόνου· χρονολογία	6
3. Διαίρεση της ιστορίας	7
4. Σύντομη ανάσκόπηση της ιστορίας της Γ' και Δ' τάξης	7

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΡΩΜΑΪΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

1

Η ΡΩΜΑΪΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ, ΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΚΑΙ Ο ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ

1. Τί λέει ο μύθος για την κτίση και τον έποικισμό της Ρώμης	9
2. Τί μαθαίνουμε από την ιστορία για τό ξεκίνημα του ρωμαϊκού κράτους ...	12
3. Οι Ρωμαίοι κάνουν τις πρώτες μεγάλες τους εξορμήσεις	13
4. Η Ελλάδα και τά έλληνοιστικά κράτη της Ανατολής άπέναντι στό ρωμαϊκό κίνδυνο	14
5. Τί βοήθησε στην εξάπλωση και τή στερέωση του ρωμαϊκού κράτους	17
6. Ένα κοσμοϊστορικό γεγονός: ή εμφάνιση και ή εξάπλωση του χριστιανισμού	20
7. Οί αιώνες της ρωμαϊκής ειρήνης (30 π.Χ.-330 μ.Χ.)	22
8. Οί Ρωμαίοι και οί Έλληνες. Έλληνορωμαϊκός πολιτισμός.....	24
Τό ηξερές αυτό;	27
Έργασίες	37

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

1

Ο ΜΕΓΑΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ (306-337 μ.Χ.) ΚΑΙ ΟΙ ΔΙΑΔΟΧΟΙ ΤΟΥ

1. Ποιός ήταν ο Κωνσταντίνος και πώς έγινε μονοκράτορας	42

2. Ποιά ήταν τὰ ἔργα τοῦ Κωνσταντίνου πού ἔκαμαν τούς ἱστορικούς νά τόν ὀνομάσουν Μέγα	43
α) Ὁ χριστιανισμός βρίσκει τόν προστάτη του	44
β) Ὁ ἔλληνισμός τοῦ μεσαίωνα βρίσκει τό ἐθνικό του κέντρο	47
γ) Ἡ ρωμαϊκή αὐτοκρατορία βρίσκει τόν ἀναδιοργανωτή καί ὑπερασπιστή της	49
3. Ἰουλιανός (361-363 μ.Χ.)	50
Τό ἥξερες αὐτό;	51
Ἔργασίες	52

2

Ο ΜΕΓΑΣ ΘΕΟΔΟΣΙΟΣ (379-395 μ.Χ.) ΚΑΙ ΟΙ ΔΙΑΔΟΧΟΙ ΤΟΥ

1. Ὁ Θεοδόσιος ἐπιβάλλει τήν ὀρθόδοξη χριστιανική θρησκεία	53
2. Ὁ Μ. Θεοδόσιος τελευταῖος αὐτοκράτορας τοῦ ἀδιαίρετου ρωμαϊκοῦ κράτους	55
3. Σημαντικά πρόσωπα καί ἔργα στά χρόνια τῶν διαδόχων τοῦ Μ. Θεοδοσίου	56
Τό ἥξερες αὐτό;	58
Ἔργασίες	62

3

Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΙΟΥΣΤΙΝΙΑΝΟΥ (6ος αἰ. μ.Χ.)

1. Ποῖός ἦταν ὁ Ἰουστινιανός καί ποιούς εἶχε συνεργάτες	65
2. Τί ἦταν ἡ στάση τοῦ «νίκα»	67
3. Τό ὄνειρο τοῦ Ἰουστινιανοῦ πάει νά γίνει πραγματικότητα	68
4. Πιό μέγανος στά ἔργα εἰρήνης	72
5. Οἱ διάδοχοι τοῦ Ἰουστινιανοῦ	76
Τό ἥξερες αὐτό;	77
Ἔργασίες	78

4

Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ (7ος αἰ. μ.Χ.)

1. Ἕνας καθαρά βυζαντινός «πιστός ἐν Χριστῷ βασιλεὺς»	80

2. Σέ τί κατάσταση βρῆκε ὁ Ἡράκλειος τὸ κράτος	81
3. Ἕνας ἱερός πόλεμος γιὰ τὸν Τίμιο Σταυρό	82
4. «Τῆ Ὑπερμάχῳ Στρατηγῶ τά νικητήρια»	83
5. Μετὰ τοὺς Ἀβαροσλάβους καὶ τοὺς Πέρσες οἱ Ἄραβες	83
6. Τὸ ὕγρὸ πῦρ σώζει τὴ Βασιλεύουσα	87
7. Ἕνας νέος ἐπίφοβος λαὸς στὰ βόρεια σύνορα: οἱ Βούλγαροι	88
8. Κέρδη καὶ ζημίες ἀπὸ τὸν περιορισμὸ τοῦ βυζαντινοῦ κράτους	89
Τὸ ἤξερες αὐτό;	90
Ἔργασίες	93

5

Η ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ ΤΩΝ ΙΣΑΥΡΩΝ ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΝΕΧΙΣΤΕΣ ΤΟΥΣ (717-867 μ.Χ.)

1. Οἱ Βυζαντινοὶ ἀναχαιτίζουν τὴν ὀρμὴ τῶν Ἀράβων	97
2. Οἱ Βυζαντινοὶ ἀντιμέτωποι μὲ τοὺς Βουλγάρους. Ἐμφάνιση τῶν Ρώσων	99
3. Οἱ Σλάβοι καὶ οἱ Βούλγαροι γίνονται χριστιανοὶ	100
4. Ἡ εἰκονομαχία, μιὰ θρησκευτικὴ διαμάχη ποὺ διχάζει τοὺς Βυζαντινοὺς	102
5. Τὸ σχίσμα τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ ἡ ἀποξένωση ἀπὸ τὴ Δύση	103
Τὸ ἤξερες αὐτό;	104
Ἔργασίες	107

6

ΤΟ ΒΥΖΑΝΤΙΟ ΣΤΙΣ ΔΟΞΕΣ ΤΟΥ

Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΔΥΝΑΣΤΕΙΑ (867-1057 μ.Χ)

1. Ὁ ἰδρυτὴς τῆς δυναστείας, οἱ σημαντικότεροι αὐτοκράτορες καὶ τὰ κυριότερα γεγονότα	109
2. Οἱ Βυζαντινοὶ περνοῦν σὲ ἀντεπίθεση ἐναντίον τῶν Ἀράβων	110
3. Οἱ Βυζαντινοὶ ἐξουδετερώνουν τὸ βουλγαρικὸ κίνδυνο	114
4. Ρῶσοι, Οὐγγροὶ, Πατινάκες... Οἱ ἐπικίνδυνοι γείτονες τοῦ Βυζαντίου δὲν ἔχουν τελειωμὸ	116
5. Οἱ Βυζαντινοὶ κάνουν μάταιες προσπάθειες νὰ κρατηθοῦν στὴν Ἰταλία	117
6. Ἡ τέχνη καὶ τὰ γράμματα σὲ ἀνθησὴ	118
Τὸ ἤξερες αὐτό;	120
Ἔργασίες	122

7

Η ΑΡΧΗ ΤΟΥ ΤΕΛΟΥΣ (1057- 1204)

1. Κυριότεροι αὐτοκράτορες καὶ γεγονότα	125

2. Σταυροφορίες	126
3. Ἡ ἀνοίξη τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων καί τῆς βυζαντινῆς τέχνης συνεχίζεται	131
Τό ἤξερες αὐτό;	133
Ἐργασίες	138

8

ΟΙ ΤΕΛΕΥΤΑΙΕΣ ΑΝΑΛΑΜΠΕΣ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ (1204-1453)

1. Ἐκεῖ ὅπου ἄλλοτε ἄπλωνε τὴν κυριαρχία του τὸ Βυζάντιο	141
α) Φράγκοι, Καταλανοί, Βενετοί, Γενουάτες, Ἰωαννίτες ἰππότες	141
1. Τό δουκάτο τῶν Ἀθηνῶν	142
2. Τό πριγκηπάτο τῆς Ἀχαΐας	142
3. Ἡ Ρόδος	143
4. Οἱ Βενετοί	143
5. Οἱ Γενουάτες	146
β) Χωριστὰ κρατίδια μέ βυζαντινοὺς ἄρχοντες	146
1. Ἡ αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζούντας	146
2. Τό δεσποτάτο τῆς Ἠπείρου	147
3. Ἡ αὐτοκρατορία τοῆς Νίκαιας	147
4. Τό δεσποτάτο τοῦ Μιστρά	148
2. Τό Βυζάντιο τῶν Παλαιολόγων	149
3. Οἱ Ὀθωμανοὶ Τοῦρκοι	151
4. Ἡ ἄλωση τῆς Πόλης	152
5. Τελευταῖες ἀναλαμπές στὰ γράμματα καί τίς τέχνες	157
Τό ἤξερες αὐτό;	159
Ἐργασίες	164

9

ΒΥΖΑΝΤΙΟ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΗ

1. Βυζάντιο (4ος-15ος αἰ. μ.Χ.): ἕνας φάρος μέ χριστιανικό καί ἐλληνικό φῶς μέσα στὰ σκοτάδια τοῦ μεσαίωνα	169
2. Μεσαιωνική Εὐρώπη (5ος-14ος αἰ. μ.Χ.): Φέουδα, πύργοι καί σιδηρόφραχτοι ἰππότες	172
3. Ἀναγέννηση: Τό ξύπνημα τῆς Εὐρώπης (15ος καί 16ος αἰώνας)	175

Τά αντίτυπα τοῦ βιβλίου φέρουν τό κάτωθι βιβλιοσῆμο γιά ἀπόδειξη τῆς γνησιότητος αὐτῶν.

Ἐπίσημο στυλ τοῦ βιβλιοσῆμου τούτου θεωρεῖται κλεψίτυπο. Ὁ διαθέτων, πωλῶν ἢ χρησιμοποιοῦν αὐτό διώκεται κατὰ τίς διατάξεις τοῦ ἀρθροῦ 7 τοῦ Νόμου 1129 τῆς 15/21 Μαρτίου 1946 (Ἐφ. Κυβ. 1946, Α' 108).

ΕΚΔΟΣΗ Θ', 1982 (VI) ΑΝΤΙΤΥΠΑ 210.000—ΣΥΜΒΑΣΗ 3693/10.12.81

ΕΚΤΥΠΩΣΗ—ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: ΓΡΑΦΙΚΑΙ ΤΕΧΝΑΙ «ΧΡΥΣ. ΠΑΠΑΧΡΥΣΑΝΘΟΥ Α.Ε.»

Ψηφιοποιήθηκε με έλεος του Εθνικού Εργαστηρίου Δευτικής Πολιτικής

